

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

**1998. 3. szám
SZEPTEMBER**

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás

Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizenhetedik évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

CSÓTI ANDRÁS
DOBOS ISTVÁN
FEJES IMRE
MEZŐ LÁSZLÓ
PADOS JÓZSEF
SCHNEIDER GYULA
DR. NAGY FERENC
DR. VÓKÓ GYÖRGY
DR. FARKAS ÁKOS

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Dr. Boros János, Huszár László,
Garami Lajos, dr. Csordás Sándor,
dr. Lőrincz József, Szondi Miklós,
Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,
Steindl Imre u. 8.
Telefon és telefax:
312-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI

Deák Ferenc, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa; *Gaál Béla*, a Szegedi Fegyház és Börtön sajtóreferense; *Hajnal László Gábor*, író, újságíró; *Harding John*, az angol főtisztviselői szolgálat vezetője; *Huszár László*, a kutatásszervezési osztály vezetője az országos parancsnokságon; *Karászi Zoltán*, főmunkatárs az országos parancsnokság védelmi főosztályán; *Kis Tamás*, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar nyelvtudományi tanszékének adjunktusa; *dr. Lajtár István*, legfőbb ügyész, ügyész; *Pardi Anna*, újságíró; *Szondi Miklós*, bv. osztályvezető a Szegedi Fegyház és Börtönben; *dr. Vavró István*, az Igazságügyi Minisztérium kutatásszervező és elemző főosztályának vezetője; *dr. Vókó György*, osztályvezető ügyész a Legfőbb Ügyészségen.

*

A fotókat *Csatorday Zoltán* készítette.

A folyóirat előfizethető az IM BV Költségvetési Elszámolási Számlán:
10023002 01393008 vagy a szerkesztőségben.

ISSN 1417-4758

Előfizetési díj egy évre 400 forint.

Előkészítés és tördelés a BVOP Sajtóirodáján

Nyomdai munkák a Duna-Mix nyomdában

Felelős vezető: Machács István

Távlatból

Jogerősen elítélt fiatalokorúak (1991–1997)

A fiatalokori bűnözés a társadalom negatív jelenségeinek egyik leg-neuralgikusabb területe, már csak azért is, mert lényegét tekintve a felnőtt korúak társadalmának sajátos kritikája, a nevelés kudarcának egyik bizonyítéka.

A fiatalokorúak és a felnőtt korúak adatainak elkülönített vizsgálatát nem a jelenség *tar-*
talmi különbségei, hanem a *büntetőjogi szabályozás* eltérései indokolják. A bűnözés
ugyanis – különösen egyes részterületeket tekintve – kétségkívül korszpecifikus jelenség,
az egyes korosztályok büntetőjogi normaszegéseit tekintve azonban a kriminalitásban ko-
rántsem olyan élesek a határok, mint ahogy azt a fiatalokorúak és a felnőttek tekintetében
alkalmazandó szabályok alapján feltételezni lehetne. A fiatalokorúakra és a felnőtt korúakra
vonatkozó szabályok különbözőségének jogdogmatikai-jogpolitikai okai vannak, és az

ítélkezési gyakorlat statisztikai elemzésénél ez még akkor sem hagyható figyelmen kívül, ha morfológiai szempontból a folyamatosság – a büntetőjogilag vétőképes kor átlépését követően – a fiatal kor és a felnőtt kor határán sem szakad meg, hanem folytatódik.

A jogerősen elítéltek adatainak vizsgálata akkor adhat igazán választ a felmerülő kérdésekre, ha nem egy év, hanem hosszabb időszak adatait elemezzük. Ezzel a módszerrel szűrhetők ki ugyanis az egyébként minden társadalmi jelenségben megfigyelhető eseti ingadozások torzító hatásai.

Most az 1991 és 1997 között jogerősen elítélt fiatalkorúak adatait, illetőleg az ügyekben hozott jogkövetkezményeket vesszük vizsgálat alá. Ennél hosszabb időszak feldolgozása azért nem látszott szükségesnek, mert az 1990-ben bekövetkezett társadalmi-gazdasági változás a rendszerek különbözősége miatt, az eltérő politikai célok és gazdasági feltételek következtében nem ad alapot megfelelő következtetések levonására. Ez még akkor is így van, ha a hagyományos bűnözés lényegét tekintve sem politikai, sem gazdasági szempontból nem rendszerspecifikus, a különbségek nem a motivációban, hanem a körülményekben és a feltételekben keresendők. Az 1990 előtti időszak adatait egyébként már több alkalommal részletesen elemeztük. Az 1990. évi adatokat ebben a munkában azért nem vizsgáljuk, mert az 1989. évi közkegyelmi rendelkezés hatásai az adatoknak a közkegyelmi rendelkezéssel nem érintett évekhez viszonyított belső arányait módosították.

Demográfiai-társadalmi jellemzők

A jogerősen elítélt fiatalkorúak száma 1991-ben 6200 volt, 1995-ben 8717, ezt követően csökkent, 1997-ben 7447 fiatalkorút ítéltek el. Mint ismeretes, a fiatalkorú népesség száma a megfigyelt időszak során változott, és ezért különösen sajnálatos, hogy az elítéltek számának az utóbbi években megfigyelt csökkenése nem a bűnügyi fertőzöttség javulásával, hanem a fiatalkorú népesség számának apadásával magyarázható. (A büntetőjogi értelemben vett fiatalkorú népesség száma 1991-ben 701 000, 1997-ben már csak 565 000 volt.) Az 1990-es évek első felében a fiatalkori bűnözés alakulását két jelenség egybeesése határozta meg. Az egyik, hogy ezekben az években lépett büntetőjogilag vétőképes korba a hetvenes évek közepén született nagy létszámú korosztály. A másik tényező a bűnözési intenzitás évek óta megfigyelhető fokozatos emelkedése. Ez a jelenség a megfigyelt időszakban is egyértelműen megállapítható. A fiatalkorú elítéltek 10 000 azonos korú lakosra jutó száma a következőképpen alakult:

Év	fő
1991	88
1992	96
1993	94
1994	113
1995	138
1996	130
1997	132

Ebben az időszakban megfigyelhető volt az is, hogy gyakorlatilag – kisebb ingadozásoktól eltekintve – folytatódott a büntetőjogilag vétőképes korban lévők kriminalitásának emelkedése. Ennek érzékeltesítésére elegendő csupán arra utalni, hogy a 10 000 azonos korú lakosra jutó elítéltszám a 14 éves korosztályában 1991-ben 48, 1997-ben 71 volt.

A fiatalkorú elítéltek családi környezet szerinti megoszlását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy átlagosan mintegy 60

százalékuk élt mindkét szülő közös háztartásában, átlagosan minden negyedik csak az egyik szülő háztartásában, és 12–16 százalék között változott azoknak az aránya, akik egyáltalán nem éltek szülői háztartásban.

Az iskolai végzettségre vonatkozó adatok ismételten ráirányítják a figyelmet az iskolai oktatás jelentőségére, illetőleg arra a körülményre, hogy a beilleszkedési problémák első jelei – legalábbis nem családi, hanem közösségi szinten – már az oktatás során észlelhetők. Bizonyos társadalmi csoportok beilleszkedési problémái jelzik, hogy a megfigyelt időszakban az elítélt fiatalok közül 256 írástudatlan volt. Ez ugyan az elítéltek mindössze fél százalékát jelenti, de életkorukat és a társadalmi feltételeket figyelembe véve, így is rendkívül magas aránynak tekintendő. Figyelemre méltó, hogy a fiatalok elítélteknek csak nem egészen kétharmada végezte el a nyolc általánost. Minden harmadik fiatalok elítélt tanulmányait félbeszakította, és a nyolc általános elvégzése után továbbtanulók aránya is kevesebb, mint 15 százalék. (A teljes népességre számítva ugyanakkor a nyolc általánost befejezők aránya átlagosan csaknem 95–98 százalék.) A fiatalok elítéltek közül átlagosan minden ötödik már korábban is volt büntetve, ami életkorukat és különösen azt tekintve, hogy a büntetőjogi értelemben vett fiatalok mindössze négy életévet fog át, magas aránynak tekinthető.

A bűncselekmények típusai

A fiatalok bűnözésre jellemző a súlyosabb megítélésű jogsértések, a büntettek elkövetése miatt elítéltek magas aránya. A fiatalok elítéltek mintegy kétharmadát büntett elkövetése miatt mondták ki bűnösnek. Hasonlóan magas a halmazati bűnelkövetés relatív gyakorisága, átlagosan minden második fiatalok elítélt halmazat elkövetésében találtak bűnösnek. Ez nyilvánvalóan összefüggésben áll a fiatalok bűnözés szerkezetével, a vagyoni elleni bűnözés dominanciájával. (A fiatalok és a felnőttkori bűnözés strukturális különbsége, belső arányait tekintve, elsősorban a közlekedési bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek arányában megmutatkozó különbségre vezethető vissza.) A halmazati bűnelkövetés az esetek jelentős részében viszonylag sok bűncselekményt jelent, a fiatalok elítéltek között 5–6 százalék azoknak az aránya, akiket tizenegy vagy annál több bűncselekmény elkövetése miatt ítélték el. (Abszolút számban az ilyen elítéltek száma évenként 333–532, mint szélső értékek között változott.)

A fiatalok elítéltek tipikus bűncselekményének a vagyoni elleni bűncselekmények tekinthetők. A fiatalok elítéltek 73–83 százalékát vagyoni elleni bűncselekmény elkövetésében találtak bűnösnek a bíróságok. Az arány viszonylag kiegyenlítettnek tekinthető. Az egyéb bűncselekmények miatt elítéltek száma és aránya lényegében nem változott ugyan, mindenképpen említésre méltó azonban – még a felnőttekhez viszonyítottan csekély esetszám ellenére is – a közrend elleni és a személy elleni bűncselekmények miatt elítéltek számának emelkedése.

Enyhülő jogkövetkezmények

A jogkövetkezményeket vizsgálva megállapítható, hogy a büntetékiszabási gyakorlat – a fiatalok bűnözés kedvezőtlen tendenciája ellenére – egyértelműen enyhül. Ezt leginkább az mutatja, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés aránya az időszak során fokozatosan csök-

cent. Ez a csökkenés 1997-ben megtöri látszik, bár az arány a bűnözés tárgyi súlyához és szerkezetéhez viszonyítva még így is alacsonynak tekinthető. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt fiatalok aránya az azonos korú elítéltek százalékában a következőképpen alakult.

1991	14,47
1992	12,92
1993	12,43
1994	10,43
1995	6,91
1996	6,17
1997	7,86

A felfüggesztett szabadságvesztés alkalmazási aránya viszonylag kiegyenlített, 17,08 és 20,92 százalék, mint szélső értékek között változott. A leggyakrabban alkalmazott jogkövetkezmény az esetek döntő többségében *próbára bocsátást jelentő, önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés* volt, aránya 63,48, illetőleg 70,80, mint szélső értékek között változott. Emelkedő tendenciát mutat a pénz főbüntetés alkalmazása (2,66 százalékról 5,85 százalékra). A *közérdekű munka* átlagos alkalmazási aránya még a fél százalékot sem érte el.

Az enyhülő ítélkezési gyakorlat csaknem valamennyi kategóriában egyértelműen kimutatható. Azoknál a cselekményeknél, ahol az elítéltek száma viszonylag alacsony, az ingadozás mértéke természetesen nagyobb. Itt is megállapítható azonban a végrehajtandó szabadságvesztés csökkenő aránya. Az azonos bűncselekmények miatt elítélt fiatalok aránya az arányok a következők voltak.

1991	14,77
1992	14,19
1993	13,77
1993	12,36
1995	9,01
1996	9,00
1997	9,67

Az arányokat vizsgálva, különösképpen a vagyon elleni bűncselekmények elkövetése miatt indult eljárásban folytatott ítélkezési gyakorlat, szembeutó, tekintettel a vagyon elleni bűnözés közbiztonságot mindinkább veszélyeztető mennyiségi és súlybeli növekedésére. A különböző bűncselekmény-kategóriákban folytatott ítélkezési gyakorlat alakulásáról a későbbiek során részletes elemzést kívánunk készíteni.

A fiatalok elítéltek között a *külföldiek* aránya gyakorlatilag elhanyagolható. 1991 és 1997 között összesen 316 fő volt külföldi. Ez az elítélteknek alig több mint fél százaléka.

A bűncselekmény elkövetése az elítéltek közül átlagosan valamivel több mint tíz százalék esetében volt összefüggésbe hozható *alkoholfogyasztással*. Ez az érték 1996-ban és 1997-ben tíz százalék alatt volt. Az arány 1993 óta tartó csökkenése feltételezhetően a bűnözés szerkezetének megváltozásával magyarázható.

Az ítélkezési gyakorlat enyhülésével áll összefüggésben, hogy a mind súlyosabbá váló bűnözés ellenére az *előzetes letartóztatás aránya csökkent*. Ez a csökkenés kizárólag 1997-ben látszik megtörni. A jogerősen elítélt fiatalok közül az előzetes letartóztatás aránya százalékban a következő (lásd az 5. oldalon lévő táblázatot).

Az arányok alakulása már csak azért is említést érdemel, mert – mint ezt korábban jeleztük – magas mind a halmazati bűnelkövetés, mind a büntett elkövetése miatt elítéltek aránya.

A bűnözés kedvezőtlen tendenciáját a fiatalok elítéltek adatai is egyértelműen bizonyítják.

A demográfiai-társadalmi jellemzők azonos korú népességénél lényegesen kedvezőtlenebb mutatói ráirányítják a figyelmet e tényezők bűnözésben játszott szerepére.

TANULMÁNY

BŰNCSELEKMÉNYEK	Év	
	1991	1997
Személy elleni	15,15	7,14
Közlekedési	1,14	1,04
Házasság, család stb. elleni	40,32	48,48
Az államigazgatás, igazságszolgáltatás stb. elleni	16,8	86,45
Közrend elleni	3,77	1,76
Gazdasági	5,00	–
Vagyon elleni	15,64	8,52

Az ítélkezési gyakorlat alakulása a mind kedvezőlenebb bűnözési helyzet ellenére enyhülő tendenciát mutat, ami a társadalmat mindinkább nyugtalanító bűnözésre nem tűnik megfelelő válasznak. A fiatalkorúak bűnözésének szerkezete, dinamikája és tendenciája a társadalom szempontjából változatlanul kedvezőtlen jeleket mutat. Itt különösen a vagyon elleni, illetőleg az erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt elítéltekre kell felhívni a figyelmet. A mindkét ismérvnek megfelelő, a vagyon elleni és az erőszakos bűncselekmények kategóriájába egyaránt besorolható rablás elkövetése miatt 1997-ben jogerősen elítéltek egyharmada fiatalkorú volt.

Egyes bűncselekmények elkövetőinek – területi okokból itt részletezni nem kívánt – adatait elemezve, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy – mint ezt már korábban, több írásunkban is közöltük – bizonyos társadalmi csoportok magas bűnözési intenzitása kiemelkedő személyi-társadalmi veszélyességet hordoz. Bizonyos adatok arra utalnak, hogy a beilleszkedési problémák első jelei már viszonylag korán, az iskolai oktatás kereteiben is érzékelhetők. Bűnmegelőzési szempontból hasznos lenne megfontolni az iskolai oktatás során jelentkező problémák fokozott figyelemmel kísérését, a beilleszkedési zavarok hátterének felderítését. Ismételten mérlegelni kellene a büntetőjogilag vétőképesség kor eredeti határának (a 12. életév) visszaállítását, esetleg további leszállítását is.

Vavró István

TANULMÁNY

TÁBLÁZATOK

A jogerősen elítélt fiatalok száma bűncselekmények szerint

BŰNCSELEKMÉNYEK	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Állam elleni	-	-	-	-	-	-	-
Emberiség elleni	-	-	-	-	-	-	-
Személy elleni	264	363	423	554	619	525	523
Közlekedési	352	362	464	435	585	356	288
Házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni	62	73	71	89	100	83	99
Allamigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közelet tisztasága elleni	77	76	83	93	200	77	94
Közrend elleni	292	453	533	749	947	94	851
Gazdasági	20	22	11	10	2	5	5
Vagyon elleni	5133	5547	5023	5607	6364	5782	5587
Honvédelmi kötelezettség elleni	-	2	-	-	-	1	-
ÖSSZESEN:	6200	6898	6608	7537	8717	7769	7447

A jogerősen elítélt fiatalok száma életkor szerint

Év	Összesen	A bűncselekmény elkövetésekor (befejezések) betöltött korév			
		14	15	16	17
1991	6200	865	1466	1718	2151
1992	6898	845	1582	1993	2478
1993	6608	793	1407	1876	2532
1994	7537	857	1508	2153	3019
1995	8717	1086	1823	2408	3400
1996	7769	886	1663	2165	3055
1997	7447	923	1640	2133	2751

A jogerősen elítélt fiatalok száma családi környezet szerint

Év	Összesen	A családi környezet		
		A szülők közös háztartása	Csak az egyik szülő háztartása	Egyéb eset
1991	5216	3491	1725	984
1992	5829	4047	1772	1069
1993	5682	3923	1759	926
1994	6486	4450	2036	1051
1995	7628	5427	2201	1089
1996	6674	4577	2097	1095
1997	6354	4526	1828	1093

TANULMÁNY

A jogerősen elítélt fiatalok száma iskolai végzettség szerint

Év	Összesen	Írástudatlan	Iskolai végzettség					Középiskolába járt
			Az általános iskola osztálya					
			4	5	6	7	8	
1991	6200	35	386	369	696	727	3146	841
1992	6898	41	376	367	745	777	3552	1040
1993	6608	27	372	375	708	731	3391	1004
1994	7537	41	426	417	814	840	3930	1069
1995	8717	37	404	468	920	1055	4590	1243
1996	7769	43	408	442	873	895	3914	1194
1997	7447	32	341	494	890	871	3763	966

A jogerősen elítélt fiatalok száma előélet szerint

Év	Összesen	Ebből	
		büntetlen	volt már büntetve
1991	6200	5106	1094
1992	6898	5609	1289
1993	6608	5277	1331
1994	7537	5947	1590
1995	8717	7225	1492
1996	7769	6377	1392
1997	7447	5886	1561

A jogerősen elítélt fiatalok száma és aránya, amikor a bűncselekmény elkövetése összefüggésbe hozható alkoholfogyasztással

Év	Összesen	Ebből a bűncselekmény összefüggésbe hozható alkoholfogyasztással	
		száma	aránya (százalékban)
1991	6200	792	12,77
1992	6898	926	13,42
1993	6608	953	14,42
1994	7537	980	13,00
1995	8717	1037	11,90
1996	7769	749	9,64
1997	7447	553	7,43

Garanciák

A büntetés-végrehajtást övező biztosítékok

A büntetés-végrehajtást övező jogállami garanciarendszerhez hozzátartozik a vezető belső ellenőrzésén túl az ügyészi törvényességi felügyelet, a bírósághoz fordulás lehetősége, a társadalmi ellenőrzés, az elítéltnék az ombudsmanhoz, valamint nemzetközi szervezetekhez fordulási joga, az utóbbi szervezetek látogatásai. Ahol az egyes emberek alapjogai korlátozás alá esnek – ha törvény vagy bírósági ítélet alapján is – a legmesszebbmenő védelmet kell nyújtani az esetleges hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével szemben.

Törvényességi felügyelet

A törvényesség fontosságának kérdésében a világon egyetértés van. Az erre való törekvés is összeköti az országokat, még ha különböző is a sajátos történelmi útjuk során kialakult jogrendszerük, intézményrendszerük. A büntetés-végrehajtás törvényessége és annak felügyelete sem lehet másodlagos feladat. „Mivel az alapvető jogok mellőzhetetlen ismérve a jogérvényesítés biztosítékrendszerének garantálása, ennek egyik elemeként indokolt, hogy az ügyészség továbbra is jelentős alapjogvédelmi funkciókat gyakorolhasson, különösen a bűnüldözés és a büntetés-végrehajtás területén.”¹ A büntetés-végrehajtásnál a törvényesség tartalmilag magában foglalja, hogy a büntetés-végrehajtási szervek rendeltetésüknek megfelelően működnek, mindent megtesznek a büntetés és a bünte-

tőjogi intézkedés, a büntetőeljárásí kény-szerintézkedés céljának megvalósítása érdekében. A törvények prioritása az egyik alapvető tartópillére a jogállamnak.² A törvényesítések a büntetőbíró-sági határozatok végrehajtásának késedelmét eredményezhetik, az állam büntető igényének érvényesülését akadályozhatják, ugyanakkor a büntetés célján túlmenő hátrányokat okozhatnak a végrehajtás hatálya alatt állónak. A személyes szabadsággal összefüggő törvényesítések, mulasztások megszüntetése pedig egy jogállamban azonnali intézkedést igényel. A törvényességi felügyelet hatékonyságát a vizsgálati és intézkedési jogkör biztosítja. Éppen emiatt alakult ki már a régmúlt történelem folyamán e területen a világ nagy részén évszázados klasszikus értékekkel is rendelkező sajátos ügyészi törvényességi felügyelet. Minden törvényesítés lehetetlenné teszi a büntetési cél megvalósítását, más szóval törvénytelen eszközökkel nem töltheti be rendelteté-

sét egyetlen büntetőbíróági határozat sem. A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelete tehát két oldalról közelíthető meg. Egyrészt érvényt kell szerezni a fogvatartottak jogainak, hogy sajátos helyzetükben ne érje őket több hátrány, mint amit a törvény előír; másrészt gondoskodni kell a többi ember, a társadalom jogainak védelméről azáltal, hogy akit elítéltek, azon valóban hajtsák végre az ítéletet. Fontos követelmény az is, hogy ne maradjon el egyetlen büntetés, illetve büntetőjogi intézkedés végrehajtása sem, mert különben az egész büntetőeljárás célját és értelmét veszti. Az ügyészi törvényességi felügyelet a fogvatartottak jogi helyzetének védelméhez, a jogérvényesüléshez járul hozzá ellenőrzéseivel, tényfeltárásaival, vizsgálataival és más felügyeleti jogosítványai gyakorlásával, segítve az állam büntetőhatalmi igényének alkotmányos, törvényes keretek között tartását. Az ügyészi tevékenység a büntető igazságszolgáltatás folyamatát egészében átfogja, annak minden szakaszára kiterjed, mintegy összekötve a büntető felelősségre vonás szakaszait; *a nyomozást, a bírósági tárgyalást, a büntetés-végrehajtást, sőt az ezt követő visszailleszkedést.* Az ügyész a bűnügyet teljességében átlátva tudja megtenni a szükséges intézkedést. A büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyelet – amely bizonyos tekintetben elkülönül a többi ügyészi tevékenységtől, de egyben tartja a szoros munkakapcsolatot is – jelenti az állampolgárok, az elítéltek jogainak védelmét, de egyben az állam büntetőigénye érvényesülésének eszközét is, a társadalom és a többi állampolgár védelmét, az állami szervek kötelezettségei teljesítésének kikényszerítését, a mindkét oldalú esetleges joggal való visszaélés kiküszöbölésének garanciáját.

Célja a büntető határozat törvényes végrehajtásának elősegítése, de cél annak előmozdítása is, hogy az adott büntetés, intézkedés betöltsé rendeltetését, amit a törvénytársértések feltárásával, megelőzésével szolgál.

A büntetés-végrehajtás feletti törvényességi felügyelet feltételezi a rendszeres, de soron kívüli, szükség szerint azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, adott esetben a haladéktalan jogi (bűnügyről lévén szó: büntetőjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi) intézkedési, indítványozási jogosultságot. Ezek együttes megléte jelentheti a törvényességi felügyelet elvárható funkcionálását. Ez más, mint a belső ellenőrzés vagy akár egy külső társadalmi ellenőrzés, avagy önmagában a jogorvoslati fórum. Utóbbi a bíróság is lehet, s kell is hogy legyen, viszont csak az elítélt által sérelmezettek (ha volt erre lehetősége) tudja elbírálni, tehát ami a bírói pulpitusra kerül (mást nem tehet, hiszen a bírói funkcióval összeegyeztethetetlen a helyszíni kutatás, tényfeltárás, vizsgálódás, nyomozás stb.), a többi esetben előforduló törvénytársértést már nem tudja jogállami döntési, igazságszolgáltatási alkotmányos helyzeténél fogva észlelni, feltárni. A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyelete sajátos eszközeivel, módszereivel segíti, hogy a fő- és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedéseket, a büntetőeljárás kényszerintézkedéseket, az utógondozást, a bűnügyi nyilvántartást, s még a nem büntető felelősségre vonáshoz kapcsolódó, de a büntetés-végrehajtással foglalkozó szervek által foganatosított jogkorlátozásokat, a törvények és más jogszabályok előírásainak megfelelően hajtsák végre; a visszaesés megelőzése érdekében mind az állampolgár, mind az állami szervek az őket érintő

rendelkezéseket megtartsák. Szerepe van a végrehajtásban közreműködő, a legkülönbözőbb intézményrendszerekbe és szervezeti hierarchiába tartozó, más-más ágazati irányítás alatt álló szervek gyakorlatának koordinálásában, egységesítésében.

A Magyar Köztársaság alkotmánya a rendszerváltozás óta tartalmazza 51. § (2) bekezdésében, hogy az ügyészség felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett. Ennek részleteit az 1989. évi XLVI. törvénnyel módosított 1972. évi V. törvény IV. fejezete „A büntetések, intézkedések, a személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedések végrehajtása törvényességének felügyelete, és a büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági eljárásban való ügyészi közreműködés” cím alatt tartalmazza. Az ügyészek e feladat ellátásával kapcsolatos kötelességét pedig a 11/1993., a 6/1995., a 2/1998. (ÜK. 5.) LÜ utasítással módosított 1/1990. Legf. Ü. számú utasítás írja elő.

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 2. § (3) bekezdése kimondja, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása felett az ügyészség – külön törvényben meghatározottak szerint – törvényességi felügyeletet gyakorol. A rendőrségi fogdák rendjéről szóló többször módosított 19/1995. (XII. 13.) BM-rendelet 35. § (1) bekezdés a) pontja alapján *általános fogdaellenőrzésre* jogosult a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész. A Bv. Szabályzat több rendelkezése is utal az ügyészi törvényességi felügyeletre [például a 7. § a) pontja, az 58. § stb., valamint más büntetés-végrehajtási jogszabályok is, például a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló miniszteri rendelet]. A büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági eljárásban való ügyészi közreműködés (indítványtétel, ideiglenes foganatba vételi

határozat, fellebbezés stb. részletszabályait a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló többször módosított 1979. évi 11. törvényerejű rendelet – továbbiakban Bv. Kódex – II. és V. fejezete tartalmazza.

A büntetés-végrehajtás feletti törvényességi felügyelet szükségessége több nemzetközi dokumentumban is megfogalmazódik.

– Az ENSZ által 1978-ban elfogadott „előzetes alapelvek valamennyi bármely formában fogva tartott vagy bebörtönzött személy védelméről” című alapelvek II. 3. pontja, 25. pontja.

– Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai börtön szabályokról szóló R/87/3. számú ajánlása I. részének 4., 5. pontja.

– Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa Bűnmegelőzési és Ellenőrzési Bizottsága 11. ülészakán Bécsben EAC 57/1990/1. szám alatti határozatának melléklete 11. és 15. pontja szerint is az ügyészeknek aktív szerepet kell játszaniuk a bírósági határozat végrehajtásában, illetve felügyeletében; kellő figyelmet kell fordítaniuk a hatalommal való visszaélésre, az emberi jogok súlyos megsértésére.

– A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód elleni nemzetközi egyezmény betartásán örökődő Kínzás Elleni Bizottság (CPT) 1994-ben Magyarországon tett látogatása alapján készített jelentésében hangsúlyozta az ügyészség tevékenységének jelentőségét a jogvédelemben, a fogvatartottakkal való törvényes bánásmód biztosításában.

– Az Emberi Jogok Európai Bizottsága 21.967/1993. számú ügyében az ügyészi törvényességi felügyelet jogorvoslati szerepét emeli ki.

– 1994-ben két, az Európa Tanács által szervezett nemzetközi tanácskozáson (Pi-

lisszentkeresztben a büntetés-végrehajtás, Budapesten az ügyészség szerepével kapcsolatban) megfogalmazást nyert támogatólag az ügyészség büntetés-végrehajtással kapcsolatos feladatának fontossága.

– Az Európa Tanács neves szakértői *Az európai börtönök törvényességi felügyeletéről* című tanácskozáson ajánlásként fogalmazták meg a magyar megoldást, jelesül az ügyészség kontrollszerepét a büntetés-végrehajtás vonatkozásában (1996).

„Az ügyészség feladata valamennyi országban sokoldalú. Súlypontja azonban a bűnüldözés és a vádképviselés. Ehhez jön a büntetés-végrehajtás vagy a büntetés-végrehajtás felügyelete.”³

Az ügyész rendeli el a büntető ítélet végrehajtását Norvégiában, Hollandiában, az ügyészség a büntetés-végrehajtási hatóság Németországban, illetve közreműködik a büntetés-végrehajtás felügyeletében Franciaországban, Hollandiában, Olaszországban stb. Kegyelmi hatóságként működik Németországban, egyes tartományokban, részben a kegyelmi döntések előkészítésében működik közre, részben átruházott hatáskörben a kegyelmi döntések meghozatalára jogosult. Vezetí a bűnügyi nyilvántartást Franciaországban, Németországban. Franciaországban kifejezetten az ügyészség feladata a jogerős bírói döntés végrehajtása és a kapcsolódó adminisztratív feladatok is.

Hollandiában kifejezetten az ügyészek kötelezettsége annak ellenőrzése, hogy végrehajtanak-e minden büntetőítéletet, és az ezekkel kapcsolatos kényszerintézkedéseket.⁴ A tudományos kutatások, nemzeti referátumok megerősítették a világon, hogy valamilyen mértékben célszerű bekapcsolni az ügyészséget a büntetés-végrehajtásba.⁵

A büntetés-végrehajtás feletti ügyészi törvényességi felügyelet hazai történeti előzményeit illetően az állapítható meg, hogy e körben olyan hagyományos ügyészi feladatról van szó, amely szinte egyidős magával az ügyészséggel, az ügyészeknek ugyanis kezdettől fogva az egyik alapvető feladata a fogva tartások felügyelete és az ezzel összefüggő jogorvoslatok intézése. Már az 1871. évi XXXII. törvénycikk – amely hazánkban az első egységes ügyészi szervezetet megeremtette – a királyi ügyészség feladatává tette a fogva tartások, a jogerős ítélet foganatosításának ellenőrzését.

A büntetés-végrehajtási ügyészi felügyeleti tevékenység az elmúlt egy és negyed század alatt nem volt töretlennek mondható, voltak időszakok – például az 50-es évek –, amikor háttérbe szorult, azonban az idő bebizonyította ezen ügyészi munka szükségességét.

Ellenőrző szerep

Az ügyész bármely időpontban tarthat ellenőrzést a fogva tartó intézetekben a foganatosítás és a fogva tartás körülményeinek törvényessége tárgyában, megtekintheti a fogva tartási iratokat, a fogva tartás körülményeit és rendjét szabályozó utasításokat.

Az őrizet, előzetes letartóztatás, idegenrendészeti őrizet végrehajtásának felügyelete

Az ügyész legalább havonta, de szükség szerint gyakrabban is ellenőrzi a befogadást, a fogva tartás törvényességét, hogy a fogvatartottak ügyeiben a fogva tartáshoz szükséges hatósági határozatok, illetve iratok megvannak-e, ezek előírászerűek-e, önkényesek vagy tévedésből nem tartá-

nak-e valakit fogva, a személyi azonosítást elvégezték-e, orvosi vizsgálat volt-e, egészségügyi szűrés nélkül nehogy közösségbe helyezzenek befogadott személyt; a befogadásra utasítást tartalmazó bírósági értesítés meglétét, pontosságát, szabályszerűségét; ha van, rendelkezéseinek teljesítését; a fogva tartási határidők betartását; minden ellenőrzés vagy vizsgálat alkalmával tájékozik a bánásmódról, a fogva tartási körülményekről, az étellemezésről, ruházattal való ellátásról, tisztálkodásról, egészségügyi ellátásról (négy szemközti meghallgatás és a zárkákban együttes meghallgatás útján); minden ellenőrzés alkalmával egy vagy több témát vizsgál meg abból az egy-egy éves időszakra kidolgozott ötvenből, amely részére a hatályos Be., valamint a bv. jogszabályok alapján lett összeállítva iránymutatásként.

A büntetőeljárás jogok (például védővel való kapcsolat, különös tekintettel a kirendelt védőkre, anyanyelv használata, tolmács igénybevétele, határozatok kézbesítése, fellebbezés lehetősége, irattanulmányozás, ellátatlan hozzátartozóról gondoskodás, vagyon biztonságba helyezése, továbbá a bv. intézeti jogok (kapcsolattartás, így levelezés, látogatás, távbeszélő használata, csomag, tisztasági csomag, termelőmunkában való részvétel, segélyruha, panasz jognyilatkozat, konzullal való érintkezés, parancsnoki és ügyészi meghallgatás) biztosítása; a köteleességek teljesítésének megkövetelése, valamint a foganatosítás rendje körébe tartozó egyéb kérdések (például elhelyezés, mozgás korlátozottsága, bánásmód kényszercselekmények, motozás, elkülönítés a büntársaktól, az elhelyezésnél, sétán, előállításakor, fürdésnél, munkában stb., átszállítás más intézetbe, nyomozó hatóság részére kiadás, orvosi el-

látás, gyógyszerekkel ellátás, ruházat biztosítása, tisztítása, ágynemű tisztítása, étellemezés, több órás távollét esetén hideg étellemmel való ellátás, előállítás és szállítás szabályszerűsége, kártérítés stb.) köréből.

Mindezekről a fogvatartottak négy szemközti történő meghallgatása és iratok vizsgálata útján tájékozik a bv. felügyeleti ügyész; tehát nemcsak az intézetben, hanem másutt is iratokat vizsgál, így rendőrségnél, ügyészségnél, bíróságnál lévő és más szerveknél fellelhető iratokat is az adott ügy kivizsgálásához szükséges mértékben.

Intézkedései közül mindenekelőtt a rendelkezési jogosultságot kell kiemelni. Törvénytelen fogva tartás esetén rendelkezést ad az azonnali szabadlábra helyezésre, a törvénytörés megszüntetésére, megteszi egyben a szükséges indítványt a bírósághoz. Megkeresi az érintett bíróságot, ha több értesítése hiányos, pontatlan vagy szabálytalan, a büntetőeljárás jogok biztosítása érdekében rövid úton azonnal eljár az érintett rendőrségen, ügyészségnél, bíróságnál; szükség esetén személyesen is megtekinti a büntetőiratokat.

1990. januárelsejétől látják el a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészek a rendőrségi fogdáknál az őrizet és az előzetes letartóztatás végrehajtásának törvényességi felügyeletét. Az ügyészek „ellenőrzései nyomán folyamatosan javult a helyzet mind a fogdák állapota, mind az előzetes letartóztatás végrehajtása tekintetében. Az első jelentések után az ellenőrzött fogdák 35 százalékát bezárták, mint emberi tartózkodásra alkalmatlan épületet, s ezek 25 százaléka ma sem üzemel. Mindez azt bizonyítja, hogy a folyamatos ellenőrzés óriási mértékben befolyásolja a gyakorlatot.”⁶

1995. május 1. napjától tovább bővült a feladatkörük az idegenrendészeti őrizet végrehajtásának törvényességi felügyeletével. E nem büntetőjogi intézkedés végrehajtásának törvényességi felügyeletét azért kapták feladatuk, mivel a végrehajtás helyei egyrészt a rendőrségi fogdák és egyes büntetés-végrehajtási intézetek lettek, és ennek az ügyészi szakágnak a törvényességi felügyeleti módszerei a leghatékonyabbak, amelytől a végrehajtás – nemzetközi elvárások megközelítésének megfelelően – törvényességi felügyeleti eszközökkel történő elősegítése leginkább remélhető. Az ügyész felügyeleti tevékenysége során a bv. intézetben, rendőrségi fogdában, közösségi szálláshelyen meghallgatja a fogvatartottakat. Köteles legalább havonta ellenőrizni a befogadás alapjául szolgáló iratok szabályszerűségét, az ezekben írt rendelkezések végrehajtását, a fogva tartási határidők betartását, valamint az idegenrendészeti őrizet végrehajtására vonatkozó jogszabályokban az idegenrendészeti őrizet megillető jogok biztosítását, köteleességek teljesítését, a fogva tartás rendjének törvényességét.

Az ügyész minden alkalommal köteles tájékozódni a kínzást és más megalázó, embertelen, kegyetlen büntetést, illetve bánásmódot tilalmazó nemzetközi egyezményben foglaltak megtartása felől is.

Az Európa Tanács Ellenőrző Bizottságának (CPT) 1994. évben Magyarországon tett látogatásáról szóló jelentés szerint „az illetékes ügyész be nem jelentett látogatásai az olyan helyeken, ahol a rendőri őrizetben lévő foglyok vannak – ami már működik Magyarországon – szintén jelentős mértékben hozzájárulhat a rossz bánásmód megelőzéséhez”.

A szabadságvesztés végrehajtásának törvényességi felügyelete

Az ügyész kötelező legfőbb ügyészségi, továbbá helyi főügyészségi munkaterv, legfőbb ügyészi utasítás szerint felügyeli a felvételi eljárást, a fogva tartás és a szabaddítás törvényességét, a szabadságvesztés végrehajtásának rendjére, az elítéltek jogaira és kötelezettségeire, anyagi és egészségügyi ellátására, jutalmazására és fegyelmezésére, munkáltatására vonatkozó rendelkezések megtartását. Külön – általában havonta – rendszeresen tájékozódik a bánásmódról, a fogva tartási körülményekről. Évenként pedig arról is, hogy a félbeszakítás, eltávozás, kimaradás, illetve a rövid tartamú eltávozás lejárta után foganatba veszik-e a szabadságvesztés-büntetés hátralévő részét. Szintén évenként legalább egyszer megvizsgálja, hogy a feltételes szabadság megszüntetését követően foganatba vették-e a szabadságvesztés-büntetést. Felügyeli a feltételes szabadságon lévő elítéltek ellenőrzésének törvényességét is. Ennek során megtekinti a feltételes szabadság nyilvántartásával kapcsolatos iratokat; munkahelyén, lakó- vagy tartózkodási helyén meghallgatja a feltételes szabadságon lévő elítéltet, esetleg hozzátartozóit, munkatársait; felkéri az ellenőrzésre jogosult szervet arra, hogy adjon tájékoztatást az elítélt magatartásáról, munkájáról, személyi körülményeiről. 1996-ban 32 százalékkal megnőtt az ügyészi vizsgálatok száma, 1997-ben is mintegy 1600 vizsgálatot végeztek el hazánkban a bv. felügyeleti ügyészek. „Az ügyészség rendszeres és folyamatos ellenőrzési tevékenysége eredményeként folyamatos javulás látható mind a zárkák fizikai állapotában, mind a fogvatartottak egyéb körülményeiben.”⁷

A fogvatartottak meghallgatása; panasz, kérelem, bejelentés intézése

A bv. felügyeleti ügyész rendszeresen

meghallgatást tart valamennyi fogvatartott számára; panaszaik, kérelmeik, bejelentéseik intézését folyamatosan végzi. 1997-ben a bv. felügyeleti ügyészek által szóban és külön dokumentáltan meghallgatott fogvatartottak száma 7198 volt. Az Európa Tanács Ellenőrző Bizottsága (CPT) „örömmel fogadta azt a megközelítést, hogy az ügyészek rendszeresen látogatják a fogva tartási helyszíneket”.

Ha a meghallgatás során előadott vagy írásban benyújtott panasz a fogva tartó intézet működésével, így többek között jogok biztosításával kapcsolatos, azt kivizsgálja és érdemben elintézi, minderről a panaszost utána tájékoztatja. Amennyiben a panasz vagy bejelentés rendőr, határőr vagy büntetés-végrehajtási dolgozó ellen irányul, azt jegyzőkönyvbe foglalja, és megteszi a szükséges intézkedést, az ügyet jogerős befejezéséig figyelemmel kíséri, sőt a következményeket is. A fogvatartott hozzátartozójától, jogi képviselőjétől vagy a fogvatartott érdekében eljáró más személy részéről előterjesztett panasz, kérelem, bejelentés intézése a panaszintézésre vonatkozó általános szabályok szerint történik. Az érdemi intézkedésről a panaszost, kérelmezőt, bejelentőt mindig értesítik. Nagy számban fordulnak elő a büntetőeljárás érdemére vonatkozó panaszok, kérelmek, bejelentések, amelyeket az ügyben eljáró ügyészhez, illetve bírósághoz továbbít, továbbá felvilágosítást ad a fogvatartottak számára.

A bánásmóddal összefüggő panaszok, kérelmek, bejelentések intézése során az ügyészek – a kínzás elleni egyezményben foglaltakra is tekintettel – fokozott gondossággal járnak el. Az Európa Tanács Ellenőrző Bizottsága (CPT) jelentésében úgy ítélte meg, hogy „Magyarországon a bün-

etés-végrehajtás törvényességi felügyelete jól szabályozott, a bv. felügyeleti ügyészek rendszeres ellenőrzése a fogva tartó szerveknél jelentősen hozzájárulhat a bánásmód megőrzéséhez is.”

A fogva tartó intézetekben előforduló rendkívüli eseményekkel kapcsolatos feladatok

A fogvatartott haláláról értesülve az ügyész köteles a legrövidebb időn belül megjelenni a haláleset színhelyén, és megvizsgálni a halál bekövetkezésének körülményeit. Bűncselekmény gyanúja esetén a főügyészség költségén elrendeli az igazságügyi orvosi boncolást. Mindenképpen ellenőrzi a fogva tartásért felelős szerv halálesettel kapcsolatos vizsgálatának megállapításait is. Az ügyész engedélyezi a holttest hatósági boncolás utáni eltemetését.

Ha az ügyész a fogvatartott súlyos balesetéről értesül, 8 napon belül köteles megvizsgálni a baleset bekövetkezésének okait és értékelni a bv. intézet vizsgálatainak megállapításait, valamint a megelőzés érdekében tett intézkedéseket. A fogvatartott halála vagy életveszélyes sérülése esetén az ügyész a legrövidebb időn belül megjelenik a baleset helyszínén e feladatok elvégzésére.

Ha a balesettel, a fogvatartott halálával kapcsolatban a fogva tartó szerv dolgozójának felelőssége merül fel, nyomban kezdeményezi a megfelelő (büntető, fegyelmi, szabálysértési, kártérítési) felelősségre vonását. Bárhonnán, bárkitől származó értesülés szerint bűncselekmény alapos gyanújának felmerülése esetén igazságügyi orvos szakértői boncolást rendel el. Minden – a fogva tartás rendjét zavaró cselekményt, mulasztást vagy más történet – úgynevezett rendkívüli eseményt –

figyelemmel kísér, arról jelentést tesz a Legfőbb Ügyészségnek, s ha erre utasítást kap, megvizsgálja a rendkívül esemény bekövetkezésének okait, körülményeit. Nyomban távbeszélőn jelenti, ha a fogvatartott más által elkövetett bűncselekmény következményeként súlyosan megsebesült vagy meghalt; valamint minden olyan halálesetet, amikor igazságügyi orvosi boncolást rendeltek el. Ilyen esetekben a felettes ügyész – a hozzá eljuttatott és általa beszerzett további információkat értékelve – vagy nyomban vagy rövid időn belül iránymutatást ad a további teendőkre nézve a rendkívüli eseményt jelentő ügyészeknek. Ha az elítélt által okozott rendkívüli esemény egyben bűncselekmény is, illetve bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúját keltette, a fogvatartott ellen emiatt benyújtott vádirat másodpéldányát, a bíróság elé állításról készített feljegyzést, illetve a nyomozást megtagadó vagy megszüntető határozatot a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész másolatban felterjeszti a Legfőbb Ügyészséghez, ahol ezek elemzéséből származó eredményeket a vizsgálati feladatok meghatározásához használják fel.

Ha az ügyész a fogvatartottal szemben a fogva tartás során alkalmazott lőfegyverhasználatról értesült; ellenőrzi, hogy megtörtént-e a kényszerítő eszköz használata jogszerűségének vizsgálata. Az erről szóló jelentést, az annak alapján hozott határozatot értékeli, bűncselekmény alapos gyanúja esetén a szükséges intézkedést megteszi.

A többi fő- és mellékbüntetés végrehajtásának törvényességi felügyelete

Ennek során az ügyész megvizsgálja a közérdekű munka végrehajtását az ezzel kapcsolatos végrehajtási feladatokat is ellátó megyei bírósági büntetés-végrehajtási

csoportnál, a végrehajtásra kijelölt más szerveknél; megtekinti a végrehajtással kapcsolatos iratokat; meghallgatja a közérdekű munkára ítéltet, közvetlen munkatársait, feletteseit, valamint az általuk megjelölt és az elítélt munkáját, munkahelyi magatartását ellenőrző személyeket, intézi a büntetés-végrehajtási, valamint munkajogi panaszát. Megvizsgálja a pénz fő- és mellékbüntetés törvényességét az azt végrehajtó szerveknél, a megyei bírósági gazdasági hivatalnál, a végrehajtó irodánál megtekinti a végrehajtással kapcsolatos iratokat. Emellett a büntetés-végrehajtási intézetben ellenőrzi a pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés törvényességét. A közügyektől, foglalkozástól, járművezetéstől eltiltás, kitiltás és kiutasítás végrehajtásának törvényességét legalább 3 évenként (a fővárosban 6 évenként) egyszer minden rendőrkapitányságon szűrőpróbaszerűen ellenőrzi. Ennek során tájékoztatást kér az illetékes rendőrkapitányságtól a mellékbüntetés hatálya alatt álló elítélt munkahelyi beosztásáról, társadalmi szervezetben betöltött tisztségéről stb. A végrehajtás törvényességéről tájékozódva felkeresi az elítéltet is, valamint az őt ellenőrző rendőrt, továbbá a nyilvántartást végző rendőri szervet. A szükséghez képest megvizsgálja, hogy törvényesen járnak-e el azok a szervek, amelyek a bíróság büntető ügyben hozott határozatának vagyonekobzást tartalmazó részét hajtják végre. Így a bírósági gazdasági hivatal, végrehajtó iroda, földhivatal stb.

Az intézkedések végrehajtásának törvényességi felügyelete

Ha az ügyész arról értesül, hogy a próbára bocsátott, továbbá a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt pártfogó felügyelet alatt álló személy a magatartási szabá-

lyokat megszegi, ennek súlyossága kérdésében állást foglal. Ha a magatartási szabályok megszegését súlyosnak találja, az iratokat – indítvány benyújtása végett – megküldi az illetékes ügyészségnek. Ellenkező esetben azokat visszaküldi a hivatásos pártfogónak. A feltételes szabadságon lévő pártfogó felügyelet alatt álló magatartási szabályszegését szintén megvizsgálja, de az ő esetében már nem kell az indítványhoz a magatartási szabályszegésnek súlyosnak lennie, viszont bizonyítottan igen. A hivatásos pártfogótól vagy a rendőrségtől kapott bizonyítékokat megvizsgálja, s ha a magatartási szabályszegést bizonyítottan találja, a feltételes szabadság megszüntetését pedig indokoltan tartja, erre indítványt tesz. A tényállás tisztázása érdekében – ha ezt szükségesnek látja – az elítéltet meghallgatja, további bizonyítékok megjelölését kéri a pártfogótól vagy ezek beszerzése érdekében az illetékes rendőri szervet keresi meg. Amennyiben alaposan tartani lehet attól, hogy a feltételes szabadságon lévő elítélt a hatóság elől elrejtőzik, az ügyész elrendeli a szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételét. Előtte azonban jegyzőkönyv felvétele mellett meghallgatja az elítéltet, meg nem jelenése esetén rendőri szervvel elővezeteti. Ha az elítélt ismeretlen helyre távozott, és a kézre kerítése érdekében tett intézkedések nem vezettek eredményre, elfogatóparancsot bocsát ki.

Ha a magatartási szabályok megszegése ellenére sem tartja indokoltan a feltételes szabadság megszüntetését, az elítéltet jegyzőkönyv felvétele mellett figyelmeztetésben részesíti, az iratokat visszaküldi, vagy indítványozza az illetékes büntetés-végrehajtási bírónak a magatartási szabályok megváltoztatását.

Törvényességi felügyeleti munkája so-

rán megvizsgálja a hivatásos pártfogó, illetve az ellenőrzési feladattal megbízott rendőri szerv tevékenységének törvényességét, megtekinti a pártfogó felügyelettel kapcsolatos iratokat. Emellett a pártfogolt, továbbá annak hozzátartozói, munkatársai, munkahelyi vezetői meghallgatásával is tájékozódhat a magatartási szabályok megtartásáról.

A kényszergyógykezelés foganatosítása feletti törvényességi felügyelet során az ügyész többek között vizsgálja a foganatosító intézet rendjére vonatkozó jogszabályi előírások érvényesülését, a kényszergyógykezelési jogi helyzetét a végrehajtás ideje alatt, ennek keretében a társadalombiztosítási helyzetét is. Az előzetes letartóztatás és a szabadságvesztés végrehajtásának törvényességi felügyelete során megismert vizsgált témákon kívül nagy figyelmet fordít még a szociális és egészségügyi rendelkezések érvényre juttatására is. A törvényességi felügyeleti munkája kiterjed az intézetnek az elmemegfigyeléssel és az ideiglenes kényszergyógykezeléssel kapcsolatos tevékenységére.

Az ügyész a büntetés-végrehajtási intézetekben háromévenként legalább egyszer megvizsgálja a *kényszergyógyítás* (Btk. 75. §) foganatosításának törvényességét. Tekintettel arra, hogy ennek az intézkedésnek a végrehajtására a gyógyító-nevelő csoportban kerül sor, a gyógyító-nevelő csoport egész funkcionálására kiterjed a vizsgálat. Így az ott elhelyezett korlátozott beszámítási képességű, tudatzavarban szenvedő elítéltek kezelésére is.

Az ügyész – háromévenként legalább egyszer – vizsgálja a bírósági gazdasági hivatalban és a nyomozó hatóságoknál (rendőrség, vám- és pénzügyőrség) a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének és nyilvántartásának, az *elkobzás végrehajtá-*

sának törvényességét. Az iratok és nyilván-
tartások alapján azonosítja a bűnjelkamrák-
ban elhelyezett tárgyakat. Figyelemmel kí-
séri, hogy a kiadni, illetve visszaadni rendelt
dolgok jogos tulajdonosukhoz visszakerül-
jenek. Vizsgálja a bűnjelek kezelésére vo-
natkozó előírások betartását, az elkobzott
tárgyak értékesítését stb. Kivizsgálja az
érintett panaszait is. Természetesen e vizs-
gálat során értékeli a bírósági gazdasági hi-
vatalok által kezelt bírósági bűnjelkezelő te-
vékenységét, valamint az ügyészégi és bí-
rószági iratokat is szükséges megvizsgálni a
tényállás felderítése érdekében.

Az ügyész a *bűnügyi nyilvántartás* tör-
vényességi felügyelete során intézkedik,
ha a büntetett előlethez fűződő hátrányok
alóli mentesítés nem a jogszabályoknak
megfelelően történik. Ha a mentesítés hatá-
lyát veszítette vagy utóbb megállapítják,
hogy a mentesítésnek törvényi akadálya
volt [Be. 381. § (3) bekezdés], értesíti az il-
letékes ügyészt a bíróság mentesítést ki-
mondó határozatának hatályon kívül he-
lyezését célzó indítvány benyújtása végett.

Az *utógondozás törvényessége* feletti
felügyelet gyakorlásával az ügyész a sza-
badságvesztést kiállott elítélt társadalomba
való beilleszkedését segíti elő, az újabb
bűncselekménytől visszatartást, az ezzel
foglalkozó szervek munkáját. Megvizsgál-
ja a büntetés-végrehajtási intézetben a sza-
badulás előkészítésére vonatkozó jogsza-
bályok megtartását, de értelemszerűen
vizsgálatot tart az utógondozással megbí-
zott szerveknél, ezenkívül az ellenőrzési és
irányítási joggal felruházott szervezet vizsgá-
lat tartására kéri fel, s természetesen meg-
hallgatja a szabadultat, intézkedik esetle-
ges panaszával, kérelmével kapcsolatban.

A törvényesség eszközei

A vizsgálatról készített *feljegyzés* egy

példányát az ügyész nyolc napon belül kü-
lön átirattal megküldi a vizsgált szerv ve-
zetőjének. Az átiratban kéri a bíróságtól a
szükséges intézkedést, más szerveknél pe-
dig rendelkezik, vagy jelez nekik.

Rendelkezést ad az ügyész, ha a jogsza-
bályok megsértését észleli; továbbá, ha azt
állapítja meg, hogy nem tartják meg a fog-
va tartás körülményeire vonatkozó szabá-
lyokat. A rendelkezésben figyelmezteti az
illetékes szerv vezetőjét, hogy a törvény-
sértés megszüntetésére kapott utasítást kö-
teles végrehajtani és erről nyolc napon be-
lül az ügyészt tájékoztatni. Az ellene felet-
tese útján a legfőbb ügyészhez esetleg elő-
terjesztett panasznak a végrehajtásra nincs
halasztó hatálya. Fontosabb érdek fűződik
a törvénysértés megszüntetéséhez, mint az
azt elkövető vezető jogorvoslati jogának
végrehajtást halasztó hatályához.

Jelzést ad az ügyész, ha a fogva tartási
körülményeket kifogásolja, a büntetőügy-
ben hozott határozat végrehajtása során
törvénysértésnek nem minősülő hiányos-
ságot észlel; továbbá, ha a rendelkezést
nem igénylő, kisebb jelentőségű törvény-
sértést állapít meg. Amennyiben a fogva
tartást foganatosító hivatalos személy
olyan cselekményét vagy mulasztását ész-
leli, amely bűncselekmény elkövetésének
alapos gyanújára utal, az erről szóló fel-
jegyzéssel közvetlenül a megyei főügyészt
tájékoztatja. E feljegyzés tartalmazza a
bűncselekmény alapos gyanújára utaló
részletes tényállást és a rendelkezésre álló
bizonyítékok megjelölését. Gondoskodik
arról, hogy ha a fogvatartott bv. intézetben
vagy rendőrségi fogdában követett el bűn-
cselekményt – a törvényi előfeltételek
fennállása esetén – az elkövetőt bíróság elé
állítsák (Be. XVI. fejezet), egyéb esetek-
ben a nyomozás során kívül történő elren-

delése és lefolytatása érdekében intézkedik.

Az ügyész az általa észlelt törvénysértés miatt – attól függően, hogy az minnek a megállapítására alkalmas – *fegyelmi, szabálysértési vagy büntetőeljárást* kezdeményez. Kártérítési eljárást akkor kezdeményez, ha a törvénysértés folytán károkozás is történt és fontos állami és társadalmi érdek indokolja, illetve a jogosult nem képes jogainak védelmére.

A katonai fogdában területileg illetékes katonai ügyész gyakorolja a törvényességi felügyeletet mindezek szerint, továbbá a katonai pártfogó felügyeletét végrehajtó kijelölt parancsnok e tevékenység felett is.

Bírósági eljárás

Az ügyész közreműködik a *büntetés-végrehajtással kapcsolatos* bírósági eljárásban. Ennek során *indítványt tesz* a feltételes szabadság megszüntetésére, a közérdekű munka szabadságvesztésre átváltoztatására, új munkahely kijelölésére. Jogszabály által előírt esetekben, továbbá, ha azt más szempontból is szükségesnek tartja, *részt vesz* az elítéltnék a bv. bíró által történő meghallgatásán. A bv. felügyeleti ügyészek 1996-ban közel 3500 bv. bírói meghallgatáson vagy tárgyaláson vettek részt. Minden olyan esetben részt vesz, amikor ideiglenes foganatba vételt rendeltek el, s ha a bv. bíró tárgyalást tart. Ha az eljárás adatait mérlegelve szükségesnek ítéli, a bv. bíró határozata ellen – a törvényes határidőn belül – fellebbezhet a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsához.

Katonai bíróságok határozatainak végrehajtása során a büntetés-végrehajtási bíró adatait a bíróság katonai tanácsának elnöke, illetve a külön kijelölt katonai bíró látja el. Az előtte folyó eljárásban katonai ügyész jár el.

A *fiatalkorúak* feltételes szabadsága megszüntetésével [Btk. 48. § (4) bekezdés], javítóintézeti nevelésével (Btk. 118. §) és pártfogó felügyeletével (Btk. 119. §) kapcsolatos eljárásban a fiatalkorúak ügyésze jár el.

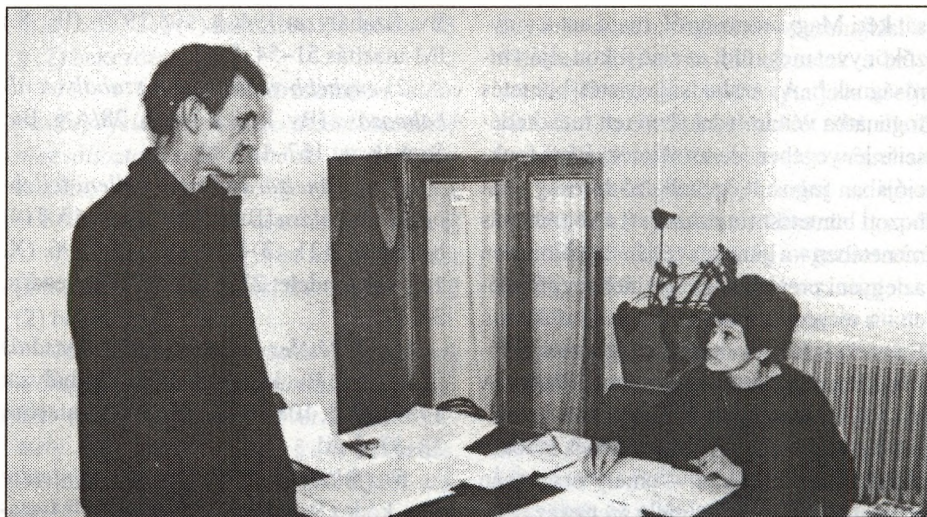
Összehangoló szerep

A büntetés-végrehajtás ügyészi felügyeletének a büntetések és intézkedések végrehajtásában közreműködő szervek gyakorlatát egységesítő és koordináló szerepe is van. Ezt az indokolja, hogy a végrehajtásban a legkülönbözőbb intézményrendszerekbe és szervezeti hierarchiába tartozó szervek (rendőrség, bv. szervezet, bíróságok bv. csoportjai, gazdasági hivatalai, végrehajtó irodák, hivatásos pártfogói hálózat, vám- és pénzügyőrség, vállalatok, más állami és társadalmi szervezetek stb.) működnek közre.

Több országban a büntetőeljárás törvények az ügyészséget büntetés-végrehajtási hatóságként említik. Például a német büntetőeljárás törvény 451. § (1) bekezdése, a francia büntetőeljárás törvény 48. cikke, stb.

A bv. bíró hatásköre

A büntetés-végrehajtást övező garanciarendszernek a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész tevékenység mellett másik fontos eleme a bírósághoz fordulás lehetősége, amely megilleti az elítéltet ugyanúgy, mint minden állampolgárt. Sőt a kifejezetten büntetés-végrehajtási jogviszonyából fakadó kérdésekben a bv. bíróhoz fordulás joga is. A bv. bíró mindenkire kötelező, va-

A bv. bírő adott esetben jogorvoslati fórum is lehet

lódi bírói döntést hoz a lényeges jogkorlátozások mértékéről, időtartamáról, változtat az ítélő bíróság határozatán enyhítéssel vagy szigorítással, s van olyan büntetés-végrehajtási intézkedés, amelyben jogorvoslati fórum (magánelzárás fegyelmi fenytés). Eljárását a Bv. kódex 1979-ben emelte ki a Be. köréből, az ehhez képeset novelláris módosítást tartalmazó 1993. április 15. napján hatályba lépett 1993. évi XXXII. törvény jelentős mértékben bővítette a bv. bírő hatáskörét, változott az eljárás szabálya, általánossá vált – már az Alkotmánybíróság megelőző döntése folytán is – a határozata elleni fellebbezés lehetősége, bizonyítás felvétele esetén köteles tárgyalást tartani. Olyan sajátos, az igazságszolgáltatás körébe vágó feladatok ellátásáról van szó, amelyek szorosan kapcsolódnak az ítélkező tevékenységhez. A bíróság döntési jogköre az új szabályozás folytán büntetés-végrehajtási ügyekben nagyon széles körű lett, kevés országot lehet találni, ahol az elítélttel kapcsolatos ennyi

büntetés-végrehajtási jogi kérdésben bírő dönt. Természetesen a bv. bírő nem lehet a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyelője, hanem sajátos igazságszolgáltató és jogorvoslati fórum lehet, mert különben nem is bírő lenne. Másik oldalról megközelítve a kérdést: ugyanakkor nem vállalhatja magára a büntetés-végrehajtás tipikus feladatait, mert akkor már nem bírói funkciót látna el. Feladatainak teljesítése gyors döntést igényel, ami viszont eljárásának formalizálása, a garanciák fokozása ellen hat. Sok adminisztratív, igazgatási, végrehajtó rendelkező feladata is van ezen túlmenően, amelyekkel még korábban felruházták, de nem bírói feladatot képeznek. Meg kell említeni, hogy jelenleg hazánkban a bv. bírő *igazgatási feladatként*, tehát nem bíróiként szervezi, irányítja, ellenőrzi a bv. csoport (bv. előadók, hivatásos pártfogók) munkáját. Ilyen jellegűnek minősíthető újabb feladat, hogy jegyzőkönyvezi annak a nem magyar állampolgár elítéltnak a hozzájáruló nyilatkozatát, aki átszállítá-

sát kéri Magyarországról, majd ezt a jegyzőkönyvet megküldi az első fokon eljáró bíróságnak.⁸ A szabadságvesztés-büntetés foganatba vétele érdekében tett intézkedései is lényegében ide sorolhatók. Bírői funkciójában jogosult az ítélkező bíróság által hozott büntetést (intézkedést) a végrehajtás menetében – a büntetés céljának, különösen az egyéni prevenció igényeinek megfelelően – a törvény keretei között még alakítani. Ez a feladatköre, valamint a jogorvoslati fórum funkciója már igazságszolgáltatás. A bv. bíró csak az igazságszolgáltatás keretében helyezhető el. A bv. bíró létének indokául felhozták külföldön – amely országban működik – azt az érvet, mely szerint az igazságszolgáltatásnak ki kell terjednie a büntetés-végrehajtási folyamatra is, hogy megvédje az emberi jogokat, és lehetővé tegye minden emberi konfliktus megoldását a büntetések végrehajtásának stádiumában. Az Alkotmánybíróság 5/1992. (I. 30.) AB-határozata alapján már 1993. január elsejétől a bv. bíró határozatai ellen a terhelt, a védő és az ügyész fellebbezési jogának szabad érvényesülésével – mint más büntetőbíróági eljárásban – biztosítottá vált a másodfokú felülbírálat alkotmányos követelménye. Kifejezetten bv. bírót, bv. bíróságot alkotmányunk nem ismer. A bíróságnak klasszikus értelemben az igazságszolgáltatás a feladata, ezt tartalmazza a Magyar Köztársaság alkotmányja is a 45. § (1) bekezdésében. A magyar jogrendszerben a bv. bíró szervezeti elhelyezésére nézve tehát egy megoldás létezik, hogy csakis az igazságszolgáltatás megtestesítői, és nem más a feladatuk, amit a jogi kultúra vívmányának tekinthetünk.

A Bv. kódex 7–16. §-ai alapján a bv. bíró hatáskörébe a következő döntések tartoznak:

1) a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása [Btk. 46. §, Bv. kódex 7. §,

Bv. Szabályzat 194. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 51–54. §-ai],

2) enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása (Bv. kódex 7/A §, 28/A §, Bv. Szabályzat 167–169. §),

3) magánelzárás fenytés elleni fellebbezés elbírálása [Bv. kódex 7/B §, 43. § (4) bekezdés, 121. (3) bekezdés, 11/1996. (X. 15.) IM-rendelet 23. §, 31. § (2) bekezdés, 34. §],

4) feltételes szabadságra bocsátás [Btk. 47. §, Bv. kódex 8. §, Bv. Szabályzat 198–199. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 32–37. §-ai],

5) a feltételes szabadság megszüntetése (Bv. kódex 9. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 38–45. §-ai)

6) közérdekű munka végrehajtásának helyül munkahely kijelölése [Bv. kódex 60. § (1) bekezdés],

7) más munkahely kijelölése a közérdekű munka végrehajtására [Bv. kódex 10. §, 60. § (2) bekezdés],

8) közérdekű munka végrehajtásának félbeszakítása [Bv. kódex 65. § (2) bekezdés, 66. § (1) bekezdése],

9) közérdekű munka átváltoztatása szabadságvesztésre [Btk. 50. § (1)–(2) bekezdés, Bv. kódex 11/A §],

10) halasztás a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés megkezdésére [Bv. kódex 11. § (6) bekezdés, 65. § (1) bekezdés],

11) közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítása [Bv. kódex 11. §, 66. § (3) bekezdése],

12) pártfogó felügyelet elrendelése [Btk. 48. § (3) bekezdés, 82. § (2) bekezdés, 119. § Bv. kódex 13. §, 7/1979. (VI. 29.) IM-rendelet 8. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-rendelet 105–109. §-ai],

13) pártfogó felügyelet meghosszabbí-

tása [Btk. 82. § (4) bekezdés, Bv. kódex 13. § (2) bekezdés],

14) a bíróság határozatában előírt pártfogófelügyeleti magatartási szabályok megváltoztatása [Bv. kódex 13. § (2) bekezdés, 100. §, 101. § (3) bekezdés, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 110–112. §]

15) pártfogó felügyelet megszüntetése [Btk. 82. § (4) bekezdés, Bv. kódex 13. § (2) bekezdés],

16) a szabadságvesztés fokozatának utólagos meghatározása fiatalokként elítélt huszonegyedik életévét betöltő személy esetében [Btk. 111. § (4) bekezdés, Bv. kódex 14. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 55–56. §-ai],

17) fiatalkorú elbocsátása javítóintézetből [Btk. 118. § (3)–(4) bekezdés, Bv. kódex 15. §, 112. § 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 94–95. §-ai],

18) a tanulmányok folytatásának elrendelése a javítóintézetben az elítélt tizenkilencedik évének betöltése után [Btk. 118. § (2) bekezdés, Bv. kódex 16. §, 112. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 100–103. §-ai],

19) ideiglenes elbocsátás megszüntetése [Btk. 118. § (4) bekezdés, Bv. kódex 15. §, 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 96–98. §-ai].

A bv. bíró hatáskörét a Bv. kódex I. részének II. fejezete tartalmazza, amelynek címe *A bíróság büntetés-végrehajtási feladatai*. A Bv. kódex többi 21. fejezete, amelyek a II. és III. részben nyertek elhelyezést, az egyes büntetések és intézkedések végrehajtását szabályozzák. Tehát maga a törvényi szabályozás is egyértelműen elkülöníti, mi az, ami bírói tevékenység, s mi az, ami büntetés-végrehajtási.

A büntetés-végrehajtási bíró illetékességét a Bv. kódex 6. § (5) bekezdése akként határozza meg, hogy eltérő rendelkezés hi-

ányában annak a büntetés-végrehajtási intézetnek, illetve javítóintézetnek a helye szerint illetékes bv. bíró folytatja le az eljárást, ahol az elítélt a büntetését tölti, illetőleg ahol a javítóintézeti nevelést végrehajtják. Az eltérő rendelkezéseket az egyes ügyekben a Bv. kódex tartalmazza. Így például a feltételes szabadság megszüntetését szabályozó 9. § (2) bekezdése szerint, ha a magatartási szabályok megszegése miatt a feltételes szabadság megszüntetésének lehet helye, az ügyész az elítélt tartózkodási helye szerint illetékes bv. bírónak tesz indítványt. Másik példa: a más munkahely kijelölése a közérdekű munka végrehajtása tárgyában az eljárást a kijelölt munkahely szerint illetékes bv. bíró folytatja a 10. § (2) bekezdésének kifejezett rendelkezése értelmében stb.

A bv. bíró eljárása

A Bv. kódex II. fejezetében szabályozott bv. bírói eljárások csupán viszonylagosan önállóak a büntetőeljáráshoz képest. A Bv. kódex 6. § (7) bekezdése szerint, amennyiben a törvényerejű rendelet vagy más jogszabály eltérően nem rendelkezik, a bv. bíró eljárására a büntetőeljárás szabályai irányadók. Adott esetben a Bv. kódex, a Be. gondos egybevetése után lehet állást foglalni abban, hogy a Be. valamely rendelkezése alkalmazható-e a bv. bírói eljárásban.

A bv. bíró *egyesbíróként* jár el, tárgyalás tartása esetén – amint arra a Bv. kódex novellájához fűzött miniszteri indoklás rámutat – eljárására, az érintett személyek részvételére, a tárgyalás nyilvánosságára stb. az egyesbírónak a vétségi eljárásban tartott tárgyalásra vonatkozó szabályok az irányadók.

A bv. bíró eljárását az Alkotmánybíróság határozata, de az új törvényi szabályozás is közelítette a többi bírósági eljáráshoz. Például a Bv. kódex 6. § (3) bekezdés b) pont új rendelkezése előírta, hogy a bv. bíró bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart.

A bv. bíró eljárását többféle és eltérő szintű jogszabály határozza meg. A Be. 397. § (1) bekezdése mondja ki, hogy a büntetések és intézkedések végrehajtásáról a bíróság gondoskodik. Pontosabban az új Be. 590. § (1) bekezdésének az a megfogalmazása, hogy a „*végrehajtás végett a bíróság intézkedik*”. A bv. bíró működésének „*eljárási jogát*” legmagasabb szinten a Bv. kódex II. fejezete tartalmazza, míg az „*anyagi jogi*” szabályok elsősorban a Btk.-ban, illetve a Bv. kódex ben található. Az eljárást meghatározó jogszabályok következő szintjét azok a miniszteri rendeletek képezik, amelyek a Bv. kódex felhatalmazást tartalmazó rendelkezésein [103. § (3) bekezdés, 105. § (2) bekezdés, 127. § (1) és (2) bekezdés] alapulnak. Így például a Bv. Szabályzat. A bv. bíró eljárásának további részletszabályait végül a többször módosított 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás tartalmazza, amelyet az igazságügy-miniszter a Be. 404. § (1) bekezdés k) pontjában és a Bv. kódex 127. § (1) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján határozott meg. Az új Be. 604. § (2) bekezdése g) pontja szintén ilyen felhatalmazást tartalmaz, azzal a különbséggel, hogy meghatározza a rendeleti szintű szabályozás követelményeit is.

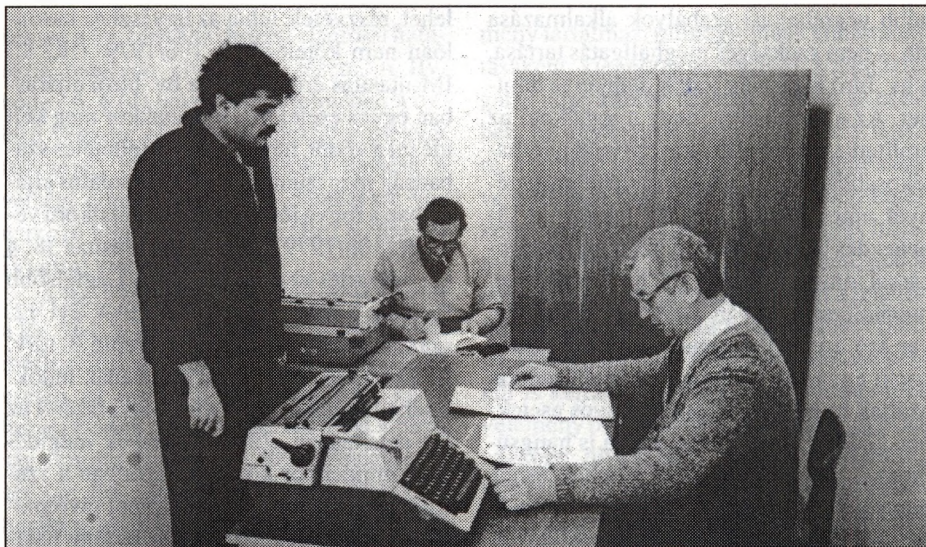
Mindezek szem előtt tartásával kell választ adni arra a kérdésre, hogy a Bv. kódex hivatkozott 6. § (7) bekezdését lehet-e, kell-e akként értelmezni, hogy a bv. bírói eljárásban a Be.-nek a különleges eljárásra vonatkozó általános szabályait kell alkalmazni, egyéb rendelkezéseit pedig csak

annyiban, amennyiben a 356. §-ból más nem következik.

A jogalkalmazási gyakorlat az *igenlő válasz* irányában mozdult el, ennek jogszabályi alapja azonban vitatható. A különleges eljárás szabályainak alkalmazását a tudományos igényű értelmezések is pusztán a két eljárás hasonló jellegére, quasi jobb híján való alkalmazására vezetik vissza. Hasonló jelleget emel ki a Legfelsőbb Bíróság a BH. 1984. évi 12. számában 486. szám alatt közzétett B. törv. II. 211/1984. számú határozatának indoklásában is. *„Minthogy a feltételes szabadság megszüntetése iránti eljárás a Be. XVIII. fejezetében foglalt különleges eljárásokhoz hasonló jellegű, nincs ok arra, hogy az ott kialakított ítélkezési gyakorlattól eltérő alásponthoz foglaljon el a bíróság...”*

Vélhetően az említett jogértelmezések által kialakított jogalkalmazói gyakorlatra utalt az Alkotmánybíróság is, amikor határozata indoklásának 5. pontjában kimondta, hogy a Be. különleges eljárásainak közös szabályai alapján [356. § (2) bekezdés g) pont] a bíróság határozata ellen a terhelt, a védő és az ügyész fellebbezhet. Megállapítható tehát, hogy a kérdés a jogértelmezés talaján kialakult gyakorlat szintjén nyert megválaszolást. A jogalkotó ugyanis a Bv. kódex vonatkozó rendelkezései körében nem hívta fel nevesítve a különleges eljárás szabályait – mint a bv. bírói eljárásban alkalmazandó eljárást –, ahogyan a Be. sem sorolta fel a bv. bírói eljárásokat az egyes különleges eljárások között.

Nem vitatható, hogy a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályait megelőzik a Bv. kódex speciális rendelkezései. Így a Be. 356. § (2) bekezdésének e) pontja szerint a bíróság az iratok alapján dönt, szükség esetén meghallgatja az ügyészt, a ter-

A bv. bírói eljárásban a meghallgatás mindig kötelező

heltet és a védőt. Bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart. A korábbi szabályozás szerint a bv. bíró az elítéltet meghallgatta, de bizonyítás felvétele esetén sem tartott tárgyalást. Figyelemmel arra, hogy e körben a kontradiktórius tárgyalás lehetőségének kizárása indokolatlan, ezért a Bv. kódex módosított 6. § (3) bekezdésének b) pontja már úgy rendelkezik, hogy a bv. bíró bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart, de megmarad emellett a bv. bírói meghallgatás speciális eljárási formája is. Látható, hogy a szabályozás ezáltal is közelít a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályaihoz. Megmarad azonban egy nagyon lényeges különbség, mégpedig az, hogy amíg a Be. különleges eljárásai körében a meghallgatás csak lehetőség, erre utal a törvény szövegében szereplő „szükség esetén” kitétel, addig a bv. bírói eljárásban a meghallgatás minden esetben kötelező, attól a bíró nem tekinthet el. Ez következik a törvénysszöveg nyelvtani értelmezéséből

is, hiszen amennyiben a jogalkotó a meghallgatást a bv. bíró számára a Be. különleges eljárási szabályaihoz hasonló módon kívánta volna szabályozni, úgy azt a törvény szövegében egyértelműen kifejezésre juttatta volna. A törvénysszöveg pedig azt tartalmazza, hogy a bv. bíró „*az elítéltet meghallgatja*”, tehát nem azt, hogy meghallgathatja. Ismeretes olyan álláspont is, amely szerint a bv. bírói meghallgatás csak abban az esetben kötelező, ha ezt a törvény az egyes bv. bírói eljárások kapcsán külön is kiemeli. Ez az álláspont már csak azért is elfogadhatatlan, mivel a Bv. kódex csak a feltételes szabadságra bocsátás [8. § (1) bekezdés], valamint a szabadságvesztés fokozatának utólagos meghatározása [14. § (1) bekezdés] kapcsán emeli ki külön is a meghallgatás szükségességét. Nyilvánvaló képtelenség lenne azt állítani, hogy az összes többi bv. bírói eljárás körében – így a feltételes szabadság megszüntetése, a fenntartás elleni fellebbezés elbírálása, eny-

hébb végrehajtási szabályok alkalmazása stb. – nem szükséges meghallgatás tartása, a bv. bíró kizárólag iratok alapján is dönthet. Az a körülmény, hogy a jogalkotó az említett esetben külön nevesítve is nyomatékosabba kívánta tenni a meghallgatás tényét, nincs ellentétben a Bv. kódex 6. § (3) bekezdés b) pontjában írt azon meghatározással, amely szerint a bv. bíró az elítéltet meghallgatja. Olyan általános szabályról van szó, amely valamennyi bv. bírói eljárás során egyaránt irányadó. Hasonló módon azáltal, hogy a jogalkotó bizonyos esetekben [7/B § (2) bekezdés] külön is hangsúlyozza, hogy valamennyi fellebbezésnek nincs halasztó hatálya, még nem rontja le azt az általános érvényű rendelkezést, amely szerint fő szabályként a végzések elleni fellebbezésnek csak abban az esetben van halasztó hatálya, amennyiben azt a törvény külön is kimondja. A bv. bírói meghallgatás szükségességét tükrözik a Bírói Határozatokban megjelent határozatok, valamint az Európa Tanács Ellenőrző Bizottsága Magyarországon 1994. november 1. és 14. között tett látogatása alkalmával kifejtett álláspontja is. Ha a feltételes szabadságra bocsátást engedélyező végzést azért kell – a bv. intézet közlése alapján – hatályon kívül helyezni, mert a szabadítás előtt más ügyben az elítélt előzetes tartóztatásának elrendeléséről (jogerős büntetészkiszabásról) szóló bírói értesítés érkezett, nem az az eset áll fenn a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának határozata szerint, amikor újra meg kellene kötelezően hallgatni az elítéltet.

A különleges eljárások általános szabályai alapján az ilyen eljárásban a védő részvétele általában nem kötelező. Ezzel összhangban mondja ki a módosított Bv. kódex, hogy a védő az elítélt meghallgatásán jelen

lehet, részvétele tehát az ügyészhez hasonlóan nem kötelező. A 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás értelmében a bv. bírói eljárásban egyes esetekben ugyanakkor meg kell idézni a védőt, nevezetesen a feltételes szabadság megszüntetésével kapcsolatos eljárásban a fogva lévő elítélt és a fiatalokú védőjét [108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 38. § (2) bekezdés a) pont, 93. §]. A Legfelsőbb Bíróság a már említett BH 1984. évi 12. számában 486. szám alatt szereplő B. törv. II. 211/1984. számú határozatának indoklásában rámutat, hogy a bv. bíró részéről az IM-utasításban előírt személyek megidézése mindenkor kötelező, azonban a szabályszerű idézés ellenére történt távolmaradásuk a meghallgatás és az érdemi határozat meghozatalát nem akadályozza. Ha a bíróság elmulasztja a védő kötelező megidőzését, nem valósul meg a Be. 250. § II. d) pontja szerinti feltétlen hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértés. Arra ugyanis csak kontradiktórium tárgyalás tartása esetén kerülhet sor, a bv. bírói meghallgatás pedig olyan eljárási forma, amelyben a jogszabály nem a védő mellőzhetetlen jelenlétét, csupán megidőzését írja elő. *„Az elítélt feltételes szabadságra bocsátásával kapcsolatban a büntetés-végrehajtási bíró által történő meghallgatás esetén nem a Be.-nek a különleges eljárásra vonatkozó rendelkezései, hanem a Bv. tvr.-nek a rendelkezései irányadók, tehát a meghallgatás a védő értesítése nélkül is tartható, és részére a határozatot nem kell kézbesíteni.”*⁹

Ha a bv. bíró az eljárási szabályokat megszegi, a Be. 261. §-ának (1) bekezdése szerinti eljárási szabálysértés valósulhat meg, ha az eljárási szabálysértés a meghozott határozatot lényegesen befolyásolta. Azonban még ebben az esetben sem kerül

het sor a bv. bíró által hozott elsőfokú határozat hatályon kívül helyezésére. A Bv. kódex 6. § (4) bekezdése értelmében a bv. bíró végzése elleni fellebbezést a megyei (fővárosi) bíróság másodfokú tanácsa a vétségi eljárásban történő elintézésre vonatkozó eljárási szabályok (Be. X. fejezet IV. cím) szerint bírálja el.

A Be. 275. §-ának (1) bekezdése szerint a Be. 261. §-ának (1) bekezdésében foglalt mérlegelést igénylő eljárási szabályszegés esetén az elsőfokú ítélet hatályon kívül helyezésének nincs helye. Ha tehát a bíróság elmulasztja a védő kötelező megidézését (az IM-utasításban előírt esetekben), hatályon kívül helyezést nem eredményező eljárási szabálysértést követ el. Figyelemmel arra, hogy a bv. bírói meghallgatás során a védő részvétele nem kötelező, felmerül a kérdés, hogy ki kell-e a bv. bírónak rendelnie az elítélt számára védőt. Ismeretes olyan álláspont is, amely szerint nem elmenthető a törvény szövegével, ha a bv. bíró a kirendelést mellőzi, csupán a meghatalmazott védő értesítésére szorítkozik. E megközelítés helyessége vitatható, mivel a védő „részt vehet”, ehhez azonban olyan helyzetben kell lennie, hogy dönthessen a részvétel tárgyában. Ha nem értesítik, a joga gyakorlása eleve lehetetlenné válik. Bizonyítás felvétele esetén a bv. bíró köteles tárgyalást tartani. Gyakorlati problémaként merülhet fel e körben, hogy mikor minősül valamely eljárási cselekmény fogantatása bizonyításnak, mi az elhatárolási szempont, amely a meghallgatás vagy a tárgyalás irányába billenti a mérleg nyelvét. A kérdés mindig csak esetenként és a konkrét ügyre vonatkozóan dönthető el. Így például, ha az elítéltnak a bv. bíró kérdéseket tesz fel vagy a nevelőt arra vonatkozóan hallgatja meg, amit a nevelői véle-

mény tartalmaz, mintegy annak alátámasztásaként, kiegészítése céljából, a meghallgatás tárgykörébe tartozik. Abban az esetben, ha ugyanazt a nevelőt valamely tényre, az elítélt valamely cselekvőségére nézve hallgatja meg, abban az esetben tanúkenti meghallgatásra kerül sor, amely bizonyítás felvételét jelenti, s mint ilyen, már a tárgyalás körébe tartozik. Például a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában eljáró bv. bíró a tárgyalás kitűzése és tartása nélkül is kérheti a nevelői vagy parancsnoki vélemény pontosítását a jelenlévőktől és az azokban hivatkozott iratok bemutatását; mindez nem minősül bizonyítás felvételnek, így a védőnek a meghallgatásról való távolmaradása nem értékelhető hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértésnek.¹⁰

A bv. bíró a bv. intézet *parancsnokát* az enyhébb végrehajtási szabályok megszüntetésére irányuló előterjesztésben foglalt adatok *kiegészítésére kötelezheti, de nyomozati cselekmények elvégzésére nem hívhatja fel*, és a hivatásos pártfogót sem bízhatja meg azal, hogy tanút hallgasson ki; az ilyen jellegű bizonyítást maga veszi fel, illetve az ügyészt keresi meg a szükséges bizonyítási eszközök felkutatása érdekében.¹¹

A bv. bíró egyesbíróként jár el, tárgyalás tartása esetén – amint arra a Bv. kódex Novellájához fűzött miniszteri indoklás rámutat – eljárására, az érintett személyek részvételére, a *tárgyalás nyilvánosságára* stb. az egyesbírónak a vétségi eljárásban tartott tárgyalására vonatkozó szabályok az irányadóak. A miniszteri indoklás szerint önmagában az a tény, hogy a bv. bíró a tárgyalást a bv. intézetben tartja, nem alapozza meg a nyilvánosság kizárását. Így tehát érvényesülnek a tárgyalás nyilvánosságának (Be. 11. §) általános szabályai. Így például, ha a látogatási idő alatt ke-

rül sor tárgyalás tartására, a terhelt hozzátartozója kérheti a tárgyaláson való részvétel lehetőségének biztosítását. A tárgyalás nyilvánossága azonban nem jelenti azt, hogy az elítélt kérheti, a tárgyaláson ott lehessen a hozzátartozója egyéb esetekben is. Az ilyen lehetőség a tárgyalás nyilvánosságának olyan értelmű kiterjesztését jelentené, amely már elentétes lenne a törvény szellemével.

E körben felmerült az a kérdés, hogy a bv. bíró a meghallgatást, illetőleg a tárgyalást fogva lévő terhelt esetében tarthatja-e a bv. intézetben kívül. Ha ugyanis a meghallgatásra, illetőleg a tárgyalásra a megyei (fővárosi) bíróság épületében kerül sor, akkor elkerülhetőek lennének a nehézségek. A törvény kétségtelenül kategorikusan fogalmaz, a kérdés megválaszolásához azonban közelebb juthatunk, ha a jogalkotó elhatározásának szándékát vizsgáljuk. Amikor a Novella úgy rendelkezett, hogy fogva lévő elítélt esetében a bv. bíró a meghallgatást, illetőleg a tárgyalást a bv. intézetben tartja, abból a realitásból indult ki, hogy a fogva lévő elítéltnak a bv. bírói meghallgatása, illetőleg a tárgyalás céljából a megyei (fővárosi) bíróság épületébe való előállítás indokolatlan munkaterhet jelentene a bv. intézet számára. Garanciális érdekek tehát akkor sem sérülnek, ha az elítélt meghallgatására akár a bv. intézetben, akár a megyei (fővárosi) bíróság épületében kerül sor.

A bv. bíró döntésénél figyelembe veszi a társadalomnak a bűnelkövető megbüntetésével kapcsolatos igényét, de az elítélt érdekét is. Sajnálatos, hogy az alacsony rendű normák tartalmazzák még a szempontokat, amelyeket a bv. bírónak értékelnie kell. Például a 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 37. § (1) bekezdésének a) pontja értelmében a feltételes szabadságra bocsátást kimondó határozat nem hajtható végre abban az

esetben, ha az elítélttel szemben más ügyben előzetes letartóztatást elrendelő bírósági értesítés érkezett. Ezért született konkrét ügyben olyan jogerős döntés, hogy „*az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra, ha a bíróság más ügyben az előzetes letartóztatását rendelte el*”.¹²

Mindezekből látható, hogy a bv. bírói eljárás helyzetének nem kellő jogalkotói tisztázása a bekövetkezett jogszabályi változások tükrében számos kérdést vet fel, s vélhetően a jövőben is az eltérő értelmezések talaján kialakult eljárásjogi problémák forrását képezheti. Vitathatatlan azonban, hogy a bv. bírói eljárás lényegét tekintve sajátos bírói eljárás, amelyre a speciális szabályokon túl a Be. általános rendelkezései az irányadóak.

A fellebbezési joggal való élés fontosságát növeli, hogy a bv. bíró határozatainak, valamint a bv. bíró határozata elleni fellebbezés során hozott másodfokú határozatoknak a felülvizsgálására nincs lehetőség. A Be. 284. §-ának (1) bekezdése, valamint a Be. 284/A §-ának (2) és (3) bekezdésében foglalt rendelkezések határozzák meg a büntetőeljárásban a felülvizsgálható határozatok körét. A Bv. kódex 6. § (3) bekezdés c) pontja szerint a bv. bíró eljárása során hozott végzése ellen – ha a törvény másként nem rendelkezik – fellebbezésnek van helye. A bv. bíró eljárására egyébként a fellebbezés vétségi eljárásban elintézésének szabályai az irányadóak.¹³

A megyei (fővárosi) bíróság katonai tanácsának bv. bíróját által hozott határozat elleni fellebbezés elbírálása a katonai tanács székhelyén működő megyei (fővárosi) bíróság másodfokon eljáró tanácsának hatáskörébe tartozik.¹⁴

A bv. bírói határozat egyfelől az eredeti ítéleti rendelkezés módosítása az elítélt

végrehajtás alatti magatartásának mérlegelése alapján, másfelől jelentős változást eredményez az elítélt jogi és valóságos helyzetében. Ezekre figyelemmel garanciális jelentőségű követelmény a másodfokú felülbírálatot lehetővé tevő alkotmányos jogorvoslati jognak a biztosítása is több döntés esetében. Ez alól mindössze két kivételre van lehetőség, mégpedig ez a halasztás és a félbeszakítás engedélyezésének kérdésében való döntés. Ezek a döntések a büntetés-végrehajtás hatáskörébe tartozó igazgatási intézkedések, és a bv. bíró e körben hozott határozata elleni másodfokú elbírálás lehetőségét biztosító jogorvoslat hiánya nem lehet alkotmányosértő. Más kérdés, hogy sokan igénylik ennek a törvényben szabályozott biztosítását.

Nincs helye fellebbezésnek – a törvény kifejezett rendelkezése folytán – a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés megkezdésére adott halasztással [Bv. kódex 11. § (6) bekezdés], valamint a közérdekű munka végrehajtásának félbeszakításával kapcsolatos végzés ellen [Bv. kódex 65. § (2) bekezdés].

A bv. bíró az ismeretlen helyen tartózkodó elítélt *tartózkodási helyének felderítését rendelheti el, lakcímfigyelést bocsáthat ki, az elítélt körözése iránti intézkedhet* [közérdekű munka végrehajtása érdekében: Bv. kódex 64. § (3) bekezdése], *elfogatóparancsot bocsáthat ki* [Be. 397. § (2) bekezdés, Bv. kódex 9. § (2) bekezdés].

Társadalmi ellenőrzés

A büntetés-végrehajtást övező garanciarendszerhez hozzátartozik nem egy országban az ügyészi törvényességi felügyeleten, a bírósághoz fordulás lehetőségén

kívül a *társadalmi ellenőrzés*, az elítéltnék – mint minden embernek – az ombudsmanhoz, valamint nemzetközi szervezetekhez fordulási joga.

A társadalmi ellenőrzés – amely a büntetés-végrehajtási jogviszonyban állók közül csak a fogvatartottakat érinti – nyilvánvalóan nem tud megoldani komoly büntető, anyagi vagy végrehajtási jogi törvényességi kérdéseket, főként nem azonnal, viszont a problémákat a szakértelemmel rendelkező hatósághoz továbbíthatja. A társadalmi ellenőrzés ezekben – például bonyolultabb összbüntetési kérdésben – nemigen tud szakszerűen állást foglalni, intézkedni meg főként nem. Ugyanakkor viszont mindenkinek, így az elítéltnék is segít, ha jelzi az ügyészi törvényességi felügyeletnek vagy más joghatóságnak. Szerepe elsősorban a büntetés-végrehajtási intézet és a környezet kapcsolatának erősítése, az elítéltek társadalmi beilleszkedésének segítése. A társadalmi kontroll nem lehet felügyelet, nem büntető és egyéb hatóság. A felügyelet kifejezés helyett az *ellenőrzés* a pontos, mert a felügyelet szoros időközönkénti, rendszeres, de a soron kívüli szükség szerinti azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, az azonnali jogi (bűnügyről lévén szó: büntetőjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi) intézkedési jogosultságot jelent. Rendszeresen és gyakran jelen kell lenni a felügyeleti szervnél és benne kell élni a büntető felelősségre vonás folyamatában. Ez más, mint egy ellenőrzés vagy jogorvoslati fórum. A társadalmi ellenőrzéssel egyébként is azokban az országokban lehet találkozni, ahol a bv. szervezet az ügyészséghez tartozik, és az ügyészség operatív és igazgatási bv. feladatokat is ellát. Magyarországon az ügyészség nem ezt, hanem törvényességi felügyeletet lát el a büntetés-

végrehajtás szervektől független joghatóságként. A büntetés-végrehajtás nem azonos a szabadságvesztés végrehajtásával, hanem jelenti a többi nem szabadságelvonással járó fő- és mellékbüntetés, büntetőjogi intézkedés végrehajtását is. Azokat viszont más-más ágazathoz, minisztériumhoz tartozó, egymástól független szervek végzik, amelyeknél a végrehajtás társadalmi ellenőrzése egyéb gondokat is jelentene.

A fogva tartási helyeket látogató bizottságok tagjaival szemben követelmény a végrehajtó szervektől való függetlenség. A legtöbb helyen a bizottság tagjai között van a bv. bíró és az ügyész is. Figyelemmel arra, hogy a kelő garanciákkal körülhatárolt és törvényesen működő társadalmi ellenőrzés hozzájárulhat a külső kontroll erősítéséhez, ezért indokolt, hogy a több vitát is kiváltó és garanciális szempontból sem minden tekintetben megnyugtató eddigi ún. együttműködési megállapodások helyett törvényi szabályozás rendezze a társadalmi ellenőrzés kérdését. Nem csupán az ellenőrzés, az intézményesített nyilvánosság szerepét kell betöltenie, hanem segítő-támogató, tanácsadó és közvetítő feladatokat is elláthatnának a helyi szervekkel. E tevékenység azonban az állami büntetőigény törvény szerinti érvényesülését nem zavarhatja. Ellenőrzéseket végezhetnének a bánásmód, elhelyezés, anyagi és egészségügyi ellátás, jogorvoslati jog biztosítása, a társadalmi beilleszkedés segítése érdekében. A bv. intézet vagy rendőrségi fogda székhelyén működő önkormányzatot lenne helyes a tagok megválasztására felkérni. Kizáró okként kellene megfogalmazni a büntetett előéletet, továbbá a jelölttel szemben folyamatban lévő büntetőeljárást (erről valamennyi nyomozó hatóság véleményét előzetesen be kellene szerezni), valamint ha a jelölt hozzátartozóján szabadságelvonással járó büntetést vagy

intézkedést hajtanak végre. Meg kell határozni a megbízatás tartalmát, megszűnésének feltételeit, továbbá a bizottsági tagsággal összefüggésben történő bármilyen visszaélés jogkövetkezményeit (büntető, fegyelmi, kártérítési stb.). Szabályozást igényel a látogatás gyakorisága, a fogvatartottakkal való kapcsolattartás módja, az iratbetekintés kérdése, titokvédelmi igazolásának módja és formája. Az ellenőrzés tapasztalatairól folyamatosan, intézkedés szükségessége esetén soron kívül tájékoztatni indokolt a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészt, valamint a fogva tartó szerv vezetőjét.

Több országban működik ombudsman, amely büntetés-végrehajtási jogi szempontból az emberi jogok biztosítása terén szintén *panaszforum*, mégpedig egyedi ügyekben. Ezeket vizsgálhatja, ha a tudomására jut vagy ha az elítélt hozzá fordul. Ha az eljárás folyamatban van, meg kell várnia, míg a jogorvoslati lehetőséget kimerítik. Csak szükség esetén tart ellenőrzést, tehát nem rendszeresen, ami pedig már nem felügyelet, s megelőző hatása is kevesebb fűződik hozzá, csak az egyéni sérelmet tudja elsősorban kivizsgálni. Egyébként kezdeményezhet kivizsgálást, orvoslást a megfelelő jogosítvánnyal rendelkező hatóságnál. Erre hazánkban is volt már több példa. Nem egy országban tapasztalat, hogy a panaszokat, kérelmeket is általában megküldik kivizsgálásra vagy a büntetés-végrehajtási szervhez, illetve feletteséhez, vagy az ügyészségnek, hiszen speciális ismeretekre van szükség nem kevés esetben a kivizsgáláshoz. Nem helyeselhető, amikor annak küldik meg e célból, akit éppen mulasztás, felelősség terhel, ha valós a panasz. Így például az intézet igazgatójának küldik meg egyes országokban, tehát annak, akinek az irányítása alatt járt el a tisztségviselő esetleg kifogásolhatóan. Az ombudsman nem vé-

gezhet – nem is tud speciális szakismeret, módszerek, eszközök hiányában – általános megelőző, feltáró vizsgálatokat, nincs rendszeresen és gyakran jelen a vizsgált szervnél, nem látja át működésének egészét, nincs benne a büntető felelősségre vonás folyamatában. A sérelmek túlnyomó többsége pedig a büntetőeljárás folyamatából származatható. Tehát az ombudsman szerepe nem törvényességi felügyelet, hanem *emberi jogi fórum*. E kettő mást és mást jelent, egyik sem pótolhatja a másikat. Általánosságban véve „közvetítő”, az általa nyújtott jogvédelmet „kiegészítő” és „helyettesítő” jogvédelemnek nevezik. Jogi következménye nincs, inkább csak erkölcsi ereje. Az ombudsman, illetve a mi alkotmányunk, törvényünk (1993. évi LIX. tv.) szóhasználatával az országgyűlési biztos feladata, hogy „*az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszasságokat kivizsgálja, kivizgáltassa, és orvoslásul érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen*” [alkotmány 32/B § (1) bekezdés]. Magyarországon az önkormányzatok ombudsmanjai (emberi jogi biztosok) az illetékességi területükön működő intézetekkel tartottak kapcsolatot, az elítéltek utógondozásának előkészítése terén tudtak a közelmúlt éveiben és tudnak ma is segítséget nyújtani – mint ahogy a társadalmi ellenőrzések is – az elítélteknek és a büntetés-végrehajtási intézeteknek.

Az emberi jogok, a fogvatartottakkal való emberséges bánásmód szabályainak megsértése előfordul jogállamban is. Ez ellen minden jogállamnak, valamint az emberi jogok védelmére hivatott nemzetközi szervezeteknek fel kell lépniük. A nemzetközi kontroll fontos részét képezi a kínzás megakadályozására vonatkozó európai egyezmény, az 1987-ben aláírt és 1989-ben bevezetett megelőző eljárási látogatási rendszer, amely je-

lentős mértékben kiegészíti a jellegében eltérő, az emberi jogok európai egyezménye szerinti felállított két jogvédő fórumot, az Emberi Jogi Bizottságot és az Emberi Jogi Bíróságot. A Magyar Köztársaság az egyezményt megerősítő okiratát 1993. november 4-én helyezte letétbe az Európa Tanács főtitkárnál, amely az egyezmény 19. cikke értelmében három hónap múltán Magyarország tekintetében hatályba lépett. Az Egyezmény kihirdetésére az 1995. évi III. törvénnyel került sor. Az ún. Kínzás Elleni Bizottság (CPT) hazánkban 1994. november 1. és 14. között tett látogatást. A *kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről* az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelet szól. Alkotmányunk 54. § (2) bekezdése is tartalmazza a kínzás elleni előírást. A fogvatartottak is, mint minden állampolgár, az összes hazai jogorvoslati lehetőség kimerítése után egyéni panaszukkal a Strasbourgban működő Emberi Jogok Európai Bizottságához fordulhatnak. Ezt az utat az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett *Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről* szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc jegyzőkönyv kihirdetése megnyitotta a büntetés-végrehajtási jog alanyai számára is.

Tehát az ideális, jó megoldás az, ha a büntetés-végrehajtást, az egész büntető felelősségre vonást övező garancia- és kontrollrendszer minél gazdagabb, sokrétűbb. Mindegyik más-más szempontból, tapasztalatokkal, szakértelemmel, jogkörrel, intézkedési lehetőségekkel segíti elő a jogállam, a törvényességi, hatékonysági követelmények teljesítését, egyik sem pótolhatja vagy helyettesítheti a másikat.

Vókó György

Felhasznált irodalom

Lajtár István: Az államügyészség kiépítése Magyarországon a neoabszolútizmus idején 1850–1854–1861. Jogtörténeti tanulmányok. Budapest, 1986.

Kövér Ágnes: A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról. In. Kriminológiai Közlemények. 53. Magyar Kriminológiai Társaság, 1996.

Lajtár István: Külső kontroll. Büntetés-végrehajtás a jogharmonizáció tükrében. Börtönügyi Szemle, 1997/3.

Lajtár István: A büntetés-végrehajtás felüyleti ügyészi munka helyzete és fejlődésének irányai. In. Emlékképek az ügyészség történetéből. Ügyészek Országos Egyesülete, 1996.

Lajtár István: A megelőzés érdekében. Ügyészi vizsgálat az őrzés, a felügyelet és az ellenőrzés törvényességéről. Börtönügyi Szemle, 1996/3.

Nagy Ferenc: A büntetés-végrehajtás törvényességének külső kontrollja. In. II. Német–Magyar Büntetőjogi és Kriminológiai Kollokvium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – OKKRI, Budapest.

Szili Zoltán: Két tanulmány a magyar ügyé-

szi szervezet múlt századi fejlődéstörténetéről. Ügyészségi Értesítő, 1988. évi 3. szám.

Tari Ferenc: Hosszú távú fejlesztés. Börtönügyi Szemle, 1996/3.

Visegrád Antal: A jog hatékonyságának problémái. Magyar Jog, 1995. évi 1. szám.

Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei, eszközei. Ügyészségi Értesítő, 1990. évi 1. szám

Vókó György: A bv. bírói eljárás. Börtönügyi Szemle, 1993/4.

Vókó György: A büntetés-végrehajtást övező szükséges garancia- és kontrollrendszeréről. Ügyészek Lapja, 1994/5.

Vókó György: A büntetés-végrehajtással kapcsolatos ügyészi feladatok a világon. Ügyészek Lapja, 1995/4.

Vókó György: Az ügyészség és a büntetés-végrehajtás. In. Emlékképek az ügyészség történetéből. Ügyészek Országos Egyesülete, 1996.

Vókó György: Nemzeti összekötő. A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai. Börtönügyi Szemle, 1998/2.

Jegyzetek

1. **Petrétei József:** Az ügyészség alkotmányjogi helyzetéről a Magyar Köztársaságban. (A Legfőbb Ügyészség 1996. november 17-i tudományos emlékülésén elhangzott előadásból.) Magyar Jog, 1997, 168. oldal

2. **Vö.: Kiss László:** Gondolatok az alkotmánykonceptióról. Az új magyar alkotmányos rend perspektívái. Janus Pannonius Tudományegyetem Baráti Társasága, Pécs, 1996. június

3. **Pusztai László (szerk.):** Az ügyészség helye, szervezete és funkciója egyes polgári demokráciákban. Idézet Hans-Heinrich Jescheck-től. Országos Kriminológiai és Kriminológiai Intézet kiadványa, 1994, 118–119. oldal

4. **Dato Steenhuis:** A büntetőeljárás Hollandiában. In. **J. E. Hall Williams (szerk.):** Az ügyész szerepe. Nemzetközi büntető-igazságszolgáltatási szeminárium. 1987, London. School of Economics and Political Science. 61–72. oldal

5. Uo.: Vö.: 128. oldal, valamint **Lars Kuipers:** Az ügyészség Hollandiában. Magyar Jog, 1998. évi 4. szám 228–229. oldal

6. **Kövér Ágnes:** A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról. In. Kriminológiai Közlemények 53. Magyar Kriminológiai Társaság, 1996, 70–71. oldal

7. **Kövér Ágnes:** Kínzás és embertelen bánásmód a fogva tartás során. In. Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998.

8. 5/1995. (IK. 8.) IM-rendelet 1. § (2) bekezdése

9. 12/1996. BH 631 BK-határozat

10. 2/1994. BH 72 BK-határozat

11. BH 1997. évi 2. szám

12. 9/1994. BH 464 BK-határozat

13. Bv. kódex 6. § (4) bekezdése

14. 1/1995. BH 10 BK-határozat

Börtönrutin

A hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték kezelése

A hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélt fogvatartottak (a továbbiakban, kerülvén a nehézkes és körülményes megjelölést: a hosszúidősök) mint speciális fogvatartotti csoport, régóta vonzza a szakma figyelmét. Elfogadott nézet, hogy e népesség kezelése különleges módszereket, programokat igényel, talán a büntetés-végrehajtási munka legtöbb szakértelmet kívánó, leginkább forrásigényes, specializált területe.

Mielőtt azonban végképp elragadna minket a pátosz: ez szinte bármely fogvatartotti csoporttal kapcsolatos tevékenységre elmondható¹. A hosszúidősökkel mind a tudományos, mind a szakmai irodalom régóta, kiterjedten foglalkozik, melynek részletezésére ehelyütt nem térünk ki². Kiemelnénk azonban a viták néhány főbb pontját: a hosszú tartam kritériumait; a szakmai és a társadalmi (politikai) érdekek, érvek ütközését az ítélkezési gyakorlattal kapcsolatban; a rezsim viselkedését az érintett csoporttal szemben; az érintett csoport viselkedését a rezsimmal szemben, ezen belül a hosszú ítélet személyiségteremtő hatásainak értékelését; a specializált kezelési programokat.

A fogalom jelentéstartalma

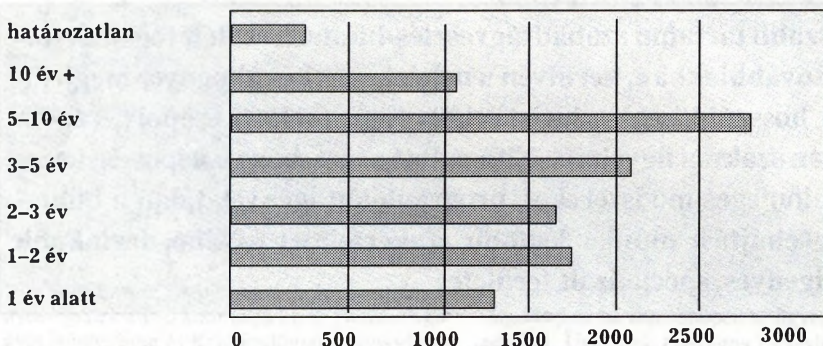
A hosszú tartamú szabadságvesztés jelentése időben és országonként változó. Kissé ironikusan és leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy e tartam Európában keletről nyugatra, illetve (történeti) időben előre haladva csökken. Egyes fejlettebb országokban egy-, két-, hároméves ítélet felett már hosszú tartamról beszélnek, az öt évet tekinthetjük középértéknek, a tíz év felettieket pedig a szerény perspektívával rendelkező bv. rendszerek számíthatják hosszúidősnek. Az időben való változást az USA példázhatja, ahol – szemben az európai trenddel – öt, hét, majd tíz évben határozták meg a választóvonalat.

A hosszú ítélet tartamát amúgy sem lehet abszolút, nemzetközileg érvényes szabvánnyal meghatározni. Az tűnik a legésszerűbbnek, hogy hosszúidősnek kell tekinteni a fogvatartotti állománynak azt a kb. 20%-át, amelyik – az adott populáción belül – a leghosszabb ítélettel bír, ez pedig rendszerenként változó. Nálunk ez körülbelül hét-nyolc év között húzható meg. (Az átlagos ítélethossz 4 év 8 hónap.)

TAPASZTALATCSERE

Tovább árnyalja a képet, hogy a hosszú tartam sokszor összekeveredik egyéb problémákkal. Így elsősorban az életfogytiglani szabadságvesztéssel, a súlyos bűncselekményt elkövetettekkel, a (börtönön belüli viselkedésük alapján) különösen veszélyesek³ fogva tartásával, a KBK-s állománnyal mossák össze. Pedig a hosszidősök és az említett csoportok között számszerűleg is jelentős különbség van (például a KBK-sok aránya százalékban alig kifejezhető, az életfogytosok sincsenek többen 2%-nál).

Az elítéltek megoszlása az ítélet tartama szerint (1998. július)

Az európai országokban a börtönnépesség növekedése és a zsúfoltság nem annyira a kiszabott szabadságvesztéses ítéletek számával, hanem azok növekvő tartamával függ össze. Az is közhely, hogy az ítélet hossza és a büntetés eredményessége között nincs arányos összefüggés (vagyis tíz év egyáltalán nem kétszer „hatékonyabb”, mint öt). A visszatartó erő sokkal inkább függ a büntetés bekövetkezéének elkerülhető vagy elkerülhetetlen voltától (felderítési arány és az ügy eljuttatása az ítéletig), az elkövetés és a büntetés között eltelt idő rövidségétől, az eljárás hosszától. Vagyis nincs olyan ésszerű ok, amely indokolná a hosszabb büntetések kiszabását. A felderítési arány azonban nehezen és drágán befolyásolható, hasonlóan az eljárás gördülékenységéhez. Ehhez képest a hosszú ítélet az igazságszolgáltatás győzelmének illúzióját nyújtja. Ráadásul olyan módon, hogy annak költségei csak később, s egy másik szervezet, a büntetés-végrehajtás kontóján jelentkeznek.

Állításunkat, miszerint a hosszú tartamú ítéletek értelmetlenek, több oldalról is érdekes körülmények között vizsgálhatjuk. A büntetés funkcióját sorra véve azt láthatjuk, hogy az az izolációt (még szebben mondva inkapacitációt) valóban szolgálja, vagyis amíg a delikvens börtönben van, addig kint nem követ el bűncselekményt. Ez azokban az esetekben lehet érv, ha nagy valószínűséggel állítható, hogy a szabadult várhatóan újra bűncselekményt követ el. Ellenérvként felhozható, hogy a börtönökben a potenciális elkövetőknek csak elenyésző töredéke tartózkodhat, így az állampolgárok veszélyeztetettsége statisztikailag alig kimutathatóan nő attól, hogy egyesek néhány évvel előbb szabadulnak. Az általános prevenció esetében nem sokat állíthatunk biztosan: semmilyen hiteles eszközzel nem mérhető, hogy

a társadalom többi tagja milyen mértékben retten vissza egy-egy tett elkövetésétől annak tudatában, hogy nem x évet, hanem, mondjuk, annak dupláját kapná érte. A rehabilitációs funkciót vizsgálva bizton állíthatjuk, hogy a hosszú ítélet határozottan csökkenti a sikeres visszailleszkedés esélyeit, akármilyen professzionálisak lennének is a börtönben felkínált rehabilitációs programok.

Külön kell szólni a megtorló elemről, hiszen ezt tekintjük a hosszabbodó ítéletek végső okának. Ez a retributív funkció ugyanis a többivel ellentétben elég jól működik. A büntető igazságszolgáltatás „vevői” az állampolgárok, akik a pénzükért, valamint azért, hogy (többnyire) lemondanak az önbíráskodásról az állam javára, látni akarnak valamit. Ők pedig úgy érzik, hogy sérelmük tíz évvel inkább meg van torolva, mint öttel. E vélekedést ráadásul széles társadalmi konszenzus övezi, szűk szakmai körökön kívül nehéz olyan társaságot találni, ahol népszerű lenne a fentebbi bekezdésben vázolt gondolat. Anélkül, hogy mélyebb társadalomlélektani fejtegetésekbe bocsátkoznánk, megjegyezzük, a szabadságvesztés intézményes büntetése által mindenki közvetett, elidegenített módon okozhat rosszat, kint másoknak, anélkül, hogy viselnie kellene az erőszak vagy a gonoszság ódiáját.

Természetes, hogy a politikai színtér szereplői sem úszhatnak szemben az árral, vagy ha igen, szavazatok vesztesével kell számolniuk. Az ítéletek hosszának növekedése tehát a közvélekedés, a politika és a média egymásra hatásának eredőjeként jöhetett létre, a játékelméletből ismert licitcsapdaként⁴ eszkalálva a helyzetet.

Ezért mondhatjuk, hogy a hosszú szabadságvesztés irracionális mőgött nagyon is érthető társadalmi erővonalak húzódnak, amelyeket lehet nem szeretni, de figyelmen kívül hagyni aligha.

Ismételten hangsúlyozzuk, hogy nem magyar jelenségről van szó. Példaként hozhatjuk fel a kötelező minimum büntetések bevezetését az angolszász jogrendszerekben, amely az ott hagyományosan elsődleges bírói mérlegelés szerepét korlátozza jelentősen. Felhozhatjuk az egyes USA-államokban bevezetett és sok vitát kavaráó rendszert⁵, amely három akármilyen bűncselekmény után életfogytiglannal felérő súlyú büntetést szab ki.

Az ítélet hossza és a rezsím jellege

Az ítélet hossza hagyományosan olyan tényező, amely a rezsím jellegét minden másnál erőteljesebben befolyásolja⁶. Ez annak ellenére így van, hogy a hosszuidősökkel kapcsolatban elterjedt nézet, hogy nagyrészt „mintarabok”, tekintve, hogy a nyílt szembenállás nem kifizetődő adaptációs stratégia, ha öt, tíz, tizenöt évre kell berendezkedni. Ha feltetelezünk egy börtönrendszert, ahol két rezsímtípus létezik (zárt–szigorú és nyitott–enyhe), és van egy rabunk, akiről annyit tudunk, hogy tizenöt évet kapott, akkor nyilván a súlyosabb fokozatba szállítjuk. Szerencsére ennyire primitív börtönrendszert manapság nemigen találni. Ha például a differenciálás oly mértékű, hogy van zárt–enyhe rezsím, akkor már egyáltalán nem biztos, hogy az adott fogvatartottat nem ebbe kell-e helyezni, mivel az öngyilkosságon kívül legfeljebb a szökés jelenthet veszélyt.

Azt is érdemes észben tartani, hogy nem a hosszú ítélet jelent önmagában biztonsági

TAPASZTALATCSERE

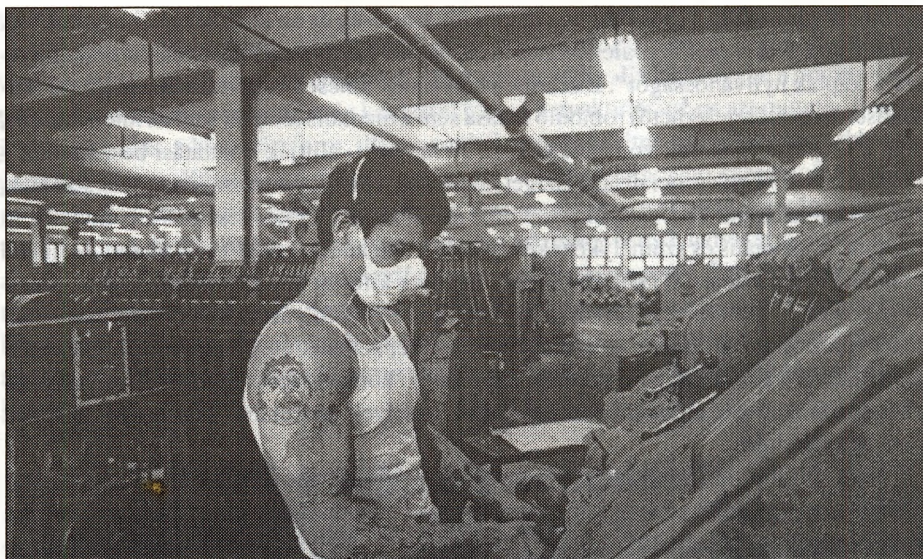
rizikó⁷, sokkal inkább a hátralévő idő. Ezért messzemenően indokolt az az utóbbi egy-két évtizedben terjedő gyakorlat, hogy a hosszúidősöknél is alkalmazzák a progresszív rendszereket. Ennek három előnye is van: egyrészt strukturálja az időt, ezáltal kevésbé tűnik a hosszú ítélet reménytelennek; másrészt konform viselkedésre motiválja a fogvatartottakat (egyszerűbben: fegyelmezési eszköz); harmadrészt növeli a zökkenőmentes visszailleszkedés esélyét. Az átmeneti, félnyitott, „halfway-house” típusú rezsimek éppen ennek a felismerésnek eredményeként születtek.

Vizsgálataink szerint⁸ a hosszúidős fogvatartottak rosszabb körülmények között élnek, mint rövidebb ítélettel rendelkező társaik. Ez egyszerűen abból adódik, hogy a hosszú ítélet (statisztikai értelemben különösen) az elkövetett bűncselekménnyel függ össze, az pedig befolyásolja a végrehajtási fokozatot és a biztonsági csoportba sorolást. A fegyházások (és részben a börtönösök) nagyobb eséllyel kerülnek olyan elhelyezési körülmények közé, ahol a zárkán kívül töltött idő a szabadlevegőn tartózkodás minimumára korlátozódik, a véce egy légtérben van a lakóterrel, a zárkák zsúfoltak, vagy (kis méretük miatt) inkább annak hatnak, mint a mezőgazdasági intézetek nagyobb lakóhelyiségei. Ezek és ehhez hasonló hátrányok persze nem szándékoltak, mégis sújtják ezt a csoportot.

A börtön ideiglenes elhagyásának lehetőségével járó rezsimtípusok esetében különösen élesen merül fel az a kérdés, hogy a hosszú ítélet mennyire lehet kizáró ok. Ilyenkor vélhetően még markánsabban esik latba a közvélemény várható reakciója, hiszen ha a delikvens a börtön falain kívül valamit elkövet, gyenge érvnek szokott bizonyulni az, hogy a jelenlegi rab néhány hónap múltán amúgy is szabad emberként fog közlekedni.

Ezzel kapcsolatban lényeges elméleti kérdés, hogy az intézet elhagyása inkább a börtön jutalma a konform viselkedés díjazására, vagy a normalizáció eszköze, melynek célja a fogvatartottak hatékonyabb rehabilitációja, némileg függetlenül a börtönbeli viselkedésüktől. Ha az előbbi, akkor indokolt, hogy a börtön ideiglenes elhagyására vonatkozó döntés, annak teljes felelőssége, és összes következménye a büntetés-végrehajtásra háruljon. A második esetben amellet lehet érvelni, hogy a döntést a bévétől független szerv hozza. Ekkor azonban⁹ az intézet elhagyása megszűnik a kezelési program eszközeként funkcionálni, nem is beszélve arról, hogy méltánytalan a bévét felelőssé tenni az esetleges kudarcokért.

A zártsági (biztonsági szempontú) osztályozás és a rezsimtípus összemosása az a főképp (de messze nem kizárólag) Amerikában megfigyelhető, úgynevezett túlklasszikációs jelenség. A folyamat egyik fontos összetevője az, hogy a rendszer úgy érzi, az addigi biztonsági és rezsimekörülmények már nem alkalmasak többé a megváltozott rabpopuláció őrzésére, ezért magasabb biztonságú körletek kialakítására van szükség.¹⁰ Közös elem, hogy ezeket az új körleteket nem büntetésnek szánják, elvileg a rezsime sem szigorúbb, a fokozott biztonság azonban óhatatlanul kihát az élet minőségére. Szintén általános az intézkedés kezdetben hangsúlyozott kivételes jellege. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a különleges biztonságú körletek egyrészt – fenntartva az intézkedés formálisan adminisztratív jellegét – előbb-utóbb latens büntetőbörtönökké válnak, másrészt az ilyen körletek, intézetek száma, valamint az ott elhelyezett létszáma rohamos növekedésnek indul. Nemigen működik az a tetszetős elmélet sem, hogy a renitensek kiemelésével a nor-

Az ítélet hossza együttműködésre kényszerít

mál körleteken normalizáltabb körülményeket lehet teremteni, sokkal inkább megfigyelhető, hogy a „KBK-s szellem” leszivárog a magas vagy közepes biztonsági klasszifikációs csoportokba.

Az elítélt együttműködési foka

A másik lényeges kérdés, hogy a fogvatartottak hogyan reagálnak a hosszú ítéletre. Mint már említettük az egyik a „mintarab” modell, mely szerint önmagában az ítélet hossza kooperációra kényszeríti a hosszúidős rabokat. Ezzel ellentétes az a megfontolás, hogy az ítélet kezdeti időszakában a szabadulás távoli időpontja reménytelenül messze van, ezért a fogvatartottak szinte olyan kezelhetetlenül viselkednek, mintha feltételes kedvezményből kizárt életfogytiglanosok lennének. A hosszúidős fogvatartott – a korábbi nézetek szerint –, mivel átlagosan idősebb és érettebb, mint a többség, valamint nagyobb börtönrutinnal rendelkezik, funkcionális együttműködést épít ki a személyzettel annak érdekében, hogy fenntartsa a kialakult status quót. Ennek eredményeképpen ennél a fogvatartotti állománycsoportnál alacsonyabb a fegyelemsértések száma. Az újabb kutatások szerint azonban a fiatalabb hosszúidősök, különösen ítéletük elején, az átlagosnál több fegyelemsértést követnek el¹¹.

A nyolcvanas évek közepéig a témában folyt vizsgálatok egybehangzó eredményekről számoltak be. A börtön ingerhiányos, deprivált, túlszabályozott környezete lepusztítja a fogvatartottak pszichés, mentális és fizikális állapotát. A betegségek osztályozási rendszerének korábbi változataiban (legalábbis az amerikai eredetű DSM-ben¹²) a börtönpszichózis mint külön pszichiátriai betegség szerepelt, melynek vezető tünetei az ér-

zelmi elsvárosodás, a csökkent koncentrációs képesség és az időérzékelési zavarok¹³. A nyolcvanas évek végétől, a kilencvenes évek elejétől kezdve ezekkel ellentétes megfigyelések kaptak nyilvánosságot¹⁴. E szerint a börtönnek nincsen egyértelműen mérhető (különösen nem előrejelezhető) romboló hatása sem a mentális állapot, sem az intellektuális, sem a kognitív funkciók vonatkozásában. Nem igaz – állítják e kutatási beszámolók – hogy a hosszúidősök szociálisan elszigetelődnének, külső kapcsolataik megszakadnának. Börtönadaptációjuk nem teszi őket kevésbé alkalmassá a visszailleszkedésre, mint a többi rabot. A szociális és személyközi készségek, a magatartás, az affektív állapot és fizikai kondíció pedig kifejezett javulást mutat¹⁵. Egyesek kifejezetten „kivirágoznak” a börtönkörnyezetben, a korábbi „macskajancsik” erősekké és befolyásosokká válnak, az élehetlenek törekvőkké, produktívvá lesznek¹⁶. Nem elképzelhetetlen, hogy a börtön – hasonlóan némelyik extrém krízishelyzethez, háborúhoz, koncentrációs táborhoz – olyan pszichés forrásokot tesz elérhetővé az egyénben, amelyek „normális” körülmények között nem aktiválódnak.

Nem állítjuk, hogy könnyű ezen eredményeket kételkedés nélkül elfogadni, legalábbis nem úgy, mint a hosszúidős fogvatartottak adaptációjának kizárólagos elméletét. Kellő – vagyis az idézett külföldiekkel összevethető – mélységű hazai empirikus vizsgálat hiányában azt állíthatjuk több-kevesebb biztonsággal, hogy a kérdéses csoport magatartása, változása több, sokszor ellentétes hatás eredőjeként jön létre. Ebben az adott intézet jellege, a fogvatartott egyéni sajátosságai legalább olyan szerephez jutnak, mint az általános prizonizációs hatások, legyenek azok károsak vagy kedvezőek.

Reménytelen esetek?

Amint cikkünk elején erre már utaltunk is, a börtönrendszerek a hosszúidősök ügyét – legalábbis elvben – kiemelten kezelik. A gyakorlatban viszont sok esetben tapasztalható, hogy ezt a csoportot, mint reménytelen eseteket, úgymond, leírják. A szabadításra felkészítés – ahol működik ilyen – a befogadás pillanatában kezdődik. Megint csak elvileg. Gyakorlatban a hosszúidősök ítéletük elején és közepén gyakran kiesnek a figyelem fókuszából, mivel a programok túlnyomó része a szabadulás utánra koncentrál. Vannak persze kivételek: a különböző tréningek, amelyek a börtönbeli stressz és a konfliktusok kezelésére irányulnak, az oktatás azon része, amelynek célja a relatíve hasznos időtöltés, az ipari jellegű munkáltatás, és az erre felkészítő betanítás stb. Az ipari munkáltatás (melynek még a szólamok szintjén is igen nehéz rehabilitációs vagy terápiás jelleget tulajdonítani) egyébként is a hosszúidősök legfőbb foglalkoztatási formája. A képzés annyiban ideálisabb, mint a munkáltatás, amennyiben sokkal alkalmasabb az önbecsülés fenntartására, illetve fejlesztésére. A hosszú tartam elviselését könnyebbé teszi, ha azt valami strukturálja, belátható szakaszokra bontja. Az oktatás az iskolaévek periodicitásával, az elért eredmények egymásra épülésével talán az egyetlen igaz hatékony intézményi lehetőség a hosszúidősök számára felajánlható programok közül¹⁷.

Az egyéb, hosszúidősökre specializált programok esetében is azt mondhatjuk, mint a treatment legtöbb formájával kapcsolatban: céljuk elsősorban az ártalmak csökkentése, a benti lét elviselésének megkönnyítése. Ha ehhez hozzájárulnak, akkor már sikeresnek kell azokat

tekinteni.

A legelterjedtebb forma a hosszúidősök (inkább életfogytosok) önszegélyző, műkedvelő csoportja, amely a közös érdeklődés köré szerveződik. Ez lehet ugyan a gráfelmélettől kezdve a korareneszánsz zenén keresztül bármi, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy a jogi tanácsadás, a büntetőreform, illetve a rabok érdekvédelme sokkalta gyakoribb csoportképző téma. Kétségtelen, hogy ezek az úgynevezett támogató csoportok (support groups) sokszor okoznak kellemetlenséget a rezsimnek vagy a büntető igazságszolgáltatás egészének. Sokkal inkább *prorezsím* jellegű a közösség (értsd: helyi társadalom, vagy a börtönlakók) érdekében tevékenykedő önszerveződések csoportja. E tevékenységek tartalma hasonló az amúgy civil szervezetek által végzett, általában karitatív munkához. Ezen belül sajátos kezdeményezés a börtönprevenációs program, melynek keretében börtönlakók oktatják (véltetően rémisztgetik) a helyi fiatalságot a bűnöző életmód árnyoldalait ecsetelve.

Mi a siker receptje?

A „siker receptje” (itt az idézőjel nem véletlen) a következő:

- minden egyes programnak a személyzet egy felelős tagjához kell kapcsolódnia;
- a sikeres programoknak kell hogy legyen valamilyen „közszolgálati”, szolgáltató eleme, akár a börtönön belüli, akár azon kívüli célcsoporttal; szükséges külső (civil) szakemberek, tanácsadók bevonása; elengedhetetlen a programok támogatása, elismertetése a személyzettel;
- a résztvevők számát korlátozni kell (minél kisebb a csoport, annál intenzívebb);
- a csoport által nyújtott szolgáltatás (termék) nem lehet versenytársa egyéb piaci szereplőknek; külön helyiség kell, ami otthont ad a programnak, s amely így a résztvevők (rabok és személyzet) számára egyaránt kellő szeparációt, védettséget nyújt.

Az említettekén túl melyek lehetnek azok a tényezők, amelyek hozzájárulhatnak az adott populáció sikeresebb kezeléséhez?

1. A hosszúidősöknél a *fizikai tér kialakítása talán még lényegesebb*, mint a többi fogvatartott esetében, hiszen ők tartósan ebben az élettérben kénytelenek élni. A kis egységekre bontott, egységenként nagyrészt háromszög alakú, annak oldalain egyszemélyes éjszakai elhelyezést kiváló zárkasorok és a háromszög belsejében tág közösségi helyiséget adó elrendezés vált be a legjobban (új vagy harmadgenerációs börtönök).

2. A fogvatartottaknak *lehetőséget kell kapniuk arra, hogy büntetésük egy részét nyitottabb rezsimben töltsék*. Ha magatartásuk ezt kizárja, néhány évenkénti „utaztatásuk” hasonló rezsimű és/vagy biztonsági fokozatú intézetbe akkor is indokolt lehet. A biztonsági/fokozati átnöcsítések rugalmas kezelése kevesebb kárt okoz, mint amennyi hasznot hajt.

3. *E lehetőségek, választások sorát* mintegy lehetséges „karrierként”¹⁸ a befogadások *egyvezeteni kell* a delikvenssel. A lehetőségekhez képest célt és irányt kell adni a tevékenységeknek.

4. Mint más fogvatartotti csoportoknál, a befogadás utáni specializált körleten történő megismerő-értékelő-klasszifikáló eljárásnak nagy szerepe van. Ezeknek természetesen nem a pusztá létük, hanem az ott folyó munka tartalma (mélysége) és az egyéni szükség-

leteket feltáró specializált jellege adhat értelmet.

5. A hosszúidősöket speciális szükségleteik alapján *elkülönült csoportként kell kezelni*, egyébként viszont integrálni kell az általános populációba.

6. Fel kell ismerni, hogy a hosszúidősök csoportja nem homogén.

7. A fogvatartott *viselkedésének és a karrier előrehaladtának szoros összefüggésben kell lennie*. (Ez a bv. érdeke is, másképp ugyanis nem érvényesül a kontroll funkciója.)¹⁹

Ha elégedettek vagyunk a hosszúidős fogvatartottak kezelésének jelenlegi magyar gyakorlatával, könnyű dolgunk van. A fent pontokba szedett javaslatokon könnyen átléphetünk a következő indokokkal: 1) Annyi pénz a világon nincs (lásd 1). 2) Nálunk már van ilyen (sőt, jobban is működik – 2, 3, 4). 3) A javaslat általános lözúngokat tartalmaz, nem konkrétumokra utal (5, 6, 7).

Ezzel kapcsolatban – elismerve, hogy az aggályok sokszor jogosak – az előbbieken jelzett vélekedésekre a következőket lehet mondani.

A bv. a világon mindenütt drága, és nincs olyan szervezet, amely a költségvetéséről ne azt gondolná, hogy kevés. A kérdés itt inkább az, hogy a hosszúidősök elhelyezésének ügye hol szerepeljen a prioritások listájában, a fogva tartás fizikai körülményeinek lényegi javítása megéri-e a belé fektetett pénzt, vagy rendszer elműködget a jelenlegi környezet kisebb felújításaival.

A már meglévő keretek esetében érdemes tanulmányozni, hogy a mi verzióink tartalmában és eredményében mennyire tükrözi létrehozásának és fenntartásának szándékát. Például a nevelési terv gyakori elemei (például illeszkedjen be a közösségbe, ápolja kapcsolattartását stb.) mennyiben adhatnak célt és irányt, mondjuk, egy tízéves időszakra, vagy – netán – mennyiben szolgálják a monitoron sötétben tátongó „memó mező” üres felületeinek kitöltését. Szerény meglátásunk szerint az angol vagy kanadai karriertervek sem mentesek a sematikus elemektől, mégis jóval több bennük a konkrét tartalmi elem, amelynek sikere vagy kudarca inkább mérhető.

Nem lehet véletlen, hogy a profitorientált piaci szervezetek, vállalatok oly sokat adnak a hangzatos „vállalati filozófia”, „cégünk küldetése”, „elveink és értékeink” típusú dokumentumok (ha úgy tetszik, lözúngok) kidolgozására és kommunikálására. Ha valaki, ők nyilván megnézik, mibe fektetnek pénzt és energiát. Számos bv. rendszer – közöttük az igen konzervatív szellemiségű angol – sokat adaptált e vállalati menedzsmentes megoldásokból. A stratégiák nem tartalmaznak taktika elemeket, ha igen, akkor nem stratégiák. Szerepük az, hogy – miképp a nevelési terv a fogvatartott idejének – „célt és irányt” adjanak a szervezet működésének, vagyis ne engedjék, hogy az évtizedek során rutinná kövült, magától értetődőként kezelt és az energiaminimumra való törekvés törvénye alapján működő megoldások legyenek a napi tevékenység kizárólagos szempontjai.

Huszár László

Jegyzetek

1. Csak a fogva tartás hosszának viszonylatában: a rövid tartamúak azért érdekesek a kiemelt figyelemre, mert esetükben van a legnagyobb esély a rehabilitációra, tehát érdemes őket óvni a prizonizációs ártalmaktól. A közepes ítélettel bírók között a legnagyobb a visszaesők aránya, a börtönön belüli maladaptív, nonkonform viselkedés is rájuk jellemző leginkább, ezért nem lehet róluk megfeledkezni. És akkor még említhetnénk az első bűntényeseket, fiatalokorúakat, nőket, romákat, időseket, fogyatékosokat és más kisebbségeket, akik teljes joggal igényelhetnek megkülönböztetett figyelmet.

2. Ezzel kapcsolatban lásd: **Huszár:** Hosszúidős fogvatartottak adaptációja. Börtönügyi Szemle, 1995/2.

3. Különösen veszélyes nem a fogalom elavult jogi, hanem ma is használt szakmai értelmében.

4. Ez akkor áll elő, ha a licitálónak a tétek emelésével már nem a nyereség a célja, hanem az, hogy a befektetett összeg ne vesszen kárba.

5. „Three strikes and you are out” – (Három ütés után kiállítás) néven a baseballból vett hasonlattal.

6. A kanadai Proporino szerint: „...*(A) hosszúidős rabokat, különösen az életfogytosokat rutinszerűen magas biztonsági csoportba klasszifikálják. Ez elsősorban annak a folyamatnak köszönhető, amely az ítélet tartamára fókuszál mint a klasszifikációt meghatározó módszerre.*” (**Proporino F. J.:** Difference in Response to Long Term Imprisonment... The Prison Journal Vol. LXXX. No. 1. 1990)

7. Az elmúlt évek szökési statisztikáinak elemzése árnyalja a képet: a szökések nem feltétlenül az ítélet első időszakában következnek be. A zárt intézetből történt szökések esetében pedig a szabadulás közeledte kifejezetten növeli a szökés bekövetkeztének valószínűségét.

8. Az 1995-ös fogvatartotti felmérés nem publikált másodelemzése alapján, amelyben öt év 11 hónap feletti ítélettel számoltunk mint hosszú idővel.

9. A mi rendszerünkben például ez történik, ha a bv. bíró az intézet parancsnokának javaslata ellenében rendeli el az evsz.-t.

10. Az első ilyen Control Unit a bezárt Alcatrazt (California) kiváltó USP Marion (Illinois) Szövetségi Büntetőintézet volt, mely 1963-ban nyílt. Jelenleg – a szövetségi intézetek közül – az ADX Florence (Colorado) Administrative Maximum Prison (Adminisztratív Maximum Börtön) látja el ezt a funkciót. Emellett majd minden állami, sőt megyei bv. rendszer kiépített hasonló intézeteket, különböző néven, de hasonló feladattal. Az SSU-k (Special Security Units) hasonló expanzióját figyelhetjük meg Angliában, ahol az első ilyen intézmény a Parkhurst Fegyház C szárnya volt, mely 1985-ben nyílt. (Special Units for Long Term Prisoners: Regimes, Management and Research. HMSO London, 1987)

11. **Flanagan, T. J.:** Long-Term Incarceration: Issues of Science, Policy and Correctional Practice. Forum on Correctional Research Correctional Service Canada. Vol. 4. No. 2. 1992

12. **DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) III-R.** American Psychiatric Association 1987

13. E nézetekkel nagyjából egybehangzó tapasztalatokról számolt be a fegyház/életfogytos elítéltek kezeléséről 1998 áprilisában Szegeden tartott értekezleten Csapó József és Kovács Zsolt.

14. Ezzel kapcsolatban lásd pl.: **Toch, Hans-Adams, Kenneth-Grant, Douglas J.:** (1989) Coping: Maladaptation in Prisons. Transaction Publishers. New Brunswick, New Jersey. 1989

Toch, Hans (1992): Mosaic of Dispair: Human Breakdowns in Prison. American Psychological Association. Washington D. C. 1992. Hazai viszonylatban hasonló eredményeket kö-

TAPASZTALATCSERE

zölt **Boros János**: Hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték pszichológiai jellemzői című munkájában. Elhangzott a hosszú tartamú szabadságvesztés problémáiról rendezett nemzetközi konferencián, Szeged, 1995. szeptember.

15. Zambel, E.: Coping, Behavior and Adaptation in Long-term Prison Inmates: Descriptive Longitudinal Results. Kézirat. Queens University, 1992. Idézi: **Flanagan** (lásd fentebbi hivatkozás)

16. Toch, H.: Men in Crises: Human Breakdowns in Prison, Aldine Publishing, Chicago (III.,) 1975

17. Whittington, J.: Lifers, Long-term Prisoners and Education. Prison Service Journal no. 96. November, 1994

18. Saját rendszerünkben ezt nevelési tervként jelölnénk, amely e szövegekörnyezetben, ha lehet, még anakronisztikusabb, mint egyébként. Ha a magyar nyelvben a karriernek nem lenne pejoratív mellézköngéje, sokkal jobban kifejezné azt, hogy miről szól a dolog.

19. Ezen elemek egy része átvétel: Special Units for Long Term Prisoners... illetve: Flanagan idézett művei.

BÖRTÖNÜGY MAGYARORSZÁGON

Kapható a terjesztő két könyvesboltjában, a Justitia Könyvesboltban (V., Szerb u. 21–23.) és a Jurátus Könyvesboltban (VIII., Szentkirályi u. 20.) és valamennyi nagyobb vidéki és budapesti könyvesboltban.

Ára: 1700 forint.

Megrendelhető közvetlenül a kiadótól is: BVOP Sajtóiroda (1054 Budapest, Steindl Imre u. 8., telefon/fax: 312-0090), ez esetben utánvétellel szállítják.

Túlélési stratégiák

Kivédhető-e a tartós börtönártalom?

„Számítottam rá, hogy keményen megmérnek, mégis megrogyott a térdem, amikor a bíró kimondta rám a nyolc évet. Ha nem kap el a mellettem álló fegyőr, összecsuklottam volna.” Jó pár évvel ezelőtt mesélte el ezt az esetet egy fiatalember, aki az ítélethirdetéskor úgy érezte, nem bírja ki ép ésszel rács mögött a hosszú időt.

Néhány hónappal később ismét találkoztunk. Ekkor már sokkal bizakodóbb hangulatban találtam. Elújságolta, hogy könyvet ír. Megírja öccsének okulásul bűncselekménye előzményeit és börtönbe kerülésének történetét, majd az egészet lefordítja angolra!

– Fő, hogy szüntelenül járjon az agyam! Ez az én túlélési stratégiám – összegezte elmélete lényegét tömören. Megvallom, meglepett a fiatalember érett, előrelátó

gondolkodása. Azóta már szabadult, s valóban sikerült elérnie célját: szellemi, lelki egészségét megőrizve lépett ki a börtönkapun. Igaz, kedvezménytel „csak” hat évet ült. De vajon képesek-e kidolgozni, s főleg hatékony túlélési stratégiát megvalósítani a valóban hosszú ítéletidős fogvatartottak? E témáról beszélgettünk *Éles Évával* és *Kovács Zsolttal*, a Szegedi Fegyház és Börtön pszichológusaival. Mellettük megszólal két hosszúidős elítélt is.

Peremre szorulók

– Tizennyolc esztendő alatt, amióta a szegedi intézetben dolgozom, én is találkoztam nem egy fogvatartottal, aki saját túlélési stratégiát dolgozott ki – mondja Kovács Zsolt. – Erre tapasztalatim szerint csak olyan ember képes, aki az átlagnál jobb intellektussal, jobb fizikai adottságokkal rendelkezik. Nos, az egyik ilyen fogvatartott frappánsan így fogalmazott: „*Ha tétlen vagy, ne légy egyedül, ha egyedül vagy, ne légy tétlen!*” Helyes eszmefuttatás, hiszen az ember nem olyan organizmus, amelyet szüneteltetni lehetne. Nem gép, amit ki lehetne kapcsolni. Olyan rendszer, amelyik ha nem javul, akkor romlik! Ezért folyamatosan működtetni kell az agyat, a fizikumot, fejleszteni kell a kommunikációs készséget, a szociális térben való tájékozódás képességét. Vitális funkciókról beszélek, amelyeket nem szabad leállítani.

– *Igen ám, de a tapasztalat azt mutatja, hogy a fogvatartottak többsége inkább visszahúzódik a zárka mélyére, kerüli az értelmes, kreatív tevékenységet. Vajon miért válsztják ezt a passzív magatartást?*

– Mert hosszú ítéletidejük alatt elvesztették hozzátartozóikat, barátaik ugyancsak elfordultak tőlük, mert eleve halmozottan hátrányos helyzetűek, a társadalom perifériájáról érkeztek, hiányosan szocializálódtak, nem rendelkeznek azzal az információs bázissal, amivel kezelni tudnák a környezetükben történt dolgokat. Nincs komoly anyagi bázisuk, nem tartoznak egyetlen fogvatartotti érdekcsoporthoz sem, ami egyáltalán nem csoda, hiszen ezekkel az adottságaikkal nem lehetnek vonzóak. Peremre szorulnak tehát ugyanúgy, mint korábban a társadalomban. A krízishelyzetbe kerülő ember személyisége egyébként gyakran olyannyira beszűkül, hogy még a meglévő eszközeit sem látja

meg. Minden beszélgetés során, amelyet ilyen emberekkel folytatok, rendkívül sok indulat, agresszió vezetődik le. És természetesen információkat kapnak tőlem önmagukról, saját, valós helyzetükről, kifejlészthető képességeikről.

Egyébként ha mi, pszichológusok, megismerő foglalkozásokat tartunk, utána konzultálunk a nevelő kollégákkal. De mi lenne, ha a fogvatartott is kaphatna egyfajta börtönkreszt, ami segíthetné az eligazodását, az integrálódását?

– *De hát működik a felkészítő részleg és minden bekerülő kézhez kapja a napirendet is...*

– Ezek valóban segítik a formális követelményeknek való megfelelést. Ám én a jelenleginél részletesebb, személyre szabottabb programra gondolok. Felértékelődik tehát a személyes kontaktus, a csoportfoglalkozások jelentősége, a munkacsoportok együttműködése.

Köldöknézők

Berényi György 46 esztendő, és 1990 óta tölti büntetését a szegedi Csillagban.

– Magamnak való, csendes ember vagyok – mondja. Azon a szombat estén is egyedül ittam a sörömet a presszóban. A második üvegnél tartottam, amikor belépett egy „lökött” ismerősöm a haverjával. Odalépett az asztalomhoz, aztán se szó, se beszéd, beleivott a sörömbe, majd, mint aki jól végezte dolgát, leült a szomszédos asztalhoz. Nekem meg bedurrant az agyam, felpattantam, s letaszítottam a székről. Ahogy lezuhant, beverte a fejét, nem mozdult többé. Ezért kaptam 12 év fegyházbüntetést. Korábban sohasem voltam büntetve, így nagyon nehezen éltem meg, hogy rács mögé kerültem.

Azt kérde, miért nem járok kultúrprogramokra? Jól elvagyok én a zárkában! Nem kell kitűnni. Nézem a tévét, múlatom az időt, de az nagyon lassan vánszorog... Nem mondhatom szerencsés embernek magam. A börtönbe kerülésem után két évig az élet-társam a fogadott gyerekemmel együtt tartotta velem a kapcsolatot, de mára elfordultak tőlem. A feleségem négy édesgyermekemmel már évekkorábban elhagyott. Azt sem tudom, merre élnek... Négy testvérem van, ők is kitagadtak. Mostanra cserben hagyott mindenki. Lassan itt az ideje, hogy átmeneti csoportba kerüljek, de a húgomnak hiába írok, nem küldi a befogadó levelet. Nem tudom, miért, hiszen én nem akarok hozzájuk menni. Van nekem saját kis házam... Csak tudnám, mi lesz odakint... Ilyesmiken szoktam tépelődni a zárkában.

Fizetett nézők

– A börtönben kevés kockázatosabb dolgot tudok elképzelni az efféle köldöknézésnél – szögezi le Kovács Zsolt. – Olyan rizikófaktorról van szó, amelyet mindenképpen kezelniük kell. Hogy miképp? Az emberek jó része nem mobilizálható kényszerintézkedéssel szociálpozitív irányba. Nem is lenne célszerű. Márpedig nekünk feltétlenül kell ilyen programokat kínálnunk. Ne higgyük, hogy ha nem strukturáljuk a fogvatartottak idejét, ők maguk nem teszik meg ezt helyettünk! Ebből következik, hogy olyan ösztönzési rendszert kell kialakítani, amely a fogvatartottak jól fel-fogott érdekeire épít. Leszögezem: nem anyagi juttatásra gondolok, hiszen főleg a kívülről állóktól gyakorta hallom, hogy a fogvatartottak már így is szállodai körülmények között élnek, mit akarnak még ezen is

javítani... Nos, az emberibb környezet megteremtése hitem szerint nem öncél. Célunk a kezelhetőbb, együttműködőbb fogvatartotti állomány kialakítása. Meggyőződésem, hogy a kulturáltabb környezet igényesebb magatartásra sarkall. Ha súlyosan akamék fogalmazni, úgy mondanám: a pszichoszociális halál helyzetében élőkkal – már persze aki partner ebben – közösen kell megkeresnünk a kivetítő utat. Felmerül a kérdés: van-e konstruktív adaptáció, létezik-e a destrukciónak alternatívája? Lehet-e ezeket az erőket úgy irányítani, hogy szociálpozitív irányba mozduljanak el? Olyan helyzetbe kell őket hozni, hogy választhassanak. A helyes irányba kell őket terelnünk.

– *Miként gondolja ezt?*

– Tudom, eretnokségnek tűnik, de nem az ókori görögök jutnak eszembe. Náluk fordult elő, hogy a nézőknek fizettek, hogy megnézzék a színelőadásokat. Igen, a hatalom a zsebébe nyúlt, mert úgy gondolta, hosszabb távon megéri a befektetés, mert a polgárokhoz az előadásokon keresztül eljuttatott értékek, információk indirekt módon nyereséget jelentenek majd a nagyobb közösség számára. De még egyszer hangsúlyozom: nem anyagi juttatásokra gondolok.

Belső falak

Kardos Aladár 31 éves. Az ő sorsa kiváltképpen nehéz a Csillagban, mert kiskorú lányt ölt meg aljas indokból vezérelt különös kegyetlenséggel. Ezért kapott 20 éves életfogytot. Csak a törvényi változás mentette meg a kötélről az utolsó pillanatban.

– Talán furcsának találja, de a fegyőröknek sokat köszönhetek – kezdi a be-

szelgetést. – '90 óta ülök a Csillagban, de csak a kis kétfős zárka véd meg a veréstől. Mind a mai napig „utaznak rám” az elítél-társaim. Gyakran a képeembe vágják: „Sze-mét gyerekgyilkos, miért nem lógattak föl!” A fürdőben mindig óvatosnak kell lennem, mert a nagy gőzben nem tudha-tom, merről jön a pofon.

A bűncselekményemet a mai napig kép-telen vagyok feldolgozni. A halott kislány képe gyakran kísért álmodban. Látom, ahogy élettelenül fekszik az avarban. Ilyenkor felriadok, vizes a hátamon a pizsama.

Amikor Szegedre kerültem, a gyakori támadások miatt önvédelemből magam kö-ré húztam egy belső falat. De hamar rádöb-bentem: ez bizony nem tartható sokáig, mert így nem bírom ki a 20 évet.

– Kardos Aladár egész sor olyan dolgot megfogalmazott, amelyekkel mások eseté-ben is találkoztam az életfogytosokkal ké-szített interjúim és teszjeim során – mond-ja Éles Éva, aki még 1993-ban készítette öt-vennégy életfogytossal az említett felmé-rést. Az országos parancsnokság megbízá-sa alapján a pszichológusnő többek között arra a kérdésre keresett választ, hogy mi-lyen túlélési stratégiákkal rendelkeznek az életfogytosok. Kíváncsi volt arra is, léte-zik-e valamiféle szakaszosság ítéletidejük letöltése során. Természetesen azóta is fi-gyelemmel kíséri mindennapi munkája so-rán e fogvatartotti csoport szokásait, életvi-telét.

– *Hallhatnánk ezekből néhányat?*

– Amikor az életfogytosok elkezdik töl-teni a büntetésüket, rendkívül nehéz idősza-kot élnek meg – válaszol a pszichológusnő. – Először úgy érzik, nem fogják túlélni a 20-25 éves büntetést, nincs értelme semmit sem tenni, hiszen nincs jövőjük. Beszéltem olyan emberrel, aki az első két évben azt

sem tudta, milyen színű a zárkája fala! A frissen bekerülő elítélt általában eleinte nem vesz részt a kultúrprogramokon. Az ok egyszerű: visszahúzódik, magában akar lenni, hogy „megemésze” a bűncselekmé-nyét. Ezerszer visszaidézi a történeteket. Ku-tatja, melyik volt az a pont, amikor meg le-hetett volna állítani a végzetes eseménykort. Ilyenkor az elítélt a börtönön belül plusz fal-lal veszi magát körül, úgy ahogy erről Kar-dos Aladár is beszámolt.

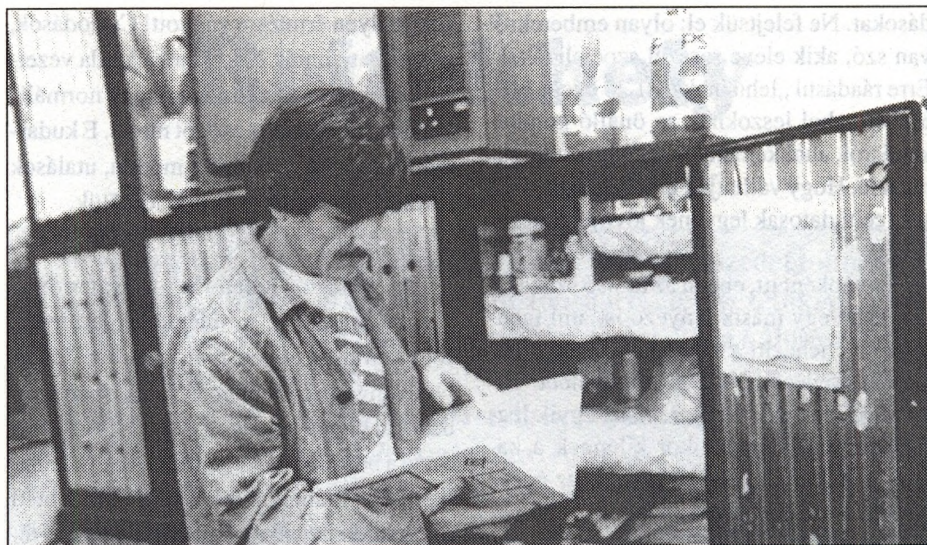
Zárkatársak

Az első büntényes, kiváltképp ha krí-zis-bűnelkövetőről van szó – folytatja a pszichológusnő –, bár maga is embert ölt, eleinte rendkívül primitívnek, rosszarcú-nak látja zárkatársait. Gyakran megfogal-mazza: „*Mit keresek én ezek között a bűn-özők között?*”

De idézzük tovább Kardos Aladár mo-nológját! Elevenítsük fel, mit tett, amikor rádöb-bent, hogy a maga által emelt falak mögött nem lesz képes egészséges átvé-szelni a börtönöveket. – Nekiláttam tanulni – emlékszik a történetekre –, szinte mániá-kusan faltam a könyveket. Elvégeztem a szakközépiskolát, kitanultam a targonca-vezető, a kerámiatárgy-készítő szakmát. Jelenleg egy emelt szintű teológiai tanfo-lyamra járok. S ha már itt tartunk, el kell mondanom: a vallásnak, a hitnek rend-kívül sokat köszönhetek. Tíz esztendeje já-rok református istentiszteletre. Azóta sok-kal könnyebben elviselem a megpróbáltá-tásokat. Úgy gondolom, ha eljön a szaba-dulás ideje, akkor sem tudok a bűncselek-ményem miatt visszailleszkedni a normális civil környezetbe. Az egyetlen esélyem, ha befogadnak a hittestvéreim...

– A kezdeti kilátástalanság után átlen-

dülnek a krízisen – mondja Éles Éva. – Néhányan meg is fogalmazzák, miként sikerült ez nekik. „A nevelő úr talált egy jó munkát nekem.” „Először nem nagyon akartam beiratkozni a kerámiatanfolyamra, de a nevelő rábeszélt. Nem bántam meg, hogy hallgattam rá.”

Persze egy idő után legtöbben külső segítség nélkül is keresni kezdik helyüket a közösségben. Oppozícióba kell hogy kerüljenek. Ütközniük kell. Ekkor derül ki, meddig mehetnek el, meddig terjed a „territóriumuk”, milyen súlyt képviselnek az információs rendszerben. Ez idő tájt előfordulhat, hogy egy-két elítélt sokszor kerül fogdára.

Éles Éva szerint nagyjából öt év eltelte után fogalmazzák meg először: „Látom de-rengeni az alagút végét!” Azaz ekkor érzik először úgy, hogy mégis képesek lesznek elviselni a hosszú ítéletidőt. Ám ez a „le-higgadás” gyakran együtt jár a konformizmus kialakulásával. Gyakran megfogalmazódik bévés körökben: „Az életfogytosok-

kal nincs probléma.” Valóban sokan a konformizmus útját választják, és látszólag mindenki jól jár. Az elítélt beáll a sorba, nem kell vele sokat foglalkozni.

Elesúszó idősíkok

– Nem igaz, hogy az életfogytosokkal nincs probléma – tiltakozik a pszichológusnő –, mert nem tudnak kommunikálni. Ha eljön a szabadulás ideje, iszonyúan nehezen illeszkedik majd vissza, hisz intenzív gyanakvó és gyakran paranoid. Ezt már az átmeneti csoportban tapasztaltam az érintett elítéltekkel beszélgetve. Nem képesek kapcsolatot létesíteni. Minden mögött átverést sejtene. Szabadulás előtt nem igazán érdekli őket, hol fognak dolgozni. Elodázzák a megoldásokat. Néhányan az első pár eltávozást követően, amikor e kérdésről faggattam őket, megpróbálták elkerülni a válaszadást. Kényelmetlenek voltak számukra a kérdéseim. Én nem csodálkozom azon, ha elkerülő magatartást tapasztalok náluk, ha nem keresnek valós megold-

dásokat. Ne felejtsük el: olyan emberekről van szó, akik eleve rosszul szocializáltak. Erre ráadásul „le húznak” 10-20 évet a börtönben, ahol leszoknak az önálló gondolkodásról, ahol keményen hat rájuk a prizonizáció. Hogy várhatjuk el tőlük, hogy erősek, céltudatosak legyenek jövőjük intézésekor?

Egyébként itt, ebben az utolsó szakaszban akad egy másik tényező is, ami igen csak megnehezíti a szabadulás utáni viszállásukat. Ez az impotencia. Tudomásul vesszük, vagy sem, az egyik legfontosabb kérdés, amikor kilépnek a kapun, a nők, a szexualitás (hiszen az egész büntetési idő alatt a zárkában mindvégig ez a fő beszédtema). Gyakran furcsa helyzetbe kerülnek ezek az emberek. Nem egy hosszú ítéletidős megfogalmazta már nekem: *„Pszichológusnő, én nem negyven éves vagyok, csak húsz! Hiába múltam el negyven, de amikor bejöttem, húsz voltam. Nekem a negyven éves nő öreg, nem kívánatos, rá sem bírok nézni. A szex szempontjából húszévesnek érzem magam.”* Tehát ezen a ponton elcsúsznak az idősfokok. Kimegy kimaradásra, keresi a fiatal lányokkal a kapcsolatot, de azok nem állnak szóba vele. Tisztességes lány legalábbis biztosan nem. Nem lesz tehát sikerélménye. A következő útja már az 5-ös főúthoz vezet, ahol a fiatal lányokat is megkaphatja. Csakhogy

ő nem ilyen érintésre vágyott! Csalódások, pszichés traumák érik, amelyek oda vezetnek, hogy ha összejön végre egy normális kapcsolata, akkor is csődöt mond. E kudarcokról többnyire indirekt módon, utalások formájában kapok információt tőlük.

A hosszú ítéletidős fogvatartottak egész sor sajátos problémával küzdenek fogva tartásuk idején, majd azt követően is. Nyilvánvaló: e problémák speciális megoldásokat kívánnak, nem kis fejtörést okozva ezzel a börtönszemélyzetnek. A mindennapokban a műhelymunka során, az érintett intézetekben gyakran szóba is kerül ez a téma – elsősorban a nevelők között. A megoldásokat illetően eltérnek a vélemények. A szakemberek még abban sem értenek egyet, mit értsünk pontosan „hosszú ítéletidőn”. Azt, ha valaki nyolc, tíz vagy húsz évet tölt rács mögött?

A közelmúltban e témában tartott szegedi tanácskozásokon abban egyeztek meg a résztvevők, hogy ősszel folytatják a disputát a Budapesti Fegyház és Börtönben. Tény, hogy a törvény várható szigorodása miatt ez a kérdés még sokáig aktuális lesz a hazai büntetés-végrehajtásban.

Gaál Béla

Rejtekhely

Kábulatkeltő szerek

A fogvatartottak közvetlen közelében közel másfél évtizedet töltöttem el nevelőként, biztonsági tisztként és biztonsági osztályvezetőként. Sok tapasztalatot szereztem a tiltott tárgyakkal, ezen belül a kábítószerekkel kapcsolatban, mivel már a '80-as évek végén is lehetett tapasztalni, hogy ezen a téren valami nincs rendben. Több fiatalkorú, fiatal felnőtt volt a börtönökben, akik szinte szenvedtek az elvonási tünetek miatt, nevelésük, problémáik rendezése rendkívül nehéz volt, kapcsolattartásuk rendezetlensége miatt igen sok gondot okoztak és okoznak ma is. Napjainkban a kábítószerrel kapcsolatos problémák a börtönökben jelen vannak még akkor is, ha ezeket nem mondjuk ki. Igaz ugyan, hogy igazi „nagy fogás” ismereteim szerint eddig sehol nem történt, de a jelek arra mutatnak, hogy a kábítószer már a börtönökben is testközelen van, csupán a bejutási, fogyasztási és az előállítási módok mások, mint a szabad életben.

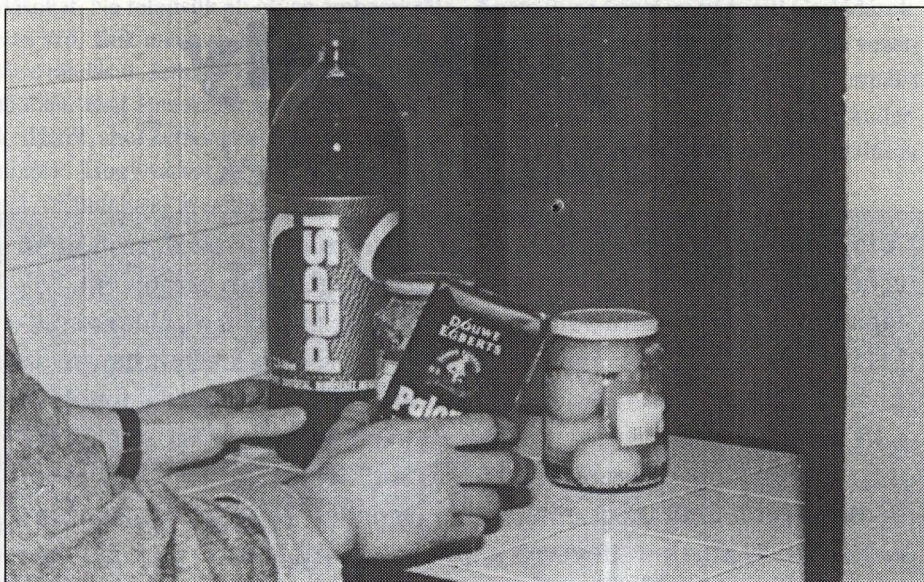
Az előzetesen letartóztatottak, akik kábítószer-fogyasztók voltak, szintén sok gondot okoztak a személyzetnek. Még ma sincs megfelelő kezelési mód kialakítva, és nincs szakember a velük való foglalkozásra. A zárkaellenőrzések során találtunk kokaint ruhafestékes papírtasakba csomagolva (kis mennyiségben 9,87 g) kapszulás gyógyszerben kiadagolva, extasy tablettákat, hasistáblát, marihuánás cigarettát és nagyon sok kábító hatású gyógyszert, valamint nagyon sok szipuzásra alkalmas anyagot és felszerelést.

A börtönökben is vannak saját készítésű kábítószerek, használóik szinte ugyan-olyan hatást érnek el velük, mint kint a szabad életben, ugyanakkor már megtalálható az igazi kábítószer is, igaz, még csak ritkán. Meg kell akadályoznunk, hogy a kábítószerek elterjedjenek a börtönökben, ki kell cserélnünk a tapasztalatainkat, lényeges, hogy az eddig szerzett ismereteink közkinccsé váljanak, hogy minél eredményesebb harcot folytathassunk a narkotikumok és fogyasztóik ellen.

Házilag készített drogok

A szipuzás lényege: a ragasztószerek, hígítók illóanyagainak belélegzése. Ez ma már alig előforduló drogozási forma. Talán megemlítendő, hogy ma még használatos az úgy-

TAPASZTALATCSERE

Az elítéltek találékonyasága kimeríthetetlen

nevezett mentholl összekeverése nitrohigítóval, majd cigarettadohánnyal. A *dobizás* a saját készítésű doppingoló tea fogyasztása. A mai napig is közkedvelt a fogvatartottak körében. Tea-fű (5 dkg) kifőzése 3-4 dl vízben mindaddig, amíg annak a habja sötétbarna vagy fekete nem lesz. A hab színe a tea minőségétől és fajtájától függ. Mézzel, cukorral ízesítik a cerssav miatt. Ritkábban kávéval is dúsitják, sőt, fájdalomcsillapító gyógyszerekkel a hatás még fokozható.

Benti körülmények között a *nikotint* is használják narkotikumként. Néhány cigarettányi dohányt vagy egyszerű pipadohányt kifőznek 1-2 dl vízben, majd hagyják kihűlni 40-50 C°-ra. Ezután sodort vattacsíkokat itatnak át, amit a fogínyre helyeznek, vagy bedörzsölve használják.

További kényszerbódító a *rizs*, amelyből 40-50 dkg-ot 4-5 liter vízben felforraltak, majd kb. 5 percig főzik. Lehűlés után cukor és élesztő hozzáadásával erjesztik, kb. 2-3 hétig. Utána fogyasztható, természetesen szűrés után.

Különféle *befőttek* erjesztése is előfordul kenyér és cukor által. A kenyér az élesztőt helyettesíti. Kb. 1,5-2 hétig kell erjedni hagyni meleg helyen, természetesen elrejtve, majd kész az ital.

A saját zárkában lévő növények közül a *hibiszkusz* és a *filodendron szárát és gyökerét* kifőzik. Ízesítése cukorral és mézzel történik, valamint a jobb hatás elérése érdekében fájdalomcsillapító tabletták szedésével a „csúcsrajtás” biztosabb és tovább tart.

A *mustár magja* alkalmas komoly görcsök és rosszulletek előidézésére, indokolatlan külkórházi kihelyezésekre.

Szájvízből, ha sikerül hozzájutni, kb. három decilitert kell elfogyasztani, ez jó hangulatot, illetve részegséget okoz, mivel alkoholtartalma van.

TAPASZTALATCSERE

Az *Amodent fogkrémből* egy keveset egy tubus arczzselével és spiritus salicyllal összekevernek, és kb. egy deci vízzel felhígítják, így édesre ízesített dobival vegyítve szintén illuminált állapot idézhető elő. Hatását tovább lehet fokozni gyógyszerekkel.

Az *arczzselé* egy tubusától ugyancsak el lehet bódulni, de rendkívül rossz íze miatt cukorral, dzsemmel kell ízesíteni, majd vízzel hígítani. Gyógyszereket is használnak bódító hatás elérésére, ami altató, nyugtató, hangulatjavító gyógyszerek, serkentő szerek, illetve ezek keverékével nagy koncentrációban bizonyos fájdalomcsillapítók segítségével érhető el. Az altatók közül barbiturát csoportba tartozókat: Barbamid, Sertan, Sevenal, Sevenaletta.

Altató-nyugtatók: Eunocin, Xanax, Seduxen, Elenium, Noxiron, Rudotel, Novopan, Andaxin. *Hangulatjavítók:* Ludiomil, Sapilent, Teperin, Leponex. *Fájdalomcsillapítók:* Az Algorpirin tablettával saliciált részegséget lehet elérni, 2 levél, azaz 20 darab bevételével. Donalgin, Demalgon, Quarelin, Antinearulgica, Miralgin (az utóbbi háromnak nagy a koffeintartalma) keverve dobival illuminált állapot előidézésére alkalmas.

Előfordul, hogy más fogvatartottak által be nem vett, illetve le nem nyelt, kiköpött ismeretlen gyógyszerek kerülnek forgalomba, melynek hatását nem ismerik (mindegy, hogy mi, csak bódítson), ezeket keverik a dobival.

Mind ezek a gyógyszerek a gyógyító-nevelő csoportokban lévő fogvatartottaknál megtalálhatók legálisan.

Tiltott tárgyak a zárkában

A börtönben ezek a helyek szinte kimeríthetetlenek, az emberi fantáziának szinte nincs határa ezen a téren, főleg ha a korrupciót is bekalkulálják.

A zárkán belül a csempét leszedik, mögötte üreget alakítanak ki, majd zsírral, fogkrémmel összegyúrt kenyérral a csempét visszahelyezve, a nyomokat eltüntetve kialakul az egyik legjobb és láthatatlan rejtekhely.

A zárkaajtó fölött a falba 2 db vascsövet építenek be, ami kettős célt is szolgálhat, először: sportolásra alkalmas, ha a csövekbe hengeres tárgyat helyeznek és úgynevezett húzódkodást is megtehetnek vele, másodsor: a csövekből a hengeres tárgyat eltávolítva, bármit el lehet benne dugni, ami csak befér, majd a végét az előbb említett módon zsírral, fogkrémmel összegyúrt kenyérral betömik, a fal síkjához simítják, s már nem is lehet észrevenni, hogy valamit eldugtak.

A véccésze belső peremes részébe szokás eldugni gyógyszereket és más egyéb kis terjedelmű dolgokat oly módon, hogy nejlonzacskóba csavarják, majd felszorítják, hogy a vízszögár ki ne sodorja, a véccéülőke hátsó részére, a rögzített rész alá is felragasztanak tiltott eszközöket, többek között kábítószert, a zárt véccék felső mennyezete fölé vagy a szellőzőkben színenen lelógatva is el lehet dugni eszközöket.

A zárkaasztalok lábait alulról megfúrják, és az így kialakított üregben tökéletes rejtekhely van, amit fadugóval zárnak le. Ugyancsak közkedvelt az asztalfiók hátlapjára felragasztani kisebb tárgyakat, úgy, hogy az asztalfiókot megrövidítik, majd egy dupla faborítással kis tárolóhelyet alakítanak ki mögötte, ami elrejtésre ad lehetőséget.

A zárkaajtók a fal belső síkjától mélyebben vannak elhelyezve, s az előbb említett módon a csempézett részeket használják üregek, illetve rejtekhelyek kialakítására.

TAPASZTALATCSERE

A zárkaülőkék fémcsőből készültek, melyek belső üregei szintén alkalmasak rejtékhelyek kialakítására (pénz és kábítószér).

A zárkában található elektronikus szórakoztató eszközök (rádió, televízió) az elektromos kapcsolók, konnektorok, lámpaburák, elosztók szintén nagyon közkedveltek, mert ellenőrzésük ritka, nem jut rá idő és energia szakemberhiányra való hivatkozással. Ezt a helyzetet az elítéltek nagyon jól ismerik, aktívan ki is használják.

Gyakran előfordul, hogy a fából készült ablak-, illetve ajtókeretet „dolgozzák meg” olyan formában, hogy azokba üregeket vájnak tárolási céllal, majd egy ügyes borítással eltüntetik a felügyelet szeme elől.

Az egyéni használati tárgyakat is átalakítják a tiltott tárgyak eldugására, például konzerves dobozokat menetesítenek, az egyik fedlap lecsavarható (balmenettel látják el) és a súlya ügyelve bármi tárolható benne.

Ugyancsak gyártanak széthúzható konzerves dobozokat, melyek a fentebb leírt módon pénz és kábítószér elrejtésére alkalmasak, de a csomagokban érkező konzerves dobozok is nagyon veszélyesek, mert felbontás után a doboz peremét úgynevezett visszacinezésel eredeti állapotába helyezik vissza, s így bármi beküldhető benne. Tudomásunk van olyan esetről, amikor fegyveralkatrészeket küldtek be hasonló módon.

Nem ritkák azok az esetek sem, amikor különféle műanyag flakonokat tesznek duplafalúvá oly módon, hogy léggömböt vagy gumióvszert használnak fel a bejuttatandó eszközök elrejtésére.

A porok, kábítószerek legegyszerűbb elrejtési módja, hogy a kapszulás gyógyszereket szétszedik, és újrafelhasználva a kapszulákat, egyszerűen kiadagolják a kábítószereket.

Tapasztalatból tudom, hogy műanyag orvosságos dobozokban tárolták a folyékony állapotú tiltott szereket a zárkaszekrény tetején (például alkohol) a felügyelők orra előtt, akik soha nem ellenőrizték a flakonok tartalmát.

Az élelmiszerek is nagyon közkedveltek tárgyak, eszközök elrejtésére, például a kenyér közepét kiszedik, majd a keletkezett üregben bármit el lehet rejteni, a sütemények töltelékébe is sok mindent el lehet dugni.

Nem ritka az sem, hogy undorító dolgokat használnak fel a fogvatartottak: használt papírzsebkendőt vagy romlott élelmiszert tesznek a szeméttartó edényekbe, amelyekben a tiltott eszközöket tárolják, bízva abban, hogy a keresőket ez elrettentí.

A mosdószifonok lecsavarható üledékgyűjtője, a vécéöblítő víztartályok is közkedveltek tárgyak elrejtésére.

A zárkatükörök mögötti kis üregek, a faliképek, fényképtartók keretei és különféle dísz- és emléktárgyak is alkalmasak eldugásra.

A nescafés üvegek címkéje és a normál levélbélyegek alá szoktak elrejteni LSD-vel átitatott bélyegeket.

A golyós- és filctollak betétjeit, valamint magát a tollat is fel lehet használni kis terjedelmű tiltott eszközök elrejtésére.

A karácsonyi ünnepek alkalmával sok zárkában van mini karácsonyfa, amelyen szaloncukrokat helyeznek el. Ezekben sokszor gyógyszereket, egyéb tablettákat szoktak el-

TAPASZTALATCSERE

dugni oly módon, hogy a zselés részbe egyszerűen belenyomják a tablettákat, majd visszahelyezik a csomagolóanyagot, mely kiváló rejtékhely.

A fogvatartottak intézeti és egyéni ruházata is közkedvelt elrejtési hely, főleg a gombok alatti varrásokot, a nadrágok derékrészeit bontják fel, majd a tárgyak elrejtése után egyszerűen visszavarják a ruházatot. Csak hosszas keresés után lehet az ilyen helyre elrejtett tárgy nyomára bukkanni.

Ugyancsak közkedvelt a lábbeli, amelyen a talpbélés alá a fröccsöntött lyukakba, vagy a cipő sarkába vésnek üreget, ide rejtik el a tiltott eszközöket.

A fogvatartottak többsége erős dohányos, sokan szívnek csavart cigarettát, így a dohányhoz egyszerűen hozzákeverik a „füvet”, melyet a felügyelet orra előtt elszívnek, de az eredeti csomagolású cigaretták is felhasználhatók elrejtésre, ha a dohány helyére a méretnek megfelelően elrejtik az árut.

A zárka takarításközökeit is felhasználják, a cirokseprű cirokrészében sok mindent elrejtenek.

A vécepumpákat is felhasználják oly módon, hogy a gumirészt lehúzzák, majd a fanyelet „megdolgozzák”, melyben üreget készítenek, fadugóval bedugják, sőt a gumirész belső felében felragasztva rejtenek el tiltott eszközöket, de akkor a pumpát nem használják. Gyufásdobozokat, teafilttereket, teafüveket szintén elrejtésre használnak.

A szobai dísznövények cserepeiben, a virágföldben sok mindent el lehet rejtteni, melyet jól ki is használnak.

Egyre több zárkában van akvárium, ami szintén tág teret kínál az elrejtéshez.

Sok fogvatartott használ úgynevezett izzadásgátló stiftet, amelynek menetes része jól kihasználható, de a szappanokat is kiválóan lehet felhasználni akkor, ha kettévágják, a közepét üregesítik, majd megnedvesítve az eredeti állapotába visszaállítva használnak tűnik, de közben tiltott tárgyat rejt.

A zárkán kívül

A közösségi helyiségek ugyanúgy felhasználhatók, mint a zárkák, sőt még a folyosó is, ahol csempézve van, főleg olyan helyen, helyeken, ahol nyitott a körlet.

Több intézetben a körletfolyosókon az elektromos vezetékek kábelcsatornáiban futnak, melyek alkalmasak az elrejtésre. A trükk egyszerű: az egyik fogvatartott a körletfelügyelőt lefoglalja, majd a másik addig elrejt az anyagot. Ugyancsak felhasználhatók a csővezetékek alulról nem látható felső részei is.

A munkahelyeken nagyon sok helyet lehet találni, melyeket szinte lehetetlen felsorolni, de néhányat azért megemlítek:

– több fogvatartott szerszámosládákkal közlekedik, melyek felhasználhatók elrejtésre éppúgy, mint ahogy a zárkákban történő elrejtésnél már említettem. Kiemelkedik ezek közül a vízvezeték-szerelők és a villanszerelők tevékenysége. A csöveket, üreges anyagokat és alkatrészeket a körletre szállítók rendszeresen tiltott eszközök bejuttatására használják fel úgy, hogy a belső üreg falára felragasztják a tiltott eszközöket, majd azt a rendeltetési helyre postázzák;

TAPASZTALATCSERE

– az ételkiosztó és -szállító fogvatartottak a tiltott eszközöket rendszeresen nejlonzacskóba helyezik, majd a levesbe teszik, így juttatják el a megrendelőhöz, de ugyanúgy a darabos ételek közé is kevernek postázandó árut.

Több intézetben a körletfelügyelőket is felhasználják tudtuk nélkül a tiltott tárgyak elrejtésére: közkedvelt forma, hogy a felügyelő széke alá ragasztják az elrejtett dolgokat, melyeket az őri takarítók alkalmas időpontban levesznek onnan.

A korrupciót sem szabad kizárni, a nagyobb intézetekben több úgynevezett beszállító van, akik nagyon közeli kapcsolatba kerülnek a fogvatartottakkal, majd a beszállított áruk között elrejtik a megrendelt árut a félsertésekben, marhahúsokban, gyári csomagolású lisztben, cukorban, ami a laza ellenőrzésen átszúszik.

A fogvatartottak közvetlen közelében szolgálatot teljesítők egy kisebb része (körletfelügyelő, munkáltatási felügyelő) sem mentes a korrupció alól, akik különféle tiltott eszközöket, fogyasztási cikkeket némi ellenszolgáltatásért bejuttatnak a megrendelőknek, például dobozos tejes flakonokban szeszt vagy más egyéb élvezeti cikkeket.

Más kategóriába tartozik, de a tiltott eszközök, fogyasztási cikkek egy jelentős részét az evsz.-esek juttatják be az intézetbe, vagy úgy, hogy a felügyelet is be van avatva, vagy pedig az ellenőrzés egyszerűen elmarad.

A másik bejutási forrás a látogatások kihasználása. Több helyen a megmaradt élelmiszert felvihetik a körletre, melyek magukban hordozzák az elrejtés lehetőségét, vagy egyszerűen kábítószert fogyasztanak a látogatás alkalmával, például az élelmiszerre rászórják a por alapanyagú készítményeket, és a felügyelet orra előtt elfogyasztják.

A következő megoldás, amikor a hozzátartozó a szemetes edénybe teszi bele (szeméttel együtt) a tiltott fogyasztási cikket, melyet az őri takarítók kiválóan tudnak mobilizálni.

Karászi Zoltán

MINDEN PÉNTEKEN

BÖRITŐN

ÚJSÁG

52

Vezetői felelősség

A munkahelyi fluktuáció jelenségének kérdőíves vizsgálata

Ez a dolgozat nemcsak arról szól, amiről eredetileg szólni akart. Eredetileg a büntetés-végrehajtást jellemző magas fluktuáció okait akarta elemezni, azon belül is azt a jelenséget, amikor az új felvételesek itt kapnak munkalehetőséget, és mégis rövid időn belül elhagynak minket. Például 1995-ben a felvételt nyertek 11 százaléka még ugyanabban az évben elhagyta a szervezetet.¹

Egy másik adat az 1996-os év értékeléséből: „Létszámkeretünket az erőfeszítések ellenére sem tudtuk teljes egészében feltölteni. Az év során 1120 főt – 65 százalékkal többet, mint 1995-ben – vettünk fel, és 940-en távoztak a testületünktől. Az évet 243 fős hiánnyal zártuk. A betöltetlen státusok száma 1996-ban csekély arányban ugyan, de tovább nőtt. A távozási intenzitási viszonyszám 12,3 százalékról 14,1 százalékra növekedett.”²

Az volt a hipotézis, hogy az ide jelentkezők nem sokat tudhatnak a benti világról, és amikor a felvételi procedúra után közelebbről megismerkednek ezzel a sok veszélyt magában hordozó munkahellyel, elrettennek tőle.

Megoldásként kínálkozott, hogy a szerző a több mint egy évtizedes bévés múltjában összegyűjtött tömönatos intelmek és parancsolatok közreadásával talán hozzájárulhat ahhoz, hogy az idekerülők minél kevesebb lelki sérüléssel oldhassák meg beilleszkedésüket, illetve ennek hiányában ne kelljen elhagyniuk ezt a pályát. Ne kell-

jen elhagyniuk, mert tudjuk, hogy „minden szervezet csak akkor működhet tartósan, eredményesen, ha gazdálkodik emberi erőforrásaival, fejleszti azokat, ha illeszti a napi feladatai ellátásához, illetve stratégiai céljaihoz. Egy szervezet csak olyan funkciókat képes ellátni, amelyekhez adottak emberi erőforrásai. Ezt nem elég felismerni, ehhez biztosítani kell a szervezeti és személyi feltételeket, és az emberi erőforrással való gazdálkodás feladatait be kell építeni a szervezet működési rendszerébe.”³

Jól kell tehát gazdálkodnunk azzal az emberi tényezővel, amit az új kollégák jelentenek. A szervezet részéről ez szellemi beruházást feltételez, ami a mindenkori humánstratégia része. Nehézségeinket jól érzékelteti a következő megállapítás 1997-ből: „A büntetés-végrehajtás minden területén a szellemi megújulás kulcsa a humán erőforrásban rejlő tartalékok feltárása, mozgósítása. Megvalósulásához átfogó humánpolitikai stratégia kidolgozása szükséges.”⁴

A beilleszkedés nehézségeit kutató kér-

dőíves felmérést végeztem tehát, ami jónéhány aggasztó jelenségre hívta fel a figyelmemet. A hagyományosan katonai hierarchiára épülő vezetés meghirdette az európai normák, a civil értékek meghonosítását a magyar börtönökben. Az évtized fordulóján kezdődött társadalmi változások is ezt a folyamatot erősítették.

Ezek után joggal gondolhatnánk, hogy a szimmetrikusabb, az egyéni teljesítményeknek is helyet adó szervezeti felépítés nagyobb megelégedésére szolgál majd a beosztottaknak, de ez nem így történt. A kérdőíves felmérésekből kiderült, hogy a bévések azt nyilatkozták, előljáróik inkább okozói munkahelyi problémáiknak, mint a fogvatartottak. Arra a kérdésre pedig, hogy „*Min változtatna elsőként, ha önön múlna a bv. sorsa?*” 15 százalékuk első helyre, továbbá négy százalékuk pedig második helyre tette a vezetést érintő változtatások szükségességét (átvizsgálás, leváltás stb.). Feltételezésem szerint e közel 20 százalék hátterében olyan elemi szükségletek iránti igény található, mint a rendes fizetés, vagyis a megbecsülés oly mértékű hiánya, amely már heves indulatokat gerjeszt, és emiatt sokan a vezetést hibáztatják.

A dolgozat mellékletében szereplő kérdőívből 20-20 darabot osztottam szét nyolc országos nagy intézetben (Állampusztá, Balassagyarmat, Baracska, Budapesti Fegyház és Börtön, Kalocsa, Pálhalma, Sopronkőhida, Szeged, Tököl) és 10-10 darabot két megyei intézetben (Debrecen, Pécs). A kitöltés önkéntes volt, természetesen név feltüntetése nélkül.

A kiadott kérdőívek 94 százalékát kaptam vissza. A kitölteni nem akarók pontos számát nem tudhatom, hiszen a kérdőívet tovább lehetett adni, és ezzel a lehetőséggel a kollégák valószínűleg éltek is. Négy eset-

ben előfordult, hogy a kitöltő adataira kérdező részt nem töltötték ki, ami értékelhetlenné tette a kérdőívet. Jelentős számban voltak, akik egy-egy kérdésre nem adtak választ (legtöbbször a III. kérdéscsoport első kérdésére), vagy az egy megjelölés helyett többet húztak alá (I. kérdéscsoport első kérdésénél). Ezeket a kérdőíveket kiemelve, a kiadottaknak csak mintegy hatvan százaléka maradt. Ekkor döntöttem úgy, hogy véletlenszerű kiválasztással intézetenként ötven százalékra csökkentem a kiadott kérdőívek számát, így összesen 100 kérdőív kiértékelésére épülnek az elemzések.

A válaszadók jellemzői

Nem csak az új belépőket kérdeztem, nem kötöttem ki, hogy például csak a három évnél rövidebb ideje nálunk lévők válaszolhatnak, hiszen a rendszer működését jelző állapotokra, értékekre igyekeztem rákérdezni, amiből viszont következik az új emberekkel való bánásmód is. Ugyanakkor az is igaz, hogy minden kolléga volt egyszer kezdő, és általában az akkor átélt élmények a legtartósabbak.

A fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó kollégákat (felügyelők, nevelők, munkáltatók) kértem meg a kitöltésre. A válaszolókat az alábbi adatok jellemezték:

Nemük szerint: férfi: 79% nő: 21%

Életkor szerint:

30 év alatti	33%	32,2%
31–40 éves	25%	30,8%
41–50 éves	39%	30,9%
50 év feletti	3%	6,1%

A szolgálatban eltöltött idő szerint:

–12 hónapig	7%
1–3 év	20%
4–5 év	16%
6–10 év	20%

11–20 év	24%
21– év felett	13%

Beosztás szerint:

felügyelő	32%
főfelügyelő	9%
biztonsági tiszt	2%
vezető nevelő	5%
bv. osztályvezető-h.	4%
nevelő	30%
szociális előadó	10%
munkáltató	8%

A kérdőíven kialakított kérdéscsoportok a kitöltés praktikumát szolgálták azzal, hogy a választást igénylőket vettem előre, majd a rangsorba állítást, végül a szöveges választ kívánó kérdéseket. Az egyszerűtől a bonyolultabb felé haladás lehetősége a kitöltés ösztönzését célozta.

A szükségletek

„Minden viselkedésünk arra irányul, hogy valamilyen szükségletünk kielégítést nyerjen. Ez egy soha véget nem érő harc, mert az emberi organizmus úgy épült fel, hogy amint egyik vagy másik szükségletét kielégítette, nyomban más szüksége támad. Az egyén élete úgyszólván a különböző szükségletek kielégítésére irányuló erőfeszítésekből áll. A viselkedés jellegét meghatározza az egy időben fellépő szükségletek nyomása.”⁵

Tovább idézve a *Pszichológia vezetőinek* című könyvet a szükségletek három osztálya különböztethető meg: *fizikai, szociális és önérvényesítő szükségletek.*

1. A *fizikai szükségletek* az ember nyilvánvalóbb szükségletei (élelem, víz, levegő, hőmérséklet, alvás, ébrenlét stb.), amelyek nélkülözhetetlen feltételei létezésünknek.

2. A *szociális szükségletek* az emberek egymás közötti kapcsolatának termékei, mint például:

– a *társaság iránti szükséglet.* Az ember valamiféle kielégülést talál a másokkal való kapcsolatában, illetve tényleges hiányát érzi, ha attól megfosztják;

– a *szeretet iránti szükséglet.* Mind az adott és mind a kapott szeretet iránti szükséglet adhatja az erőt a kitartáshoz, hűséghez, aminek tárgya éppenséggel egy intézmény is lehet;

– a *gondoskodás iránti szükséglet.* Ami belőle származik, tulajdonképpen közhely: az öröm, hogy másoknak kényelmet, jólétet és biztonságot nyújthatunk, és fordítva, időről időre élvezzük a mások által nyújtott gondoskodást.

3. A *önérvényesítő szükségletek célja,* hogy az ember valamilyen belső egyensúlyt teremtsen. Ezek abban különböznek a szociális szükségletektől, hogy elsősorban az embernek saját magáról, saját énjéről formált véleményében játszanak szerepet, s nem a másokkal kialakított kapcsolatában. Fajtái közül megemlíthetjük a teljesítményre, a szerzésre, az önrendelkezésre irányuló szükségletet. Mindazon viselkedést motiváló szükségletek ide sorolhatók, amelyek eredete az, hogy kedvezőbb színben szeretnénk látni önmagunkat.

A fő probléma úgyszólván mindig a viselkedésforma megváltoztatása. A tanulás egyik alapelve az effektus törvénye: azt a viselkedést vagy magatartást, amely jutalomhoz (vagy úgy látszik, hogy jutalomhoz) vezet, az emberek megismélik, míg azt, amelyik nem vezet jutalomhoz, sőt büntetést vonhat maga után, nem ismétlik meg. A kérdőív eredetileg azt az állapotot kívánta feltérképezni, amivel egy új belépő találkozik. A kérdéseket ennek megfelelő-

en alkottam meg, a válaszok kiértékelését most mégis az ismertetett szükségletek szerinti csoportosításban teszem meg.

Fizikai szükségletek

Ezúttal a kérdőív kérdéseiből a kifejezetten a fizikai szükségletekre irányulókat vesszük sorra.

„Amikor elhatározta, hogy a bévéhez jön dolgozni, akkor a felsoroltak közül mi miatt döntött így leginkább?”

A felkínált nyolc lehetőség közül a biztos jövedelem 58 válaszadót motivált. Az egyéb kategóriában szöveges válaszként írt munkahelyi lehetőség 7%-ot, a lakáshoz jutási lehetőség pedig két százalékot tett ki, e három tényező összesen 67%. (Érdekeséggként jegyzem meg, hogy közülük a férfiak aránya 85% a minta 79%-ához képest.)

Az ezt választók általában megfelelnek a mintavétel átlagának minden tekintetben, ez alól azonban van egy kivétel, nevezetesen, hogy a 19–25 éveseknek az átlaguknál (16%) kevésbé fontos (a 67 főből a 7 fő = 10%) ez a szempont, hiszen helyette a szakmai elveket és a továbbtanulás lehetőségét választották.

Tehát a megkérdezettek 61%-a eredendően azért jött a büntetés-végrehajtáshoz, hogy biztosítva lássa a fizikai szükségleteinek kielégítését lehetővé tevő anyagiakat.

„Mennyi a családjában az egy főre eső jövedelem?”

A 14–17 ezer forint közötti létminimumot véve, a minta alapján megállapítható, hogy a bévések 46 százaléka a családtagjaival együtt a létminimum alatt él. Nincs semmi számottevő differenciáló tényező, mint az osztót meghatározó gyerekszám.

Az alulfizettség kockázatára már

gyakran felhívták a figyelmet, utalva csak a korrumpálhatóság vele egyenesen arányos veszélyére, a „fizetőképesebb” fehérgalléros fogvatartotti állomány megjelenése mellett. Ennél is súlyosabb problémát látok ebben, hiszen a kérdés a családra vonatkozott, és látható, hogy a megkérdezett bévések közel felének a gyermekei ma már hátrányos helyzetűnek mondhatók, a létezésük nélkülözhetetlen feltételeit lehetővé tevő anyagiakat sem biztosítja az, ha valaki főállásban a büntetés-végrehajtásnál dolgozik.

„Ha egy bévés fizetését 40 ezer forintnak vesszük az idén, mennyi lesz ön szerint 1998-ban, 1999-ben és 2000-ben?”

Ketten csökkenést jósoltak, hárman pedig stagnálást, 1–5 százalék közötti emelésben bízik 25%, 6–10% közöttiben 31%. Ezeket összesítve megállapítható, hogy 61% legfeljebb igen szerény mértékű (10% alatti) emelkedésben bízik. Újabb 29% azt állítja, hogy 11–15% közötti emelkedés várható, és kevesen (9%) mondták, hogy legalább az inflációval lépést tartó 16–21%-os emelés lesz.

A csökkenést jóslókból a cinizmus szólhatott, vagy félreérthettek, hiszen nem a keresetek reálértékére kérdeztem rá (ebben valóban elképzelhető csökkenés!), hanem a kézhez kapott fizetésének alakulására.

Megjegyzendő, hogy általában a lineáris emelkedés jellemző a válaszokban, és nem látható az 1999-es év kiemelkedése, amikor is a törvény által garantált illetménytáblázatban előírt összegek 100%-os kifizetésére kerül majd sor, szemben a mostani alig több mint 80%-os beállással. (A tesztek felvételekor még nem volt béralku a szakszervezetek és a munkáltatók között.)

Elgondolkodtató ez a pesszimizmus, amire sajnos okot ad a közelmúlt tapasztala-

lata, hiszen 1995-öt megelőzően voltak olyan évek, amikor egyáltalán nem volt illetményemelés, az utóbbi évek átlagában pedig valóban alatta maradtunk a 10%-os béremelésnek. Ez arra enged következtetni, hogy a bévések nem bíznak abban, hogy a büntetés-végrehajtás képes lesz jó fizetéseket adni.

„Min változtatna elsőként, ha önön múlna a bv. sorsa?”

A fizikai szükséglet kielégítését lehetővé tevő anyagiakról szólnak azok a javaslatok, amelyek több fizetésről, a jobb munkafeltételekről, a szociális helyzet javításáról, a leterheltség csökkentéséről, az emberibb körülményekről és a költségvetés emeléséről szólnak, összesen 44%-ban. (Megjegyzem, ez az utóbbi kategória szinte minden válaszolónál fellelhető, csak éppen nem ezt sorolták az első helyre!)

Különösen a felügyelők panaszkodtak a kevés fizetésre, hiszen 32%-os létszám-arányukhoz képest 43%-ban több fizetést említettek legelső változtatásként. Látható, hogy a többséget a megélhetés gondja foglalkoztatja.

„Többen azt mondják, hogy ennyi pénzért nem érdemes végezni ezt a munkát. Ha ez így van, akkor ön miért csinálja mégis?”

Akik már régóta itt dolgoznak, azt írták, hogy „az eltelt évek miatt” (13%), „nincs más lehetőség” (10%), „megszokásból, kényszerből” (6%), „nehéz változtatni” (2%), „mert hülye vagyok” (2%) és „nehéz elhelyezkedni” (1%), az újjak pedig „legalább van munkahelyem” (1%) és „még nem találtam mást” (1%), összesen 36%.

A keserű hangvétel mögött is a fizikai szükséglet kielégítésének igényét látom, hiszen arról szólnak, hogy még olyan áron is kell egy munkahely az embernek, ha ott nincs más mód a megfelelő igényei elérésére.

A „biztos munkahely, jövedelem” (7%) és a „szolgálati lakás, lakás” (3%) válszokat hozzátéve, összesen 46%-uk jelölte meg azt, hogy csakis az elsődleges szükséglete miatt dolgozik a büntetés-végrehajtásnál.

Még magasabb lenne ez az arány, ha a „mert nincs jobb” (11%) mögött a hétköznapi szófordulatot érteném, tudniillik ha valamit jobb híján csinálunk, akkor azt azért tesszük, mert nekünk csak ez jutott. Így vagyok a „szabadidőt biztosít” (3%) válasszal is, ami mögött alaposan feltételezhető az a mindennapos gyakorlat, hogy a bévés a szabadidejében pluszmunkát vállal kereset-kiegészítésként.

Szociális szükségletek

„Amikor elhatározta, hogy a bévéhez jön dolgozni, akkor a felsoroltak közül mi miatt döntött így leginkább?”

A felkínált lehetséges válaszok közül a „szociális gondoskodás” sorolható ide, amit a válaszadók három százaléka választott. Ma már nem eldönthető, hogy a válaszoló azt értette-e ezen, hogy ő akar-e gondoskodni a rábízottakról, vagy éppen azt, hogy róla gondoskodjon a munkahelyi környezete. Témánk szempontjából nem is ez az eldöntendő kérdés, hiszen a gondoskodás iránti szükséglet is kétoldalú, örömet nyújtani és kapni egyformán fontos.

„Egytől nyolcig rangsorolja azokat a jelzőket, amelyek a kollégák részéről legjobban segítenék az ön munkáját!”

Az emberek egymás közti kapcsolatát segítő jelzőket alfabetikus sorrendben adtam meg. A válaszoló a fontossági sorrendet a jelzőhöz írt sorszámával jelölte, amelyeket egyenként összesítettem, és azok ab-

szólút értéke fejezi ki a helyezéseket. Első helyre tették a *megbízhatóságot*, másodikra az őszinteséget. Utolsó helyre a toleranciát, míg elé a kiszámíthatóságot sorolták.

A nőknél más a sorrend, hiszen ők a legkevésbé fontosnak (a 8. helyen) a *határozottságot* (131 pont) tartják, ami a férfiaknál viszont az 5. helyen (354 pont) van. (Összesítésben a határozottság a 6. helyre került.)

A nőknél az első két helyre kiemelt érték szinte egyformán fontos (a megbízhatóság 58 ponttal, míg az őszinteség 59 ponttal).

Belátható, hogy abban a munkahelyi légkörben, ahol a megbízhatóságot és az őszinteséget hiányolják, ott nincs mód az olyan kiegyensúlyozott munkatársi kapcsolatok kialakítására, amelyek a szociális szükségletek kielégítését tennék lehetővé.

„Az ön munkájában előforduló negatív jelzőket is állítsa sorrendbe aszerint, hogy a kollégák részéről melyek akadályozzák leginkább a munkáját!”

A sorrend kiszámítása az előzőekben írottak szerint történt. Összességében az első helyen említették a *bizalmatlanságot*, míg második helyre az *idegi megterhelés* került. Az idegi megterhelés azonban a maga 85 pontjával a nők esetében a negyedik helyre került, a második helyre a 77 pontos nehézkesség jött fel.

Legkevésbé akadályozó tényező az agresszivitás és a félelem, de a nőknél ez a két dolog helyet cserélt, 130 ponttal a félelem került az utolsó helyre.

A bizalmatlan légkört még az idegi megterhelés is tetézi (vagy éppen a bizalmatlanság már önmagában is idegileg megterhelő?!), s a nők gyakran találják magukat szemben a nehézkességgel. A nőknél nem az agresszivitás került az utolsó helyre. (Ez azt jelentheti, hogy ők mégiscsak találko-

nak agresszivitással munkakapcsolataikban?)

Tulajdonképpen az előző kérdés kiegészítésének szántam ezt, hiszen miután választ kaphattunk az előző kérdésben arra, hogy mit hiányolnak a munkatársi kapcsolatokból, ennek másik oldalaként célszerű volt rákérdezni, hogy ugyanakkor mi akadályozza őket. A fő akadályként megjelölt bizalmatlanság igazolni látszik a megbízhatóság első helyre került hiányát. A bizalmatlanság légköre akadályozza a szociális szükségletek kielégítését.

„Ki volt, aki felkarolta önt munkájának kezdetén?”

Erre is szöveges választ vártam. Érdekeség, hogy két válaszolót a szüleik karoltak fel. Végül is a megkérdezettek 75%-ával foglalkozott valaki, és ebből a szempontból nem tartom lényegesnek, hogy az előjáró vagy a munkatárs foglalkozott-e velük. Elenyészően kevés azonban az a két százalék, aki instruktort írt! Nem tartom kizártnak, hogy többeket is ne az instruktorként segített volna, de ebből is látszik, mennyire nincs jelen az instruktorkénti gondoskodás a gyakorlatban, hiszen ez a kifejezéseinkben is visszatükröződik.

Elképesztő, hogy 25%-ban azt nyilatkozták, őket senki sem karolta fel. Ez a férfiakat sújtja jobban (79%-os jelenlétük ellenében az ezt állítók köre 88%-ot tesz ki). A nők talán védtelenségükből adódóan hamarabb látószögbe kerülnek, mint gyámolításra kevésbé szoruló férfitársaink?

A szolgálatban több mint tíz évet eltöltöttek nagyobb arányban állítják, hogy velük senki sem foglalkozott, ugyanígy vannak ezzel a felügyelők.

Látható, hogy a büntetés-végrehajtásban hiányzik az intézményes gondoskodás rendszere. Az instruktorkénti fogadtatásnak pe-

dig általánosnak kellene lennie. Ezen túlmenően súlyos fogyatékosága börtöneinknek, hogy nem segítünk minden belépőt. Minden munkahelynek érdeke, hogy akit felvett tagjai sorába, annak segítse a beilleszkedését (hiszen azért vette fel, mert szüksége van rá), és bizonyára egyenes arányban van ez a felelősség a munkahely veszélyességével, ami a szabadságvesztést végrehajtó intézeteknél nyilvánvaló.

„Szívesen osztja-e meg munkahelyi gondját egyes kollégáival?”

Megkockáztatom, hogy a társaság iránti szükséglet meglétét a bévénél alkalmazási feltételként is támaszthatnánk. Az élet produkálta problémaváltozatok egyéni megoldása hamar felőrli az egyén energiáit, ugyanakkor a helyes válaszok leginkább a kollektív feleletekben vannak, ezért is öröm számomra, hogy a megkérdezettek 80%-a a fenti kérdésre igennel válaszolt.

A nők nyitottabbak a férfiaknál, hiszen köztük hatszor többen mondtak igent, mint nemet (mindkét nem együttes szorzója négy volt az igenek javára).

Láthatóan az igenek aránya a 31–35 év közöttieknél (14:0) és a 4–5 év szolgálati viszsonnyal rendelkezőknél (14:2) a legkedvezőbb. Érdekesként azonban kiemelem, hogy a legfiatalabb és a legidősebb, a legrövidebb és a leghosszabb idővel rendelkező kollégák kevésbé szívesen osztják meg a munkahelyi problémáikat, mint az átlag.

A vizsgált nyitottságban a bv. osztályvezetők és helyettesek vezetnek (4:0), majd a főfelügyelők (8:1) és a nevelők következnek 26:4 aránnyal. Legkevésbé nyitottak a felügyelők (23:9) és a munkáltatók (6:2).

„Min változtatna elsőként, ha önön múlt a bv. sorsa?”

„Jobb munkahelyi légkör!” írt 3%, főleg az idősebb kollégák. *„Létszámnöve-*

lést” tartana szükségesnek újabb 3%, ezt elsősorban a középkorúak írták, közülük két nevelő. (A létszámnövelés első hallásra lehet hogy nem is a szociális szükségletek kategóriájába tartozik, hiszen ezzel a leterheltséget is csökkenthetjük, azonban például a nevelői munka feladatköre olyan szerteágazó, ami többségében kollektív munkát kíván és ez többletlétszámot feltételez.)

Az összefonódás és a megkülönböztetés megakadályozását is írták, hiányolják a bizalmat és az átlátható munkahelyi rendszert, a léhűtöket pedig kirúgnák.

Összességében 11%, aki – ha tőle függene a büntetés-végrehajtás sorsa – elsőként olyan intézkedéseket tenne, amelyek a szociális szükségletek kielégítésére adnának módot.

Önérvényesítő törekvések

„Amikor elhatározta, hogy a bévéhez jön dolgozni, akkor a felsoroltak közül mi miatt döntött így leginkább?”

Egyéni elképzelésének beteljesülését várhatta az a két férfi, aki az egyenruha lehetősége miatt jött ide. Elhivatottságból választotta 11%, nevelési, szakmai elvek miatt 4%, továbbtanulási lehetőségért 6%, és kihívásnak élte meg 1%.

Összesen a jelentkezők 24%-a látott arra lehetőséget idejövetelekor, hogy alkalma lesz kiélnie önérvényesítő törekvéseit. Akkori optimizmusukat kedvezőnek tartom, és fontos kiemelni, hogy az ezt válszóoló nők (21%-os jelenlétük ellenére) 37%-kal szerepelnek, messze megelőzve férfitársaikat.

„Elégedett-e a bévén belüli szakmai képzés lehetőségével?”

Az igenek és a nemek aránya általában kiegyenlítettnek mondható (53 és 47%). Az életkori megoszlást vizsgálva látható, hogy a 19–30 évesek körében kétszer annyi az elégedett, mint az elégedetlen, azonban a 46–50 év közöttieknél megfordul az arány, a 16%-os jelenlétük ellenére már 27,6%-uk nemet mondott (ez több mint négyszerese az igenjeiknek).

Az optimizmus a 4–10 év közötti szolgálati viszonytal rendelkezőknél is tetten érhető, hiszen közöttük kétszer annyian elégedettek, mint elégedetlenek. A 11–20 év közöttieknél fordított az arány: nyolc fővel szemben tizenhatan állították, hogy nem elégedettek a szakmai képzés lehetőségével.

Beosztás szerint vizsgálva a válaszadókat, az derül ki, hogy a felügyelők inkább elégedettek (32%-os jelenlétük ellenére 43%-kal vannak az igenben), míg a nevelők elégedetlenek (30%-os jelenlétük ellenére csak 19%-kal vesznek részt az igenben, ugyanakkor kétszer annyian mondtak nemet).

Úgy tűnik, hogy azok a fiatalok, akik már eltöltöttek néhány évet és általában felügyelők, elégedettek a képzés lehetőségeivel, ez az idő múlásával azonban átcsap elégedetlenségbe. A felsőfokú végzettséget igénylő beosztásokban dolgozó nevelők és vezetők is (köztük a bv. osztályvezetők és helyettesek) általában elégedetlenek.

„Min változtatna elsőként, ha önön múlna a bv. sorsa?”

Ez a kérdés ugyan már szerepelt a szociális szükségletek tárgyalásakor, de nyilvánvaló, hogy nem kerülhető meg az önértékesítés témakörének taglalásakor sem.

Aki jó presztízsű munkahelyen dolgozik, kedvezőbb színben láthatja magát. Ezért soroltam ezen szükségletek közé a

hat százalék *„bv. presztízsén”*, a három százalék *„prioritást”*, a két százalék *„több megbecsülést”* és az egy százalék *„elhivatottság elvárása”* válaszokat.

Általában a válaszolók középkorúak, a presztízsemelés szükségességének hangsúlyozásában pedig kitűnik a magasabb iskolai végzettséghez kötött beosztás.

Tehát a megkérdezettek 12%-a az önértékesítő szükségletek kiélésére lehetőséget adó változtatásokat tartja fontosnak. Mint tudjuk, ebből nem lehet megélni, de a létjogosultságát talán éppen az bizonyítja, hogy ilyen ínséges korban, amikor az elsőprő többség a megélhetéshez szükséges anyagiakat hiányolja (44%), mégis vannak, akik az első helyről félretéve ezt, szociális (11%) és önértékesítő (12%), szükségletek kielégítéséről beszélnek elsősorban.

Háttérinformációk

Említettem már, hogy a kérdések összeállításakor nem az emberi szükségletek szerinti megközelítés volt a rendező elv. Így a jelenlegi csoportosításban olyan válaszok is a háttérinformációk csoportjába kerültek, amelyeket eredetileg nem ide szántam. Szerintem azonban olyan válaszok születtek ezekre a kérdésekre, amelyek ismerete a mostani vizsgálódás következtetéseit is jól segítheti.

„Társadalmi megbecsültség szempontjából rangsorolja a felsorolt szakmákat!”

Az öt rendvédelmi szervezetet alfabetikus sorrendben soroltam fel, és egytől ötig sorszámokkal kellett jelölni a rangsort. A hozzáírt sorszámokat összesítettem, így azok abszolút értéke fejezi ki a helyezéseket.

A büntetés-végrehajtás társadalmi státusát a büntetés-végrehajtásban dolgozók

az utolsó helyre tették! A számok kicsinyiségéből látható, hogy az első három helyen a vám- és pénzügyőrség, a rendőrség és a tűzoltóság nagy biztonsággal szerepel, míg tőlük jelentősen leszakadva (400-as pontszámokkal) a polgárvédelem és a büntetés-végrehajtás. Tehát a bévések a polgárvédelmet nagyon hátratorolták a többiekhez képest, de önmagukat még ennél is hátrább. Feltételezhető, hogy e mögött az alulértékelés mögött hétköznapi indulatok feszülnek.

„A civil szféra melyik területével lehet egyenértékűnek tekinteni a büntetés-végrehajtási munkát?”

A válaszolók 32%-a nem tudta semmivel sem összehasonlítani ezt a munkát. Azzal a hét fővel – aki 21 év fölötti szolgálati viszonytal rendelkezik, és 13%-os jelenléte ellenére az e választ adók 22%-át teszi ki – talán a tapasztalat mondatta, hogy ennek a tevékenységnek valóban nincs párja.

Összességében 17%-ot cinikus összehasonlításnak vehetünk a „*segédmunka*” (7%), a „*pszichiátria*” (6%), a „*bányászat, a mélybúvár*” (2%), a „*kisegítő iskola*” (1%) és a „*közmunkára ítétek*” (1%) megjegyzésekkel.

Figyelemre méltó a nők érzékenysége, hogy a 21%-okkal szemben 60% az arányuk a „*pszichiátria, elmegyógyintézet*” minősítők körében, sőt a 12 hó alatti szolgálati viszonytal rendelkezők 33%-kal vannak jelen ugyanitt (az általános 7% helyett)!

Összeadva a „*nem lehet semmivel*” 32%-ot és a cinikus 17%-ot, megállapítható, hogy csak a fennmaradó 51% tudott mondani olyan konkrétumokat, amelyek pozitív vagy semleges példák. „*Pedagógia, oktatás*” (18%), „*szociális munka*”

(8%) stb. mellett érdekességként jegyzem meg azt a választ, amely „*környezetvédők*”-re asszociált a bévés munkát értékelve.

Azt gondolom, a pozitív, felemelő példák sokasága nem lenne zavaró, hiszen valóban az interdiszciplináris tartalom a jellemző erre a munkára, azonban ez a válaszadóknak csak a felénél bukkant fel.

Állítsa sorrendbe a munkahelyi problémák okozóit!

Olyan munkahelyen, ahol a munka alanya az az ember, aki problémaokozás miatt került börtönbe, ott válogatott nehézségekkel lehet szembenézni. Ez olyan egységet kíván a rezsim működtetőitől, amely kiegyensúlyozottságot feltételez, amelyre építhető a fogvatartottak irányában megnyilvánuló támogató légkör. Támogatni viszont az támogató könnyen, akit támogatnak! Ezért kellene igaznak lennie a támogató légkörnek előljáró és beosztott viszonylatában. Nem okozhatnának egymásnak nagyobb problémát, mint amit a fogvatartott okozhat nekik. A válaszolók szerint mégis a legtöbb problémát az *előljárók* okozzák (173 ponttal), majd a *fogvatartottak* (185 ponttal) és harmadik helyen vannak a *munkatársak* (242 ponttal).

„Ön szerint az emberi jogok tekintetében a rabok előnyösebb helyzetben vannak-e, mint a személyzet?”

Elképesztően magas eredmény jött ki a 79% igennel (ami majdnem négyszerese a nemnek). Feltételezhető, hogy a jogok nem teljes körű ismerete is eredményezi ezt, hiszen a pályakezdők (0–3 év) körében ez az arány még magasabb (a három nimmel szemben 21 igent mondtak, ami már pontosan hétszeres arány).

A fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozók közül, akik teljesítményorientált vi-

szonyban (például: „Hajtsa végre az utasítást!”, „Csinálja meg a kiadott munkát!”) vannak velük – felügyelők, munkáltatók –, még hátrányosabb jogi helyzetben gondolják saját magukat, mint az átlag (náluk hétszeres az igen a nemhez képest).

A jogi védettségben való elbizonytalanodottság egyik oka, hogy a Btk. 232. szakaszát (hatóság vagy hivatalos személy megsértése) az Alkotmánybíróság a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatával megsemmisítette. Elegendőnek tartja a rágalmazás (179. §) és a becsületsértés (180. §) alkalmazását, amelyek magánvádas indítványúak. Tehát 1994 óta nincs különbség civil állampolgár és hivatalos személy rágalmazása vagy becsületsértése között. Ezzel szemben felügyelőink, nevelőink az indulatkitörések közepette elhangzó sértő megjegyzéseket elsősorban bévés mivoltuk miatt kapják, s szenvednek azoktól a négy szemközti helyzetektől, amelyekben életveszélyesen megfenyegetik őket, ha nem engednek az előírásokból a fogvatartott javára.

A fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó dolgozóink fokozott védelmet várnak a jogszabályoktól, mint az megvan például az osztrák, a német és az angolszász jogrendekben is.⁶

„Járt-e azt megelőzően börtönben, amikor eldöntötte, hogy ide jön dolgozni?”

Minden választás előtti helyzetben fontos a lehető legtöbb tényező ismerete. Minél súlyosabb a döntés, annál inkább fontos, hogy alapos megismerés előzze meg.

A válaszokat elemezve látható, hogy 73%-uk anélkül döntött, bárminemű személyes ismereteket szerzett volna a börtönvilágról. Ebből adódnak a kérdések: lehetőség, hogy nem volt nekik annyira fontos az efféle tapasztalatszerzés, netán kielégí-

tőnek tartották azt az ismeretet, amihez közvetve jutottak hozzá?

A börtönök zártsága a minél teljesebb ismeretszerzés ellen dolgozott, hiszen a 4–20 év szolgálati viszonytal rendelkezők körében négy-ötszörös azoknak az aránya, akik nem jártak döntésük előtt börtönben, míg az átlag a 2,7-es szorzó volt (a 27% és a 73% aránya). Biztató, hogy a 12 hónapot meg nem haladó körében megfordult az arány: hét főből már hatan annak ismeretében döntöttek, hogy volt személyes tapasztalatuk a benti világról.

Az azonos iskolai végzettséget feltételező, folyamatos szolgálati rendben dolgozó felügyelők és főfelügyelők 4,1-es aránya sokkal kedvezőtlenebb, mint a nevelők körében, ahol már csak 1,7-szeres azoknak a száma, akik engedtek abból, hogy előbb megtapasztalják azt a munkahelyet belülről, amit választani akarnak maguknak.

Ennek ismeretében feltételezhető, hogy a börtönök zárt világában is el lehetett érni: bejöhessenek azok, akik nagyon ragaszkodtak ehhez döntésük előtt. Ugyanakkor az is látható, hogy ezt nagymértékben befolyásolta, ki milyen munkakört keresve jött ide.

Feltűnő, hogy a nyolc munkáltató felügyelőből heten nem jöttek be a börtönbe a döntésük előtt! Ez talán a távolságtartással magyarázható, ami ma is jellemzi őket, ha csak például azt vesszük, hogy milyen nehéz őket bevonni a körlet történéseibe.

„Mi lenne a legfontosabb tanácsa az új belépőknek?”

Jellemzően több tanácsot is adtak, amelyekből én viszont mindig csak az elsőt vettem figyelembe. A tanácsokra történő rákérdezés mögött az az elképzelés állt, hogy nyilván olyan ajánlásokat tesznek, amelyek értéket hordoznak. Ezt a válaszolók

61%-a tette így. Legtöbben az *alapos tájékozódást* ajánlották (12%). Ezt különösen ajánlják a 4–5 éve itt dolgozók, akik a 16%-os jelenlétük mellett ebben az ajánlásban 33%-kal szerepelnek. (Bizonyára mindez visszautalható az előző kérdésre adott válaszokra is, ahol a 73% valószínűleg nem volt elég alapos azzal, hogy még nem is járt börtönben azt megelőzően, hogy ide jött dolgozni.)

Talán nem mesterkélte, ha az alapos tájékozódásból az alaposságra is következtek. A továbbiakban a *felkészültség*, a *határozottság*, a *türelem*, az *érdeklődés*, a *korrektség*, a *bizalom*, a *segítőkészség*, a *munkaszeretet* stb. jelzők szerepelnek legfontosabb tanácsként.

Elgondolkodtató az a 36%, amelyik olyan tanácsokat adott, hogy „*jól gondolja meg!*” (21%), „*ne lépjen be!*” (10%), „*menjen el innen!*” (3%) és „*ne bízson senkiben!*” (2%). A „*jól gondolja meg!*” mellett ilyenek voltak olvashatók „*ha nem kell lakás, ne gyere ide, fordulj vissza a kapuból, menj el orvoshoz!*”.

Tehát a sorokból nem az olvasható ki, hogy komoly döntést hozzon a belépő, hanem valamiféle figyelmeztetés arra vonatkozólag, hogy ha nem muszáj, ne jöjjön ide.

Károsító igénybevétel?

A kérdőívek elemzéséből megállapítható, hogy sokan az ismeretlent is vállalva, általában a biztos jövedelem reményében jönnek dolgozni a bévéhez. Megbízható kollégákat, őszinte munkahelyi légkört szeretnének, és a bizalmatlanságtól, az idegi terhektől szenvednek. Jogilag hátrányosabb helyzetben érzik magukat a fogvatartottaknál, más vezetéssel, jobb anyagi feltételek között

szigorítást akarnak a börtönökben. A megélhetési gondokkal küszködők csak nagyon szerény fizetésemelésben bíznak, többségük már csak a nyugdíj eljövételében reménykedik.

Mindez egybecseng a hivatalos állásfoglalással: az 1997 eleji fejlesztések ellenére a személyi állomány kereseti viszonyai továbbra sem voltak összhangban a tevékenységből fakadó megterheléssel, a kifizetett bérek nem jelentettek versenyképességet a munkaerőpiacon. A bv. a szűkös anyagi lehetőségei ellenére jelentős erőfeszítéseket tett a személyzet elhelyezési és munkakörülményeinek javítására, több helyen öltözött, szociális helyiséget korszerűsítettek, étkezőt építettek. Az állomány döntő többségét sújtó megélhetési gondok és a folyamatos stressz együttes következményeként a büntetés-végrehajtási dolgozók egészségügyi állapotában már évek óta megfigyelhető romlás tovább folytatódott.⁷ 1996-ban az egészségügyi okok miatt nyugállományba vonulók száma több mint hatszor nagyobb volt, mint a felső korhatár elérésével távozóké.

Ez a sokat emlegetett egészségügyi romlás károsító igénybevételre enged következtetni. „*Károsító, mert a dolgozó nem képes hosszú távon alkalmazkodni a terheléshez. Alkalmazkodása átmeneti jellegű, eleinte – erőtartálékainak mobilizálásával – képes kompenzálni a terhelést, később ez a kompenzáció labilissá válik. Amennyiben tovább kell az adott munkát végeznie – az erőtartalékok elfogyása után –, alkalmazkodási képtelenség áll be. Ennek több, gyakran tapasztalható következménye lehet. Így például baleset, foglalkozási megbetegedés, a munkahelyi hiányszások gyakoriságának és időtartamának megnövekedése.*”

Az általam végzett felmérés azonban

nem az előzőek vizsgálatára irányult, így a következtetés csak feltételezés marad. Ennek a feltételezésnek a megkockáztatását mégis vállalnom kell, mert a jelenlegi felmérés is arról győzött meg, hogy ha a bévénben például rossz munkahelyi feltételekről, munkakörülményekről, kereseti lehetőségéről beszélünk, akkor ez leginkább a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozókat sújtja. Így van ez a romló egészségügyi állapottal is. Ők azok, akiknek a trepnin naponta úgy kell alkalmazkodniuk a vezetői kívánságokhoz, hogy azokat ütköztetniük kell a fogvatartottak igényeivel.

Ez a kettősség olyan alkalmazkodási technikákat feltételez, amelyek az egészség megőrzését is lehetővé teszik. Ezek megtanulható technikák, amelyeknek felkínálása és az azok elfogadására ösztönző motivációk kialakítása a vezető feladata. *„Ma már nem vitatható, hogy a szervezetek vezetőinek kiemelt feladata a személyi állomány szükséges felkészítése, ismereteinek folyamatos karbantartása.”* Dolgozóink talán hiányolják azokat a jól hasznosítható hétköznapi ismereteket, amelyekről jól tudják, hogy azok átadása vezetői feladat.

Eskütételek

A nagy hagyományú szakmák művelésében jelentős eseménynek számít a belépő eskütétele, ami azonban ma már nem olyan beiktatási szertartás része, ahol a belépőt is ellátnak például minden hasznosítható tanáccsal, hanem csak megfogadtatjuk vele a neki átadott esküben foglaltakat.

Biztos vagyok benne, hogy ennek a ceremóniának kétoldalúnak kellene lennie, vagyis jó lenne, ha a befogadó munkahely is esküt tenne a belépőnek arra, hogy minden tudásával segíteni fogja őt, és a tapasztalatok átadá-

sával igyekszik megóvni minden olyan ártalomtól, amelyre neki már receptje van.

Ezt a kétoldalúságot ma még nem írja elő semmilyen jogszabály, továbbra is a szájhagyomány útján terjedő tanítás jellemző. Ezt a „szakik” adják tovább, de legtöbbször ennek sok fogyatéka van, hiszen gyakori az emberi önzés mondatra „majd megtanulja a saját kárán” szlogen, minek következtében számtalan felesleges pszichés sérülés keletkezik. Ennek kivédésében sokat segíthetne az írásbeliség azzal, hogy a nem létező munkahelyi viszonteskü keretében átadhatnánk kikristályosodott tapasztalataink írásos formáját.

Ajánlások

Ezeket a magatartási szabályokat a mindenkori szolgálati szabályzatunk is igyekezett megfogalmazni, azonban ezek túl általánosra sikerültek, mint például: *„intézkedéseiben tartsa be a törvényességet”* (156. szak.)⁸, *„intézkedésében járjon el törvényesen”* (18. szak.)⁹, illetve olyan követelményeket írtak elő, amelyek inkább személyiségjellemzők, mintsem magatartási szabályok: *„legyenek meggondoltak, fellépésük legyen határozott, magabiztos”* (155. szak.) és *„fellépése legyen megfontolt és határozott”* (18. szak.).

Hasznosítható, konkrét előírás, hogy *„magánbeszélgetést a letartóztatottal, a fogvatartottal nem folytathat”*. A szolgálati ügyek megbeszélésére vonatkozó tilalom is konkrét, végrehajtható: *„A letartóztatottól magánszolgálatot nem fogadhatnak el, azok munkáját magáncélra nem vehetik igénybe”* (157. szak.) mondat is, ami azonban az újabbról már kimaradt (?!), de újként belekerült, hogy *„a fogvatartottakat ne tegesse”*. Ezeket együttvéve azt gondolom, ez még mindig kevés kézzelfogható sza-

bály. Amikor ezt keveslem, arra gondolok, hogy kezdő bévésként milyen nyitottak, fogékonyak voltunk azokra az egyszerű tanításokra, amelyek ismeretében az idősebb kollégáink a hétköznapi problémáikat olyan nagyszerűen tudták megoldani. Majdnem minden helyzetre volt receptjük, és ez hagyományozódott.

A nagy fluktuációnak éppen abban látom talán a legnagyobb veszélyét, hogy elmarad a generációk egymást segítő tanításának lehetősége. Ezt ugyan nem lehet semmivel sem pótolni, de talán az egyszerű kijelentő, felszólító mondatokba sűrített ajánlások megkönnyíthetik arra fogékony kollégáink munkahelyi életét.

Intelmek

Nézzünk néhány, a kezdőnek szóló, hasznosítható intelmet.

1. *A fogvatartott neked nem kollégád, nem munkatársad!* (A civil munkahelyekhez képest furcsa helyzet, hogy akivel együtt dolgozik az ember, az jogállásában más, például nem munkavállalóként került be a munkahelyre, ő aztán tényleg csak jobb híján van itt, ami viszont mégsem lehet közös nevező közte és munkáltató között.)

2. *Szolgálati problémáddal először az elöljáróhoz fordulj!* (Kezdő emberként még szabad olyan kérdéseket feltenni, amelyek tájékoztatásból erednek, de fontos, hogy attól kapjunk kiigazítást, akinek hivatalból is érdeke, hogy az új ember jól állja meg a helyét, és ugyanakkor mindezzel jobban megismerhető a vezető bizalma.)

3. *A fegyőrök magánélete a fogvatartott előtt mindenkor tabu!* (Problémáink szinte mindegyike köthető a magánéletünkhöz. Ennek meghallgatására a fogvatartottak általában fogékonyabbak, mint a kollégák, de ha a

kolléga előtt kockázatosnak véljük elmondani, miért gondolunk mást a fogvatartottról?!)

4. *A bizalmasod fogvatartott hecsapni készül téged!* (Annak a fogvatartottnak a meghallgatásával, aki titkokat akar rád bízni – csak neked akarja elmondani, mert senki másra nem tartozik –, máris megszege a beszélgetésre vonatkozó tilalmat, és már be is csapott téged!)

5. *Az anyagi helyzeteden sajnálkozó korrumpálásodra készül!* (A közmondás szerint inkább száz irigyed legyen, mint egy sajnálód, és jó lenne, ha a fizetésünk nem lenne sajnálatra méltó, de senki ne irigyelje annak a helyzetét, akit közülünk korrupció miatt ítélnék el!)

6. *Csak annyit követelj, amennyit ellenőrizni is tudsz!* (Ha azt mondd az elítélnek, hogy például borotválkozzon meg, ezt neked is komolyan kell gondolnod, és időt kell rá szakítanod. Meg kell nézned, megtette-e, mert ha csak elkomolytalankodod, akkor téged sem vesznek majd komolyan.)

7. *A börtönben nincsenek titkok, itt ügyis minden kiderül!* (A fenyegetett hangnem ellenére jó tanácsként ajánlható, hiszen a börtönlakók szövevényes egyéni érdekei olyan helyzeteket képesek teremteni, amelyekben valakinek az ellenérdekeltsége mindig fényt derít a visszasságokra.)

Parancsolatok

A gyakorlatban történő eligazodáshoz nélkülözhetetlen ismereteket jelölöm ezzel a régies hangzású, de a parancstól jól elkülöníthető fogalommal.

1. *Ami neked munkahely, az a másik félnek ítéleti hely!* (Szabad munkavállalónak soha nem lehet viszonyítási alapja az elítélt, hiszen a neki kiszabott ítélet ténye feloldhatatlan különbséget jelent.)

2. *Ami a kollégádra tartozik, arról nem tudhat a fogvatartott!* (A szolgálati ügyek, a munkavégzéssel kapcsolatos rezsimit működtető információk bizalmas kezelése mindenkinek kötelessége, hiszen a kollégád és a saját biztonságodról van szó.)

3. *Követeld meg a tiszteletadást mindenkitől, így magadtól is!* (A sokszor csak formai viselkedés megkövetelése mögött a figyelem megszervezésére irányuló törekvés az igazi tartalom, ami csak attól lesz meggyőző, ha ez kétoldalú.)

4. *Csak olyan szívésséget fogadj el, amelyről mindenki tudhat!* (Ha bármi csekélységgel tisztel meg az elítélt, azt soha ne kezeld sajátodként, és ha megfordul a fejedben, hogy azt más nem láthatja, akkor ne fogadd el.)

5. *Amennyire kiszolgáltatód magad, annyira válsz kiszolgáltatótá.* (Az elítéltek egy része szívesen ajánlja fel munkaerejét, sőt, igyekszik tőled is átvállalni a munkád egy részét, aminek engedésével az önállóságod szenved csorbát.)

6. *Mindenféle önkényeskedés ellen fellépni mindig kötelességed!* (Mindezt megfontoltan és határozottan, megkövetelve a rendet és a magatartási szabályok betartását [szolgálati szabályzat], de ez a kollégákkal szemben is kötelességed.)

7. *Ha ma a félnkséged miatt engedsz, holnap már félni fogsz!* (Ha valakitől csak azért nem követelsz, mert neki engedni egyszerűbb, ezzel őt erősíted, amivel megalapozod a te jövőbeni idegi megterhelésedet.)

8. *Vedd észre mások problémáját, hogy segíthess rajtuk!* (Problémaérzékenységed mind az elítéltekkel, mind a kollégákkal szemben a segítő hivatásod fokmérője és az eredményességed záloga.)

9. *Az igazi biztonságotad jogaid, kötelességeid gyakorlása adja.* (A minél több

szakmai ismerettel való felvértezés magabiztosságot ad, és még a jogilag hátrányos helyzet érzetét is kompenzálja.)

10. *Munkád minimuma és egyben maximuma is a törvényesség!* (Legalább azt meg kell tenned, amit a törvény előír, azt viszont nem teheted meg, amit az nem enged meg.)

Munkahelyi kultúra

Megállapítható, a büntetés-végrehajtáshoz belépők az idejövételükkor arra számítottak, hogy önmaguk és családjuk fizikai szükségletének kielégítését itt biztosan megtalálják. Ezzel szemben ma már az itt dolgozók közel felének gyermekei anyagilag hátrányos helyzetbe kerültek. Érthető hát, hogy a szülők jövőképe peszsimista! Döntő többségük olyan változásokat tart szükségesnek, amelyek az elsődleges fizikai szükségletük kielégítését teszik lehetővé, messze megelőzve más szükségleteket.

Olyan munkahelyi légkörről számoltak be, amely általában nem alkalmas jó munkatársi kapcsolatok kialakítására, s szóltak a gondoskodás rendszerének hiányáról is.

(A személyzeti osztály című szakirodalom vállalatra vonatkoztatja megállapításait, de kiszélesítve ezt a fogalmat, minden munkahelyre érvényesnek tartom a megállapításokat. Ezért a továbbiakban a vállalat szó helyett munkahely kifejezést használok majd.)

A munkahelyi kultúra az a közeg, amely körülveszi a személyzeti tevékenység munkahelyen belüli szereplőit, és meghatározza tevékenységüket. A szervezeti légkör, a vezetés, a vezetésben való

részvétel, plusz a munkatapasztalatok és értékek, továbbá a munkához való viszonyulás mind hozzájárul a szervezet sajátos kultúrájának kialakításához. A munkahelyi kultúrának van egy igen szemléletes megfogalmazása, amely *Pierre Muritől* származik. A munkahelyet egy jéghegyként képzelem el, amelyben a munkahelyi kultúra a víz alatti rész, s a víz feletti rész – azaz a megjelenés és egyáltalán a kapcsolat a környezettel – erre alapul. Minden munkahelynek figyelnie kell arra, hogy a legkiválóbb munkahelyi stratégia is hajótörést szenvedhet a munkahelyi kultúra jégszikláin.

A munkahelyi kultúra és stratégia kapcsolata alapján három tipikus kultúrájú munkahelyet különböztetünk meg: a *kiváló kultúrájú*, a *zavaros kultúrájú* és az *elviselhetetlen kultúrájú* munkahelyet.

Most nem részletezve a jellemzőket, csak azokat emelem ki, amelyeket a felmérés megerősíteni látszik, nevezetesen:

– a dolgozók számára a légkör kellemtelen;

– nincs bizalom a vezetésben;

– az emberek nem látják a kiutat, csalódottak, cinikusak, kiábrándultak;

– a munkahelyről fokozatosan elszívárognak a legjobb munkaerők, a munkahely „agya” elszürkül, tovább rontva a kilábalás esélyeit.

Szomorúan kell megállapítanom, hogy ezek a jellemzők az elviselhetetlen kultúrájú munkahely ismérvei között szerepelnek!

Ennek ismeretében látható leginkább, hogy ilyen nehéz személyi feltételek között milyen nagy feladat annak a – már idézett – átfogó humánpolitikai stratégiának a kidolgozása, amely a szellemi megújulást tűzte ki céljául.

Ellentmondásosság

A megkérdezettek a szociális szükségletek kielégítésére alkalmas változtatásokat is sürgetnek ebben az ínséges időben. Önérvényesítésre is módot adó munkahelynek tartják többen a büntetés-végrehajtást, de differenciált kritikával illették a szakmai képzés lehetőségét.

Nem sok mindennel összehasonlítható, nehéz szakmának jelölték meg a bévés szakmát, mégis saját kategóriájában a társadalmi megbecsülését az utolsó helyre tették. A jogilag elbizonytalanodott személyi állomány jelentős része azt ajánlja a kívülállóknak, hogy ne jöjjenek a bévéhez dolgozni!

A kérdőíves vizsgálat azt látszik bizonyítani, hogy az alapvető fizikai szükségletek kielégítése sincs biztosítva a bévénél, ezért az átvette elsődlegességét. Ugyanakkor ebben a teljesítményorientált világban ezt még tetézheti a „szociális és az önérvényesítő szükségletek háttérbe szorítása a vezető részéről, ami abból a ki nem mondott elvből származik, hogy ha az ember számára valami kedvező, valamit élvez, akkor az zavarja a munkájában. Ez az elv pontosan meg egyezik azzal az elvvel – a puritán kultúrából való maradvánnyal –, hogy az orvosság csak rossz ízű lehet. Tulajdonképpen kimondottan senki sem formulázta meg vagy védte ezeket az elveket. Pedig hányan ragaszkodnak hűségesen hozzájuk! Talán ha növelnénk a munkával kapcsolatos szociális szükségletek kielégítésének lehetőségét, a munkás munkájáért több viszonzást kapna, ezáltal fejlődne a munkaerő és javulna az alkalmazottak véleménye magáról a munkáról.” (Lásd Haire Mason könyvét.)

Ha lehetőséget keresünk a munka közbeni szociális és önérvényesítő szükségletek kielégítésére, azt találjuk, hogy az valójában mindenütt megvan. Sok olyan szociális kapcsolat kialakulására van lehetőség munka közben, amelyek nem zavarják a termelést, és gyakran nagymértékben növelhetik a csoport tagjainak összetartozási érzését, ami tényleges szociális szükséglet kielégüléséhez vezet. Sok esetben szigorúan felül kellene vizsgálni azokat az intézkedéseket és gyakorlatot, amelyek határok közé szorítják a szociális szükségletek kielégítését munka közben.

Ezzel szemben a felmérésben a dolgozók többsége azt állítja, hogy a fizikai szükségleteit nem elégíti ki a bv., ugyanakkor mind alaposabb, sokszor már önképzést is feltételező munkát várnak el tőle (gondoljunk csak arra, hogy az utóbbi években több, munkaeszközként szereplő jogszabályt adtak ki, mint talán az elmúlt száz évben).

Ez olyan szituáció, amelyben a különböző szükségletek inkább egymás ellen hatnak, mintsem erősítenék egymást. Az egymás ellen hatás konfliktust eredményez, ami csökkenti a szükségletek motivációs erejét, és a dolgozót frusztrálja.

A jogállamiság diktálta követelmények közepette egy vezető csak azt teheti, hogy a rábízott szervezeti egységben dolgozóknak közvetíti azokat. A vizsgálat tanúsága szerint a bévében általában ezt teszik a vezetők, annak ellenére, hogy ezzel egyben a beosztottak frusztrációját erősítik. Nyilvánvalóan mindez nem tudatos, hiszen ki az, aki szándékosan kellemetlenséget akar okozni munkatársainak. Mint tudjuk, mindenki a szükségleteinek kielégítésre törekszik,

aminek lehetősége a munkahelyen részben a vezetőtől függ. A beosztott olyan jutalmakat vár vagy éppen büntetéseket kap, amelyek úgy formálják a viselkedését, hogy az megfeleljen a munkahelyi kívánalmaknak.

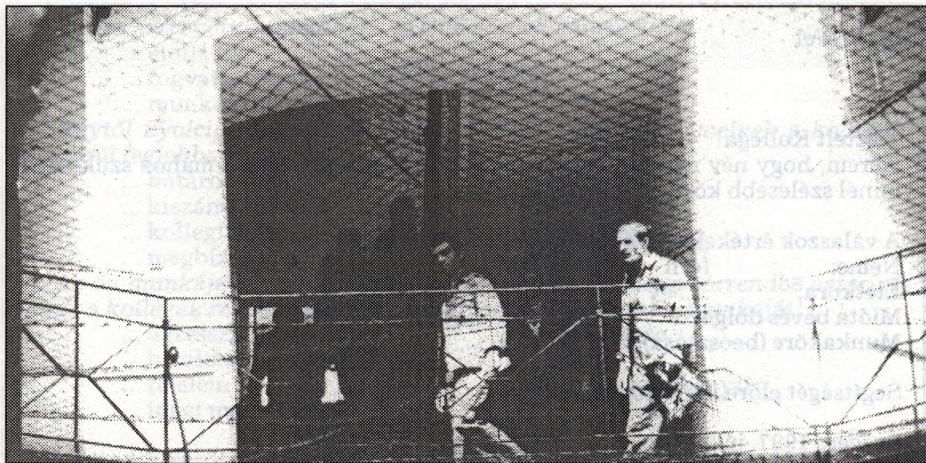
Ezzel szemben a mai magyar büntetés-végrehajtásban a dolgozók többsége frusztráltan próbálja a szükségleteit kielégíteni, és ezért az ellentmondásos állapotért a vezetőket hibáztatja, akik nem tudnak elegendő eszközt nyújtani.

A szervezeti vagy

A tudás, a tapasztalat, a szakismeret, a szervezeti magatartás, a szervezeti célokkal való azonosulás a szervezet értékeinek egyik formája, a *szervezeti vagy* része. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy az emberi erőforrásokban vagyongyarapódás csak úgy érhető el, ha a szervezet törekvéseinek és a dolgozó kívánságainak teljesülését, illetőleg egymáshoz illeszkedését elérjük.

Látható, hogy a büntetés-végrehajtás a dolgozók alapvető vágyait, szükségleteit sem tudja kellően kielégíteni, hiszen az alulfizettség már veszélyezteti a „*szervezeti stratégia megvalósításához szükséges emberi erőforrások megfelelő mennyiségben és összetételben való biztosítását*”.

Nehezíti a helyzetet, hogy „*az alapvető szükségletek kielégítése nem helyettesíthető a szociális és önérvényesítő szükségletek kielégítésével*”, tehát a jelentős jövedelememelés elengedhetetlen feltétele az európai mértékkel mért, korszerű büntetés-végrehajtás kialakításának.

Ajánlások vezetőknek

Mint tudjuk, a munkában nagyon sok alkalom adódhat szociális és önérvényesítő szükségleteink kielégítésére. Ez akár fizetésünk egy részének is számíthat. Mindez a vezető felelőssége és – a mai szűkös anyagi keretek között is – lehetősége. A szaktudás fejlesztésével és a munkatársak motiválásával például, amikor felügyelőinket az alapvető és aktuális jogszabályokban való jártasságra oktadjuk havi négy órában. A motivációt erősíti az, hogy mindezt a dolgozók a szolgálati idejükben teszik. A képzés szükségességét látszik bizonyítani az is, hogy tiszthelyetteseink a meghirdetett önismereti, énerősítő, konfliktuskezelő pszichológiai tréningeken szinte teljes létszámban vettek részt annak ellenére, hogy önkéntes részvételt hirdettünk.

A vezető bővítheti a lehetőségét a nem képzés jellegű fejlesztési módszerekkel is, mint például a munkakör kiszélesítésével, belső áthelyezéssel, szemináriumok szervezésével, ad hoc munkacsoportokban, projektekben való részvétellel, helyettesi-

téssel, delegálással, szakmai pályázatok kiírásával, felkéréssel, ösztönzéssel előadások megtartására, szcikketek megírására, tanulmányutak szervezésével stb.

Az emberi erőforrás értékének fontosságát hangsúlyozó további vezetői feladatok lehetnek:

– *olyan szervezeti kultúra, munkahelyi légkör és vezetési stílus kialakítása, amely ösztönzi a munkatársak közötti együttműködést és a szervezeti célokkal való azonosulást a szervezeti iránti lojalitás, elkötelezettség erősítését;*

– *a munkatársak szakmai ismeretének és képességeinek ésszerű hasznosítása;*

– *komfortérzetet növelő, biztonságot adó gondoskodás a dolgozókról.*

Ezek azok a lehetséges intézkedések, amelyekre akkor is szükség lenne, ha jól meg lenne fizetve a bévés. Jelentőségük azonban a jelenlegi helyzetben talán azért nagyobb, mert a szociális és önérvényesítő szükségletek kielégítése olyan fizetéskiegészítésnek is felfogható, aminek a feltételei ma is adottak, így nem pusztán anyagi jellegű beruházás.

Szondi Miklós

2. Állítsa sorrendbe munkahelyi problémáinak okozóit!

- ... előjárók
- ... fogvatartottak
- ... munkatársak

3. Egytől nyolcig rangsorolja azokat a pozitív jelzőket, amelyek a kollégák részéről legjobban segítenék az ön munkáját!

... határozottság	... őszinteség
... kiszámíthatóság	... segítőkészség
... kollegialitás	... tisztesség
... megbízhatóság	... tolerancia

4. Az ön munkájában előforduló negatív jelzőket is állítsa sorrendbe aszerint, hogy a kollégák részéről melyek akadályozzák leginkább a munkáját!

... agresszivitás	... nehézkesség
... bizalmatlanság	... önzés
... félelem	... szakmai féltékenység
... idegi megterhelés	... türelmetlenség

A harmadik kérdéscsoportnál szöveges válaszokat kérek!

1. A civil szféra melyik területével lehet egyenértékűnek tekinteni a büntetés-végrehajtási munkát?

.....

2. Ha egy bévés fizetését negyvenezer forintnak vesszük az idén, mennyi lesz ön szerint

1998-ban	forint
1999-ben	forint
2000-ben	forint.

3. Mennyi a családjában az egy főre eső jövedelem?

..... Ft/fő.

4. Ki volt az, aki felkarolta önt munkájának kezdetén?

.....

5. Mi lenne a legfontosabb tanácsa az új belépőnek?

.....

6. Min változtatna elsőként, ha önön múlna a bv. sorsa?

.....

7. Többen azt mondják, hogy ennyi pénzért nem érdemes végezni ezt a munkát. Ha ez így van, akkor ön miért csinálja mégis?

.....

Felhasznált irodalom

1. **Lőrincz József–Nagy Ferenc:** Börtönügy Magyarországon. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, 1997

2. **Tari Ferenc:** Büntetés-végrehajtás '96. Börtönügyi Szemle, 1997/1.

3. **Dr. Zódi Zsolt (szerk.):** A személyzeti osztály. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1997

4. **Halmágyi Gyula:** Emberi tényező. Börtönügyi Szemle, 1997/4.

5. **Haire, Mason:** Pszichológia vezetőknél. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1977

6. Dr. Tersztyánszky Ödön alkotmánybíró különvéleménye. Alkotmánybíróság 36/1994. határozata

7. Fontosabb tények és adatok 1997 első félévéről. BVOP elemző és értékelő osztálya

8. A büntetés-végrehajtási testület szolgálati szabályzata. Igazságügyi Minisztérium, Bv-2-1/1966.

9. Az igazságügy-miniszter 21/1997. (VII. 8.) IM rendelete a büntetés-végrehajtási szervezet szolgálati szabályzatáról

Halasztható?

A szabadságvesztés-büntetés foganatba vételének törvényességi problémái

Az időszerűség a büntetőeljárás olyan fontos alapelve, amelynek a nyomozás megindításától a büntetés végrehajtásának befejezéséig mindvégig érvényesülnie kell. Ennek keretében a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága szempontjából is meghatározó jelentőségű, hogy a kiszabott büntetés végrehajtása milyen időn belül követi az ítélet jogerőre emelkedését. Hiába az alapos felderítés, nyomozás, a megalapozott vádemelés, a törvényes ítélet, ha a kiszabott büntetés foganatba vétele elmarad vagy késedelmet szenved, ezáltal az egész igazságszolgáltatás, a bűnüldözés hatékonysága kerül veszélybe.

Az ügyészi törvényességi felügyeleti vizsgálatok tapasztalatai azt mutatják, hogy a foganatba vétel sajnálatosan több esetben késik, ami egy-egy kiemelt és nagyobb sajtónyilvánosságot kapó büntetőügyben a közvéleményt nemegyszer felháborítja. A késedelmes végrehajtás legjellemzőbb oka a bíróságoknak a halasztások engedélyezésénél tapasztalható – többször indokolatlanul liberális – gyakorlata, a halasztás engedélyezésére vonatkozó jogi szabályozás visszássága, továbbá az, hogy az elítéltek a büntetés végrehajtása alól szeretnének kibújni.

A Legfőbb Ügyészség a szabadságvesztés-büntetés foganatba vételének törvényességével kapcsolatos országos vizsgálata során már 1992-ben rámutatott arra, hogy a jogerős szabadságvesztés-büntetés végrehajtása több esetben azért marad el, illetve húzódik el, mert a bíróság törvénytől való engedélyezéssel halasztást az elítélt számára. A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 395. § (1) bekezdése kimondja, hogy az ítélet jogerőre emelkedése után hajtható végre. A nem jogerős ítélet természetesen nem végrehajtható, a jogerőre emelkedést követően azonban nyomban, vagy minél rövidebb időn belül foganatosítani az ítéletet. Minél rövidebb idő telik el ugyanis a jogerős ítélet megszületése és az abban foglaltak végrehajtásának megkezdése között, annál inkább érvényesülhet a kiszabott büntetés célja és hatékonysága.

Fontos okból

A büntetés végrehajtásának elhalasztására vonatkozó törvényi rendelkezéseket a Be. 398. §-a tartalmazza. A 398. § (1) bekezdése alapján a tanács elnöke a szabadságvesztés

megkezdésére *fontos okból* engedélyezhet halasztást. A fontos ok fogalmát a törvény azonban nem határozza meg, még példásús felsorolást sem alkalmaz – szemben a Bv. tvr. félbeszakítás engedélyezésére vonatkozó rendelkezéseivel –, hanem kizárólag a bíró mérlegel és dönt az engedély megadásáról. Ez a jogalkotói megoldás azért is vitatható, mert – ahogyan azt a gyakorlati tapasztalatok is bizonyítják – az engedélyezés olyan kiterjesztő értelmezéséhez vezethet, amely az indokolatlan halasztások veszélyét hordozza. A halasztás iránti kérelmeket fő szabályként az első fokú bíróság tanácsának elnöke bírálja el, azonban a Be. 398. § (4) bekezdése értelmében a másodfokú bíróság tárgyalásának befejezése után nyomban előterjesztett kérelemre a másodfokú bíróság tanácsának elnöke is engedélyezhet halasztást. Figyelemmel arra, hogy a másodfokú bíróság előtt szóban előterjesztett kérelem elbírálására – az azonnali döntés kényszere miatt – a tanács elnökének nagyon rövid idő áll rendelkezésére, ezért nem minden esetben lehetséges a döntés kellő megalapozottsága.

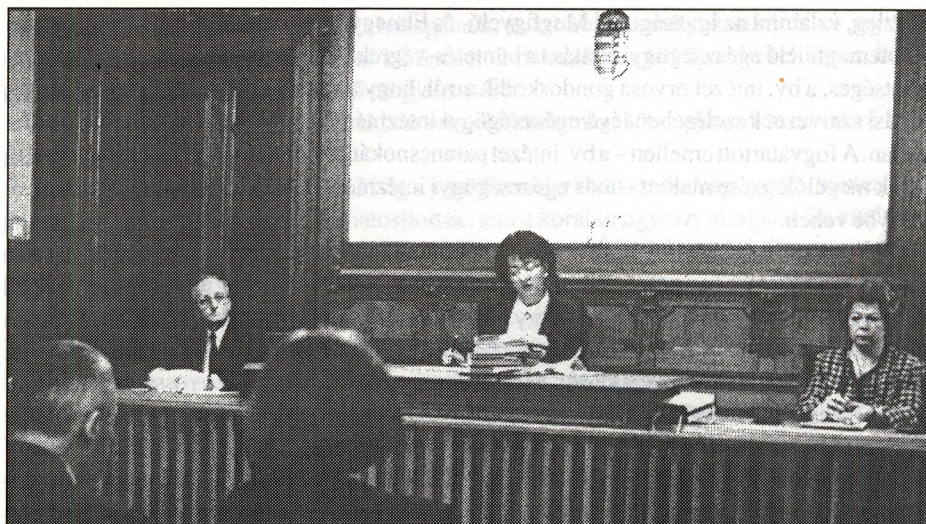
A halasztás engedélyezésének részletszabályait – így az engedélyezés feltételeit is – a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra háruló feladatokról szóló, többször módosított 107/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 116. §-a tartalmazza. A 116. § (1) bekezdése értelmében a két évet meg ne haladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére fontos okból – különösen az elítélt személyi vagy családi körülményei, vagy rendkívül jelentős termelési érdek miatt – legfeljebb három hónapra halasztás engedélyezhető. Ha az elítélt fekvőbeteg, gyógyintézet, rendelőintézet, gondozóintézet, a körzet vezető orvosa vagy főorvosa által kiállított orvosi bizonyítvánnyal, illetve igazságügyi orvosszakértői véleménnyel igazolja, hogy betegsége életét közvetlenül veszélyezteti, az elsőfokú tanács elnöke: a) az (1) bekezdésben szabályozott tartalmú halasztást meghaladó, határozott ideig tartó halasztást is engedélyezhet; b) az (1) bekezdés alapján engedélyezett halasztást meghosszabbíthatja; c) a két évet meghaladó szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére halasztást engedélyezhet.

Szükség esetén a tanács elnöke az életet közvetlenül veszélyeztető betegség fennállásának tisztázására igazságügyi orvosszakértői véleményt szerezhet be és a szakvélemény beérkezéseiig a szabadságvesztésének megkezdését a bv. csoportnál függőben tarthatja.

Halasztás hivatalból

A miniszteri utasítás szerint el kell halasztani – kérelem nélkül hivatalból is – a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdését azoknak a nőknek az esetében, akik negyedik hónapot meghaladó terhesek. A halasztás ilyenkor a szülés várható idejét követő hatodik hónap végéig terjedhet. A tanács elnöke az így meghozott halasztási határozatot köteles visszavonni abban az esetben, ha megállapítja, hogy az újszülött nincs az elítélt gondozásában.

Ugyancsak el kell halasztani – kérelem nélkül, hivatalból is – a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdését azoknak a nőknek az esetében, akik a hatodik hónaposnál fiatalabb gyermeküket gondozzák. A terheség, illetve gyermekgondozás miatt engedélyezett halasztás hatósági orvosi javaslat alapján kivételesen a szülést követő egy évi időtartamra is meghosszabbítható. Ezekben az esetben sincs azonban helye halasztásnak, ha az súlyosan ve-

szélyeztetné a közbiztonságot vagy a közrendet, illetve ha az elítélt elrejtőzésétől kel-
lene tartani.

Hivatalból kell elhalasztani továbbá a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdését
a büntetés végrehajtásának átengedéséről hozott döntésig, amennyiben nemzetközi szerző-
dés alapján a végrehajtás átengedésének van helye.

Gyakorlati hiányosságok

A halasztás engedélyezésével kapcsolatos rendelkezések hatályosulásában a gyakorlat-
ban több hiba, hiányosság is tapasztalható. Gyakran előfordul, hogy a bíróság a miniszteri
utasításban hivatkozott fontos ok kiterjesztő értelmezésével olyan esetben is engedélyez ha-
lasztást, amikor annak valójában nem lenne helye. Hasonló módon megtörténik, hogy a há-
rom hónapi halasztást a két évet meghaladó tartamú szabadságvesztés végrehajtásának meg-
kezdésére is engedélyezik. Különösen visszaszámítandó azonban az a gyakorlat, amely a három hóna-
pot meghaladó tartamú halasztások, az ismételt halasztások, valamint a két évet meghaladó
szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére irányuló halasztások engedélyezése kap-
csán tapasztalható. E körben több esetben előfordul, hogy az engedélyhez szükséges minő-
sített orvosszakértői vélemény olyan esetben is az elítélt életét közvetlenül veszélyeztető be-
tegség fennállását tünteti fel, amikor annak komolysága meg- kérdőjelezhető.

A súlyos vagy akár életveszélyes betegség miatt sem feltétlenül kell elhalasztani a sza-
badságvesztés fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló 5/1998.
(III. 6.) IM-rendelet 1. § (3)–(5) bekezdése értelmében a büntetések és intézkedések vég-
rehajtása során a fogvatartott egészségi állapotának megfelelő gyógyító megelőző ellátását a
büntetés-végrehajtás egészségügyi intézményei (a fogva tartó bv. intézet, a Büntetés-vég-
rehajtás Központi Kórháza, a Nagyfai országos Bv. Intézetben működő Krónikus Utókezelő

Részleg, valamint az Igazságügyi Megfigyelő- és Elmegyógyító Intézet) végzi. Ha a fogvatartott megfelelő egészségügyi ellátása a büntetés-végrehajtási szervezet keretein belül nem lehetséges, a bv. intézet orvosa gondoskodik arról, hogy a fogvatartott ne a büntetés-végrehajtási szervezet kezelésében lévő egészségügyi intézményben részesüljön megfelelő ellátásban. A fogvatartott emellett – a bv. intézet parancsnokának engedélyével és a várható költségek megelőlegzése mellett – más egészségügyi intézmény térítésköteles szolgáltatását is igénybe veheti.

Az ügyészi vizsgálat már hat évvel ezelőtt is rámutatott a halasztások körében tapasztalható visszasságokra. Így például olyan esetet is feltárt, amikor a bíróság az elítélt családi körülményeire és arra való tekintettel, hogy állatállományát akarja eladni, két ízben is engedélyezett halasztást. Volt rá példa, hogy a szabadságvesztés foganatba vétele a többszöri halasztás miatt több mint két évet késelt. Megtörtént, hogy a bíróság méltányosságból engedélyezett halasztást az elítélt számára. A tárgyaláson előterjesztett kérelmek kapcsán visszatérő problémát jelentett, hogy a jegyzőkönyvekből nem mindig megállapítható, a bíróság mire alapozta halasztást engedélyező határozatát. Többször elmaradt a halasztás engedélyezéséhez szükséges igazolások megkérése, illetőleg bemutatása. Az ügyészi vizsgálat évében, 1991-ben, több mint 17 százalékot tett ki a végrehajtásra előírt, foganatba mégsem vett szabadságvesztés-büntetések aránya.

A vizsgálati tapasztalatok alapján a Legfőbb Ügyészség még 1992-ben kezdeményezte az e téren tapasztalt problémák megoldását, a helytelen gyakorlat felszámolását, valamint ezzel összefüggésben – állampolgárok jogát érintő kérdésről lévén szó – a 107. és a

A szabadságvesztés-büntetés foganatba vételének helyzete 1997. december 31-én

Megye	1997. évi előírás	Folyamatban maradt ü. sz.	% arány	Ebből külföldön tartózkodók		Külföldön lévők nélkül a hátralék aránya
				száma	és %-a	
Veszprém	1555	118	7,58	-	-	7,58
Zala	1026	87	8,48	-	-	8,48
Jász-Nkun-Sz.	1762	153	8,68	-	-	9,59
Heves	1209	116	9,59	-	-	9,59
Bacs-Kiskun	1659	190	11,45	-	-	11,45
Hajdú-Bihar	2606	364	13,97	-	-	13,97
Győr-Moson-Sopron	1044	146	13,98	-	-	13,98
Somogy	1744	248	14,22	-	-	14,22
Vas	756	111	14,68	-	-	14,68
Nógrád	454	80	17,62	-	-	17,62
Fejér	1294	241	18,62	5	0,38	18,24
Szabolcs-Sz-B	2698	518	19,19	1	0,03	19,16
Baranya	1935	385	19,89	-	-	19,89
B. A. Z.	4658	988	21,21	-	-	21,21
Kom.-Esz.	1035	242	23,38	4	1,65	23,00
Pest	2282	537	23,53	-	-	23,53
Csongrád	1236	299	24,19	1	0,33	24,11
Tolna	819	218	26,62	1	0,45	26,49
Békés	598	165	27,59	-	-	27,59
Főváros	5336	2736	51,27	-	-	51,27
ÖSSZESEN	35 706	7942	22,24	12	0,15	22,21

108/1979. (IK. 8.) IM utasítások felülvizsgálatát, az azokban szabályozott kérdések jogszabályi szintű rendezését. Így például különösen a halasztás engedélyezésével kapcsolatos kérdéseknek jogszabályban történő megjelenítését.

Ezek a problémák az elmúlt években sem oldódtak meg, sőt napjainkban növekvő tendenciát mutatnak.

Látható, hogy 1997. december 31-ig a jogerősen kiszabott szabadságvesztés-büntetések több mint 22 százalékát nem foganatosították, ami a korábbi ügyészi vizsgálat óta eltelt hat esztendőhöz viszonyítva több mint 5 százalékos növekedést jelent. Sajnálatos azonban, hogy az igazságügyi kormányzat figyelmének felkeltéséhez a hazai pénzvilágot érintő kiemelt gazdasági büntetőügyekben elmarasztaltak számára engedélyezett halasztásokra volt szükség. Ez nemcsak a szakmai közvéleményben váltott ki visszatetszést. A különösen nagy vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés, csalás, sikkasztás, magánokirat-hamisítás miatt elítélt közismert személyiségek orvosi papírok alapján hosszú időtartamú szabadságvesztés-büntetésüknek megkezdésére sorban kaptak halasztást, illetve az is előfordult, hogy a több évi végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt vádlott másfél év óta gyakorlatilag egyetlen perccet sem töltött börtönben.

A fellebbezés hiánya

Alapvető garanciális, büntető igazságszolgáltatási érdekek fűződnek ahhoz, hogy a végrehajtás megkezdésének elhalasztására csak a jogszabályban meghatározott esetekben kerülhessen sor. A gyakorlati tapasztalatok szerint – amint arra az ügyészi vizsgálatok is rámutattak – elkerülhetők lennének a törvényeségi szempontból kímös esetek, ha a törvény lehetővé tenné ilyen esetben is az elítélt és az ügyész számára a fellebbezést. A hatályos jogszabályi rendelkezések értelmében (Be. 398. S (5) bekezdés) a szabadságvesztés megkezdése tárgyában hozott halasztó határozattal szemben azonban nincs helye fellebbezésnek, az ügyész a halasztást engedélyező határozatot meg sem kapja. A Legfőbb Ügyészség már évekkorábban kezdeményezte a büntetőeljárás törvény olyan módosítását, amely a halasztó határozat ellen az ügyész számára megadná a fellebbezés lehetőségét.

Az ügyészség hasonló javaslatot tett az új büntetőeljárás törvény kodifikációja során. A kezdeményezések azonban sajnálatosan nem vezettek eredményre, a büntetőeljárásról szóló 1988. évi XIX. törvény 595. § (1) bekezdése a hatályos szabályozással azonos módon kizárja a fellebbezés lehetőségét.

Jogszabályi háttér

Ismeretes olyan álláspont is, amely szerint a halasztás körében tapasztalható liberális bírói gyakorlat, a rendelkezéseket sértő halasztás azért nem kifogásolható, mert a halasztás részletszabályait csak miniszteri utasítás rögzíti, amely azonban a bírákra nem kötelező. A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény I. § (1) bekezdése tartalmazza a jogszabályok felsorolását. Ennek értelmében jogszabálynak a törvény, a kormányrendelet, valamint az önkormányzat rendelete tekinthető. A törvény III. fejezete az állami irányítás egyéb jogi eszköze címmel a 49. § (1) bekezdésében mondja ki, hogy a miniszter jogszabályban meghatá-

rozott irányítási jogkörében a közvetlen irányítása alá tartozó szervek tevékenységét szabályozó utasítást adhat ki. Mindebből egyértelműen következik, hogy a miniszteri utasítás jogszabálynak nem tekinthető, tehát az a bíróságokra nézve kötelező rendelkezéseket nem írhat elő. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy – az ügyészség kezdeményezése ellenére – a büntetőügyekben hozott határozatok végrehajtása során a bíróságokra, a bírósági gazdasági hivatalra és a büntetés-végrehajtási csoportra háruló feladatokat jelenleg kizárólag miniszteri utasítás szabályozza, így ha azokat figyelmen kívül hagynák – jogszabályi rendezés hiányában – egyetlen büntetés, büntetőjogi intézkedés végrehajtására, foganatba vételére sem kerülhetne sor. A korrekt megoldás – a jogszabályi rendezés megszületéséig is – tehát csak az eddig is alkalmazott és irányadónak tekintendő szabályok betartása lehet. Nem tekinthető azonban megnyugtatónak az a körülmény, hogy a kérdés törvényi rendezésére csupán 2000. január 1-jén kerülhet sor, amikor a hatályba lépő új büntetőeljárás törvény a halasztással kapcsolatos és jelenleg miniszteri utasításban szabályozott rendelkezéseket a jelenlegivel azonos tartalommal immár megfelelő jogszabályi szintre emeli.

Azonnali foganatba vétel

A szabadságvesztés foganatba vételének törvényességével összefüggésben szükséges hangsúlyozni, hogy a bíróságnak lehetősége van a jogerősen kiszabott szabadságvesztés-büntetés azonnali foganatba vételének elrendelésére is. Ilyen esetben – a 107/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 29. §-a (1) és (2) bekezdése alapján – a bíróság a székhelyén működő bv. intézet parancsnokától bv. ór kirendelését kéri, és az elítéltet, valamint a bírói rendelvénnyel ellátott értesítést a bv. őrnök adja át. Ha a bíróság székhelyén nincs bv. intézet és a bv. ór kirendelésének akadálya van, a bíróság az elítéltnek a bv. intézetbe kísérése miatt a rendőrséget keresi meg.

Sajnálatos, hogy a tapasztalatok szerint a bíróságok a hosszú tartamú szabadságvesztés jogerős kiszabása esetén is csak ritka kivételként élnek az azonnali foganatba vétel lehetőségével. Főleg akkor kerül erre sor, ha a terhelt előzetes letartóztatásban volt, vagy más ügyben kiszabott jogerős szabadságvesztés-büntetését töltötte. Nem egy esetben megtörtént, hogy a tárgyaláson megjelent terhelt a többéve szabadságvesztéstől fenyegetve – az azonnali foganatba vétel elmaradása folytán – későbbiek során elrejtőzött és időlegesen vagy véglegesen kivonta magát a büntetés végrehajtása alól. Mivel a jogerős ítélet kihirdetését követően az ügyésznek már nincs indítványtételi lehetősége, így az ügyben eljáró ügyész az azonnali foganatba vételt nem kezdeményezheti.

Amennyiben nem kerül sor az elítélttel szemben kiszabott jogerős szabadságvesztés-büntetés azonnali foganatba vételének elrendelésére, úgy – a 108/1979. (IK. 8.) IM-utasításban foglaltak szerint – a foganatba vételhez szükséges intézkedéseket a megyei, fővárosi bíróság büntetés-végrehajtási csoportja teszi meg. Ha a bv. bíró megállapítja, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának nincs akadálya, az elítéltet felhívja a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére, arra, hogy meghatározott időpontban jelenjen meg a megyei bv. intézetben. A bv. bíró az elítéltet a bv. intézettel egyeztetett napra hívja be. Ha az elítélt a szabályszerűen kézbesített felhívásnak nem tesz eleget, a bv. bíró elővezetését rendeli el. A Be.

397. § (2) bekezdése alapján, ha a büntetést vagy a büntetés hátralévő részét ismeretlen helyen tartózkodó elítélten kell foganatba venni, szabadságvesztés esetén elfogatóparancsot kell kibocsátani.

Többször előfordult, hogy a bíróság a törvényi rendelkezés ellenére mellőzte az elfogatóparancs kibocsátását, és ehelyett csupán az elítélt tartózkodási helyéne felkutatását rendelte el. A 108/1979. (IK. 8.) IM-utasítás 14. § (1) bekezdése – a Be. hivatkozott szigorúbb előírásától eltérően – a bv. bíró számára a szabadságvesztés foganatba vétele végett az elfogatóparancs kibocsátása mellett vagylagosan valóban lehetővé teszi az ismeretlen helyen tartózkodó elítélttel szemben a tartózkodási hely felkutatását is.

Felmerült továbbá, hogy a foganatba vétel érdekében az ügyész bocsáthat-e ki elfogatóparancsot. A Be. 397. § (2) bekezdése alapján az elfogatóparancs kibocsátása a büntetés-végrehajtási bíró feladata, a hatályos törvényszöveg azonban – a Be.-nek az 1987. évi IV. törvény 71. §-ával történő módosítása folytán – a bv. bíró mellett az ügyészt is megemlíti, mint intézkedésre jogosultat. A törvényi módosításhoz fűzött miniszteri indokolásból, valamint az egységes gyakorlatból is következően az ügyészi jogosítvány kizárólag a feltételes szabadság megszüntetése kapcsán felmerült szabadságvesztés hátralévő részének foganatba vételével kapcsolatos intézkedési jogosultságot jelenti.

A foganatba vétel szempontjából további gond, ha az elítélt a végrehajtás alóli kibúvás-ként külföldre távozik. Ilyen esetben a büntetés-végrehajtási bír elfogatóparancsot bocsát ki.

A bérfoglyok sorsa

A szabadságvesztés-büntetés foganatosítását is érinti az a kérdés, amelyet napjainkban a „bérfogoly” kifejezéssel illetnek. Itt valójában arról van szó, hogy valaki a büntetés-végrehajtási szervezet megtévesztésével, ellenszolgáltatás fejében más helyett jelentkezik a szabadságvesztés letöltésére. A büntetés-végrehajtási intézet a befogadást köteles megtagadni, ha a szabadságvesztés végrehajtására előállított, átkísért, átszállított vagy önként jelentkező személy a befogadás alapjául szolgáló iratokban megjelölttel nem azonos. A miniszteri rendelet 11. § (2) bekezdése szerint az elítélt személyazonosságának megállapítása a fogva tartás alapjául szolgáló iratok adatainak és az elítélt személyazonosságát igazoló okiratban foglalt, vagy egyéb módon igazolt, illetőleg az elítélt által közölt adatok összehasonlítását jelenti. A 13. § (1) bekezdése értelmében, ha az elítélt személyazonossága kétségesé válik, az elítéltet ideiglenesen kell befogadni a személyazonosság megállapításáig, de legfeljebb 30 napig. Az intézet az elítélt személyazonosságának megállapításához adatokat kérhet a rendőrségtől, más hatóságtól vagy más intézettől, indokolt esetben a rendőrségtől kérheti a személyazonosság megállapítását. Minderre nyilvánvalóan csak akkor kerülhet sor, ha egyáltalán felmerül a személyazonosság kétségesége. Az intézeteknek valójában korlátozottak a lehetőségei a „bérfoglyok” megbízható kiszűrésére. Figyelemmel azonban arra, hogy a szervezett bűnözéssel összefüggésben e jelenséggel a jövőben indokolt komolyabban számolni, a befogadási eljárás során fokozott gondossággal célszerű eljárni.

Lajtár István

Asszonyok szürkében

Kalocsai sorsok, arcok, szerepek

Kemény fába vágta fejszékét a riporter, amikor átfogó képet próbált adni az életüket „szürkében” töltő asszonyokról. Egyszerre kísérelte meg ugyanis, hogy közreadja a büntetés-végrehajtás női dolgozóinak sorsát (beleértve szakmai gondjaikat, választásuk miértjét és mikéntjét, valamint magánéletük specifikus jellemzőit) bemutató szociográfusi kutakodását, s az elítélt nők sajtóságos belső világának természetrajzát. Hogy ez mennyire sikerült? Döntse el a börtönvilágot ismerő olvasó. Vállalkozásának bátorságát azért jól jellemzi az a tény, hogy főként a bévés kollégák – visszaolvasva magnetofonra mondott szavaik írásos változatát – egyfajta ijedelemmel, a szókimondásukhoz kötődő visszarettetéssel reagáltak. Vajon jogosan-e? Ezt – tekintve, hogy a visszavont mondatokat nem olvashatjuk – megítélni nincs jogunk. Arra mindenesetre jól rávilágít a riportkészítés helyszínen érzékelt, tartózkodásokkal vegyes hangulata és a monológok szűkített utóélete, hogy e zárt világban a kötelező(?) tabuk oldásának folyamata korántsem egyszerű (és egyszerű) vállalkozás. Ennek a tudatosult tapasztalatnak az ismeretében tárjuk az olvasó elé Hajnal László Gábor kalocsai riportját, köszönettel tartozván a személyes sorsukat vállaló és feltáró bévés kollégáknak, valamint az esetleges ütközést is megkockáztató szerzőnek.

A szerkesztő

80 A dombokkal körülvett völgyben a kolostort a pálos szerzetesek építették Márianosztrán a XIII–XIV. században, és a krónikások szerint ide vonult vissza élete utolsó éveiben leprától szenvedő királyunk, Nagy Lajos. A magyar történelem egykori nevezetességét börtönné alakították át a II. világháború után: fegyintézetként használ-

ták 1950-ig, utána az itt fogva tartottakat először Sátoraljaújhelyre, majd Kalocsára szállították. Ekkoriban, mint az ÁVH különböző „vizsgálati” osztályain is, komoly szerepet, feladatot kaptak az úgynevezett „második nem” képviselői, ám a kötelékbe lépett felügyelők, vallatók durvasága még az ellenőrzéseket végző KGB-tiszteket is

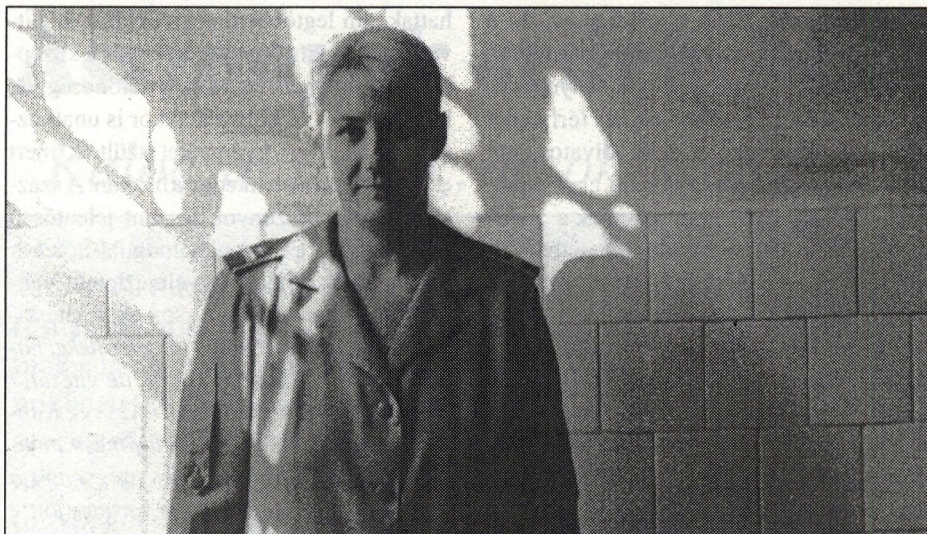
megdöbbenette. Dúlt a szadizmus, de a külvilágtól elszigetelt asszonyok, leányok, politikai és köztörvényesek lényegesen összetartóbban viselkedtek a férfiaknál 1956-ig. Napjainkban nem divatos, nem hálás téma felidézni a hajdani eseményeket, hogy miképpen gonoszkodtak a „szürke bestiák”, különösen a lumpenekből lett kápók, akik szinte valamennyi kérésre undorító trágársággal válaszoltak.

A levert forradalmat és szabadságharcot követő esztendőkből jó néhányan „köszönhették” szakmai előmenetelüket csupán annak, hogy őrizték, elővezették az életfogytiglanra, kivégzésre váró „nemtársaikat”, és a szerencsétlenek hiába könyörögtek a havonta esedékes vattáért, a „smasszermancik” durván feleltek a foglyoknak. Talán Kalocsa volt az egyetlen hely, ahol emberségesen bántak az elítéltekkel, keveset durváskodtak, bár a '60-as évek elején, közepén onnét szabaduló, nem közbüntényes „sittesek” némelyike tények, nevek, időpontok emlegetésével bizonyíthatná a „jogszerű” túlkapasokat. Nyugaton kevésbé tartózkodóak az írók, filmrendezők, hiszen felkapott téma azt taglalni, hogy milyenek is látják szoknyás őrizőiket az elítélt nők. Nálunk viszont nincsnek reflektorfényben, mintha nem is léteznének, pedig egyre több helyütt és növekvő létszámban, különböző beosztásban és rendfokozattal végzik dolgukat, de „kifelé” nincs arcuk. Vajon miért nem tekintik az emberek a bévés munkát nőknek valónak napjainkban sem, annak dacára, hogy az élet valamennyi területén számít rájuk a társadalom?

A matriarchálisból, anyajogúból patriarchálissá, apajogúvá lett családokban megadatott az előkelőbb származású nőknek, hogy a politikai, gazdasági, művészeti életben érvényesíthessék elképzeléseiket, akaratukat, számos mesterséget gyakorol-

hattak, ám legtöbben megmaradtak a „hitvesség” kaptafájánál. Ez a szokás a közepkorban is állandósult, azzal a különbséggel, hogy az előkelő hölgyek akkor is unatkoztak, ha tucatnyi gyermeket szültek, mert cselédek sora tüsténkedett a házban. A százkezü parasztasszonyok viszont jelentősen hozzájárultak az anyagi boldoguláshoz, bár nemzedékek példája figyelmeztetett: venségükre megrokkannak, sorsuk kilátástalan. Ady verselte róluk: *„Tíz gyermeket hozott világra / Küzdesre, búra, de vitézül, / Szalmás tetejű kunyhójában / Az öreg Kún né halni készül... / Kunyhó, olaj-mécs, munka, éhség, / Gyermek, rongy, szégyen és a többi / S végül a legnagyobb parancs jött: / Tessék a tüdőt kiköhögni.”*

A XIV. század derekától mind fontosabbá lettek a városi iparban, a céhekben is egyenrangúnak számítottak, de fokozatosan kiszorultak a kézművesség legtöbb ágából, csupán a mesterek özvegyei vezethették átmenetileg a műhelyt (azután a legtöbbjük átadta fiának, férjhez ment a vizsgázott legényhez stb.), néhány tevékenység maradt mindössze nekik: csipkeverés, bolti kiszolgálás, szövés, fonás, varrás. A nyomdokaikba lépő első munkásnők foglalkoztatása széles sávban mozgott: a bányászatban alkalmazott ércmosóktól a beginák közösségéig. A pártában maradt lányok, magányos feleségek tartották fenn magukat (szerzetesi fogadalom nélkül) betegápolásból, kézműiparból, gyertyaöntésből, pékáruk készítéséből, és ahol kitiltották őket a városokból, kolostorokban gyülekeztek. Kitérőként megemlíthetjük a kereskedelem sajátos képviselőit, az engedéllyel működő markotányosokat, akik a hadseregekkel vonultak: *„a katonákat minden olyan áruval ellátták, amelyről az élelmezési és az ellátmányozási biztosok nem gondoskodtak...”*

Vitatható, hogy mennyire tartozik szorosan a témához, ugyanakkor okkal büszkélkedhetünk magyar amazonainkkal: várvédők, virtussal harcolók, forradalmárok, elveikért börtönviseltek szűk csapata erkölcsi indíttatásból fogott fegyvert. De említést tehetünk a férfiakat jócskán felülmúló történelmi személyiségekről is: a spanyol I. Izabella teremtette meg a kegyetlenségeiről hírhedt inkvizíciót, VI. Sándor pápa lánya, Lucrezia Borgia méregkeveréseinek áldozatai szinte megszámlálhatatlanok, és a századfordulón készült amerikai véleményösszegzés szerint: *„Ha egy nőnek a kezébe hatalmat, fegyvert, korbácsot adsz a fakánál helyett, a későbbiekben eszük ágában sincs visszatérni a sors által kirendelt helyükre. Beláthatatlan következményekkel járhat ítélkezésével a tudományos végzettséggel rendelkezők némelyike. Maradjanak a négy fal között...!”*

*A beszélgetések szövegét tömörítettük, stilárisan olykor javítottuk, ezenkívül figyelembe vettük az interjúalanyok módosításait. A közlést ebben a formában engedélyezték (H. L. G.)

Monológ I.*

– A Rubin Vállalatnál tanultam a szakmát, mint francia női szabó. Az iskola elvégzése után a népművészeti háziiparhoz kerültem pályakezdő szakmunkásként. Itt jelentkeztem szakközépiskolába, de családi okok miatt sajnos nem tudtam elvégezni. Férjhez mentem 1986-ban, és hamarosan megszületett a kislányom. A vele való törődés lekötötte a szabadidőmet, nemigen futotta szórakozásra. Ennek ellenére eljuttam moziba, színházba, kirándultunk is a családdal. Ötési házasság után elváltam, az okokat ne részletezzük, magánügy. Megviselt a szakítás, de általában a döntéseket én hozom, és bár gyakran kérek tanácsot másoktól, ritkán bánom meg tetteimet. A Kalocsai Konfekcióipari Vállalathoz 1984-ben mentem, ekkor kerültem kapcsolatba a bévével. Ez anyagilag is előnyösebb volt. Polgári alkalmazottként dolgoztam 13

évig a fogvatartottak közelében: 1998-ban nyílt lehetőség munkám elismeréseként a beöltözésre, hivatásos állományú lehettem. Tisztában voltam azzal, hogy ez nagyobb kötöttséget, felelősséget jelent, de szívesen vállaltam az egyenruhát, mert korábban is hosszú időn át tartózkodtam az elítéltek közelében.

Amikor idejöttem, érdeklődtem a tanulási lehetőségekről, feltételekről, és reméltem, hogy maradhatok eredeti szakmám közelében. Felvételem után a varrodában dolgoztam mint meős, az átszervezések miatt azonban változott a helyzetem. Mostani feladatom a fogvatartottak munkáltatás közbeni felügyelete, irányítása.

Ehhez kapcsolódik még a munkaelosztás, a feladatok végzésének ellenőrzése, a rend és fegyelem fenntartása, az anyagszállítással kapcsolatos teendők. Kollégáimmal – úgy érzem – jó a kapcsolat, nincsenek komolyabb vitáink, nem várunk egymásra. Közvetlen munkatársam hivatásos állományú, tapasztalt férfi, érti a dolgát. Az elítéltekkel való kapcsolat változó, hisz ez nagymértékben függ a tennivalóktól, a létszámtól. Az én szemszögemből nézve a munka határozza meg döntéseimet, míg a fogvatartottnál rendkívül sok a befolyásoló tényező. Ahhoz, hogy erről beszéljünk, ismerni kell az elítéltek összetételét, a személyiségüket.

Tapasztalatom szerint sok közöttük az analfabéta, tudatlan. A vegyesipari üzemenkben általában azok dolgoznak, akik másra alkalmatlanok: itt egyszerű munkát végzünk. Papír iratgyűjtőket, gyorsfűzőket hajtogatunk, készítünk, a foglalkoztatottak zöme gyógyító-nevelő csoportos: pszichésen zavartak vagy alkoholisták. Rendkívül nehezen tűrik a szabályokat, a bezártságot, és, mondjuk meg őszintén, nem szeretnek

dolgozni. A hangulatuk változó, attól függ, mennyi és miféle gyógyszer szednek. Nehezen értik meg utasításaim lényegét, fanyalognak, némelyeknek sok minden nem tetszik, bár közöttük is megoszlanak a vélemények. Lehet, hogy miközben jópofászkodnak, a hátam mögött egészen mást mondanak. Amikor fegyelmet kezdeményezek a hanyagság, az intézkedések megtagadása miatt, nyilvánvalóan a minőség teljesítését, a normális viselkedést várom el, ezért mindig aláíratom két olyan elítélttel is, akik jelen voltak az esetről, miképpen látják őket, szerintük kinek van igaza. Ebből persze lehetnek viták közöttünk, de szinte valamennyiszer belátják az igazságot. Sajnos, kevesen képesek arra, hogy komolyan vegyék a követelményeket. Hasonló a helyzet szabadulásuk után is, csak némelyikük képes arra, amit bent sajátított el. Két olyan egykori elítéltről tudok, aki gépi hímzést tanult és jelenleg civilként dolgozik egy kft.-nél. Az ismerőseim, barátaim, amikor idejöttem, megkérdezték tőlem, nem félek-e, mit érzek, amikor bezárják előttem-mögöttem az ajtót. Nekem ez különösebb gondot nem okozott, hiszen nem rám zárják, bármikor távozhatok, ha gondolom van.

Az egészségügyi követelményeknek megfelelttem, nem akadt különösebb felvételi akadály, az is előny lehetett, hogy komoly szakmai tapasztalatokkal rendelkeztem. A családban senki nem volt korábban bévés, a házasságomban sem jelentett ez a foglalkozás hátrányt, ismeretségi körömben is ehhez hasonló a helyzet. A magánéletben ritkán esik szó a benti dolgokról, de azt nem tartom jónak, hogy a fogvatartottak jogai úgy szélesedtek ki, hogy a munkáltatónak kevesebb lehetősége van az eredményes fegyelmezésre. Mostanában visszafelelesnek, ilyenkor meggyőzéssel pró-

bálokodom, a folyosón félrevonulva igyekszem velük beszélgetni, mert azt tapasztalom, hogy néha éppen az jelent megnyugvást nekik, ha valaki meghallgatja őket. De miután nincs nevelői hatásköröm, nem segíthetek túl sokat, csupán az adott pillanatban enyhíthetek sorsukon.

Mint anya, másképpen látom az állami gondozottként felnőttek kiszolgáltatott helyzetét, azt, amit mondanak, párhuzamot vonva azzal, hogy ígéretnek mindenfélét, szabadulásuk után törődnek az intézetbe került fiaikkal, lányaikkal, mutogatják azok fényképeit, ám sokan közülük hazudnak, hiszen tisztában vannak a kinti életben várható következményekkel. Pár hónap múltán ismerősként fogadom őket, és nem érdekel, mivel indokolják visszakerülését. Akik evsz.-esként hazalátogathatnak hétvégeken, komoly családi háttérrel rendelkeznek. Nálam nem akadt senki, aki ne jött volna vissza időre. Terhesség, nemi betegség előfordulhat, de nekem sokkal fontosabb a gyakorta napirenden lévő vita tisztázása: „Azok miért mehetnek haza, és én miért nem?” Kevesen értik meg a befogadó környezet fontosságát.

A fogvatartottak még nem jelentettek fel elfogultság miatt, mostanában viszont, ahogy szűkülnek a munkalehetőségek, szaporodnak a nézeteltérések, hogy annak igen, nekem pedig semmi. Ilyenkor hiába hangoztatom, hogy csak a legjobbakat jutalmazhatjuk, és abban sem lehet állást foglalni, miszerint csak a nagyidősöket, netán az első büntényeseket: kizárólag a kezűgyesség, a szorgalom a döntő. Előfordulhatnak viták az iskolázottabbak és a kevésbé műveltek között, bár ez nem jellemző, mert e tekintetben nincs külön kedvezmény vagy hátrány. Vannak asszonyok, akik helyezkednek, éreztetik társaikkal, hogy

okosabbak, ez azonban ritkán végződik győzelemmel: ebben a környezetben nem előny az ész. Szinte naponta fölháborít, hogy eldobálják az élelmet, azt, amit szívesen fogadna sok család a kinti életben, és hiába szólunk rájuk, csak legyintenek, pedig amikor nincsenek börtönben, örömmel énekelnek azt a kenőmájast és minden mást. Valamennyire jobb a helyzet a hitüket komolyan vevőkkel: rendesebbek mind a munkahelyen, mind a körleten, noha igen kevesen akadnak közöttük igazán vallásosak. Nálam a 34-ből talán négyen lehetnek, azok is az idősebbek.

Munkáltatóként nem helyeslem a meg-növekedett kedvezményeket, így sokkal nehezebb a fegyelmezés. Szerencsére mostanáig elkerültem a komolyabb súrlódásokat, hogy feljelentsenek, vagy tettelesen bántalmazzanak, de a hátam mögött biztosan szidnak, átkoznak néhányan. Nem képtelenség, ám nem is könnyű naprakészen követni ennyi asszony gondolatait, indulatait, és ügyelni arra, hogy beláthatatlan következményekkel járhat, amikor a felügyelőn észreveszik, fél az elítéltektől! Az elmúlt évben a magánéletemben is határozottabb lettem, vannak dolgok, amikből nem engedek, mert azt tapasztalom, nincs értelme a bizonytalankodásoknak.

A benti kényszerű határozottság a személyiségemet is alakította. Szeretném, ha otthoni döntéseimet nem rossz irányba befolyásolná határozottságom. Szüleim és gyermekem támogatnak egy-egy nehezebb nap után. Szellemileg sokszor fáraszt ez a munkakör, de az emberekkel való foglalkozás számomra mindig szépet és különleges élményeket rejtett. Nagy erőfeszítést követel az elítéltek közötti tevékenység, de a nehézségek ellenére hálás és felemelő szolgálat, hogy felnőtteket tanítunk a számunkra

természetes tevékenységre, a munkára. A családommal soha nem foglalkozom annyira erélyesen, keményen, mint a fogvatartottakkal, nem bévés nyelven társalgok gyermekemmel, ezt sikerül a falakon belül hagynom. Lányom számára növekedésével együtt válik természetessé, hogy hol dolgozom, otthon nincs rajtam egyenruha, de következetes akarok maradni. Nem tagadom annak tényét, hogy ez a munka pár esztendő múltán változtat magatartásomon, de a női bévések Kalocsán nem szégyenlik foglalkozásukat, gyakran érezzük: szükség van ránk...

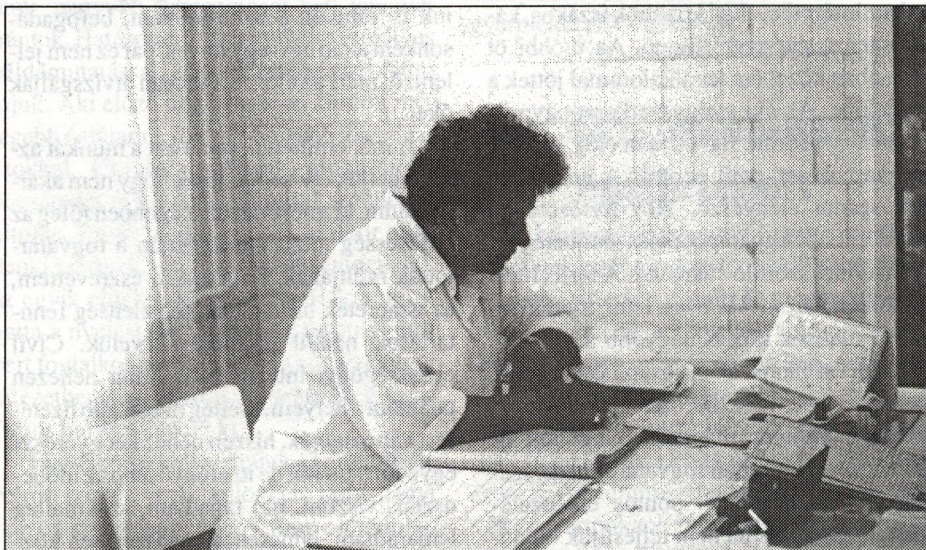
(Kissné Greksa Éva őrmester)

Monológ II.

– Kalocsán végeztem az egészségügyi szakiskolában '77-ben, majd az itteni kórház szülészetre kerültem, mint csecsemős nővér, férjhez mentem, élünk, ahogy lehetett. Akkoriban volt a demográfiai robbanás, ezért az osztályon néha egy ápolóra 25-30 gyermek is jutott, de a fizetésem 1250 fo-

rint körül mozgott, kevésnek tartottam. Valamelyik osztálytársam az érettségi után rögtön a bévéhez jött, ő javasolta, hogy jelentkezsem ide, dupla a pénz, nyugalmasabb a munka. Polgári alkalmazottként kezdtem, de elkövettem azt a hibát, hogy gyesre mentem, és amikor lejárt a három esztendő, közölték velem: eredeti helyemet betöltötték, el nem küldenek, vállljam ideiglenesen a pénztárosságot, mert a nő is gyermekgondozásin van. Amikor visszajött, a nevelőkhöz kerültem szociális gondozónak, ám négy év múlva ismét terhes lettem. Alig egy esztendeig maradtam otthon, ekkor javasolták, ha dolgozni kezdek, helyet kapok az egészségügyi részlegen, és felszerelhetek: '85 augusztusában vettek állományba. Kislányommal a férjem maradt odahaza, ez hatalmas szenzációnak számított a faluban.

Őrmesteri rendfokozattal küldtek alapfokú iskolába, majd néhány hetes tanfolyamok következtek, mígnem egyszer csak arról értesítettek, hogy beosztásomhoz köte-

lező a zászlósképző elvégzése. Nagyon nehéz idők következtek: a férjem halála után tanultam, neveltem a két kicsi gyereket, és kenyértörésre került sor az apósommal, akinél laktunk. A börtön parancsnokához fordultam segítségért, így kaptunk a városban szolgálati lakást, egy ideig nem kellett műszakoznom, csak napközben dolgoztam, a hétvégeket, ünnepeket a családommal tölthettem. Később beálltam a 12x24-es körforgásba: 1998-ban megvehettem a szolgálati lakást, de mivel az önkormányzati tulajdonban volt, egy helyi rendelet alapján olyan horribilis összeget kértek, amit nem tudtam kifizetni. Találtam valakit, neki eladhattam, és utána visszaköltöztem a környéken lévő szülőfalumba, onnét ingázok, mert így lényegesen kisebbek a kiadások.

Munkám annyiban különbözik a kórházitól, hogy nagyobb a felelősség, hiszen délutántól reggelig nincs mellettem orvos, önállóan kell döntenem: mikor, kit, hová. Mindig akadnak szimulálók, nyelők, falcolók, idegesek. A panaszok többsége pszichés eredetű, leromlott egészséggel kerülnek az intézetbe, akad közöttük iszákos, kábítószeres, gyógyszerfüggő. Az utóbbi öt hónapban közel ötezer alkalommal jöttek a rendelőbe. Az évi gyógyszerkeret egymillió 800 ezer forint. Bár ez nem elég, mindig megkapjuk azt, amit kérünk. A nemibetegek száma elenyésző, HIV-fertőzött nő nincs, ellenben gyarapodnak a tüdőbetegek, az inzulinra szoruló cukrosok. A férfi elítéltek között három AIDS-est lelni, mert a homoszexuálisok között nagyobb a veszély. Dr. Murvai János, az orvosunk összegzése szerint évente 150-200 ezer tableta fogy, köztük fájdalomcsillapítók, nyugtatók is. Nehéz az iskolázatlan fogvatartottakat szavakkal lecsöndesíteni, pontos elképzelésekkel jönnek, és ha nem teljesítjük óhaju-

kat, bármi megtörténhet. Fenyegetőznek, anyáznak, feljelentgetnek a nevelőnél, az ügyésznél, bonyolult a fegyelmezésük, csak a tapasztalatainkra számíthatunk.

De nemcsak ez az idegölő az egészben! Üzletelnek a gyógyszerekkel, ám amint jelzés érkezik, azonnal intézkedünk, és ha valóban szüksége van a tablettákra, élve a lehetőséggel, porrá törjük, majd elöttünk, helyben nyeletjük le az illetővel. A próbálkozókat ismerjük, közöttük az öngyilkossággal kísérletezőket is: náluk az a legfőbb cél, hogy elkerüljenek innét a tököli kórházba, vagy csupán kimozdulhassanak néhány napra, esetleg fel akarják magukra hívni a figyelmet. Sikeres suicid általában három évenként van egy, amúgy havonta egyszer fordul elő orvosi beavatkozást igénylő ijesztgetés. Megtehetném, hogy legyintek rájuk, de én a bajbajutottak segítségére esküdtem, és ebben a rafinált környezetben is feladatom a gondoskodás, figyelmeztetés a tisztaságra, a koszosakat levinni a fürdőbe, elmondani nekik, honnét kezdjék a mosakodást: nekünk közegészségügyi feladataink is vannak. Szállításonként, befogadásonként akad egy-egy tetves, bár ez nem jellemző, mert az előzetesházban átvizsgálják őket.

A már említettek miatt ezt a munkát azaz tehetjük elviselhetőbbé, hogy nem akarjuk tudni, ki miért van itt. Régebben főleg az érdekesség miatt utánanézttem a fogvatartottak múltjának, de gyorsan észrevettem, az ismeretek birtokában képtelenség fenntartások nélkül foglalkozni velük. Civil egészségügyi intézményben már nehezen találnám a helyem, esetleg magasabb fizetésért változtatnék, hiszen nehéz két gyereket egyedül nevelni, de itt előnyösebb az időbeosztás, viszont, mit tagadjam, szakmailag lemaradtam. Nincsenek rendszeresen köz-

ponti továbbképzések, pedig szükségét látom a fejlődő terápiák, gyógymódok nyomán követésének: az kevés, hogy alkalmanként beleolvasok az Orvosi Hetilapba. Nekem lenne olyan igényem, hogy havonta, félévente eltölthessek bizonyos időt a kórház belgyógyászati osztályán és láthassam, mikor, mit, miért tesznek.

Egyenruhában ritkán járok: ünnepeken vagy amikor szolgálattevők hiányában nekem kell kísérem valakit a kórházba, előállításra. Meg is lepődnek az elítéltek, mert nővéreknél szólítanak, és zavartan találgatják, hogyan beszéljenek egy törzsászlóssal. A családomban sem egyértelmű a helyzet, de kénytelenek tudomásul venni a helyzetet. Férjem az anyagiak miatt elfogadta, nem idegeskedett túlságosan, az ismerősim azonban a rendszerváltásig pletykaéhesen érdeklődtek, ám mostanában, hogy lehet olvasni, látni, hallani nyilvánosan is a bv. intézményekről, már megszűnt az érdeklődés. Az elítéltek jogainak kiszélesítésével lényegesen nehezebb lett a helyzetünk, nagyobb toleranciával kell lennünk irántuk. Hatásosabb türelemmel, személyes példamutatással, következetességgel hatni rájuk. Aki előző nap hangosan küldött melegebb égtájakra, röviddel később jön panaszokkal, tétován viselkedik, előbb-utóbb bocsánatot is kér, bár előfordul szándékos kitolás. Tavaly karácsonykor, amikor mindenki szeretett volna nyugodtan ünnepelni, az egyik elítélte a legszentebb órákra tartogatta a nyelést, és ezzel vagy tucatnyi embert foglalkoztatott. Egyetlen egészségügyi intézetben sem akarták fogadni, elég kacíriás helyzet alakult ki.

Figyelembe kell vennünk az értelmi-érzelmi szintet, mert különben falra hányt borsó a szigorúság éppúgy, mint a jóindulat. Nőként és egészségügyiként pontosan lát-

tom az összefértségek következményeit, amelyeknek ugyanis még a heti kétszeri tisztálkodás is sok. Az asszonyok lényegesen nyíltabbak a férfiaknál, nem takargatják lesbikusságukat, viszont kevesebb tettegesség adódik szerelemféltségből. Veszekeéseiket a zárkákban intézik, és társaik sietősen beavatkoznak. A nőgyógyászati bajok esetén is őszintébbek, jönnek, mondják a panaszukat, és arról is gyorsan értesülünk, ha valaki teherbe esett a kimenőjén. Mi nem avatkozunk a döntésbe, hogy megtartja vagy elveteti a magzatot, bár ez utóbbi a gyakoribb.

Nem panaszként, csupán kikívánczok belőlem, hogy hajdanán komoly nimbusza volt az egészségügynek a büntetés-végrehajtáson belül, újabban azonban egyre érezhetőbben afféle szükséges rossznak tekintenek bennünket, így is viselkednek velünk. Az örökösen változó bérbesorolásoknál képtelenek eldönteni, hogy milyen iskolai végzettség kötelező a nővéreknél, mennyi fizetést kapjon a tiszthelyettesi rendfokozatú középkáder: az én esetemben például a két gyermeket nevelő özvegy...

(Kurucz Ferencné törzsászlós)

Az „öszönlélektan” épületében

A bévéintézetek vezetői nem szívesen beszélnek a női alkalmazottakkal kapcsolatos valós véleményükről, de magánemberként, ha ismerik a kérdezőt, nem titkolják fenntartásaikat, hogy a körleteken, szállításokon, foglalkoztatóként dolgozók némelyikét ebben a munkánélküli korszakban csak és kizárólag a kiszámítható jövedelem érdekli. Az adminisztratív állományban lévők (a „kartonkapirgálók”) látványosabban törekednek a célirányos tanulásra, keve-

Mácsai Ferenc, a kalocsai intézet parancsnoka

sebb családi problémával viaskodnak, kiegyensúlyozottabbak, ami érthető is: az irodák kényelmessége messze nem hasonlítható a zsúfolt zárkákban – műhelyekben – szorongó elítéltek kordában tartásához. Nem számítanak kivételnek ez alól a rendőrtisztai főiskolai és más felsőfokú diplomával rendelkező nők sem, mert – mondják az őszintébb parancsnokok – mindenáron tekintélyt akarnak, közben vágyódnak a kimutatott rokonszenvre, reménykednek a szép szavak erejében, vagy éppen fordítva: egész magatartásuk a közönyös sértődöttség, méltán kiérdemelve a férfi kollégák minősítését.

A fogvatartottak szaporodó kedvezményei és a fegyelmezési lehetőségek korlátozottsága szintén befolyásol(hat)ja az úgynevezett „idegállapotot”, hiszen a visszaesőknél, a nagyidősőknél, a tíz-egynéhány évet „csontig” töltőknél, az evsz.-re nem számíthatóknál nincs értelme a következőket bizalomnak: ritkán hálálják meg a ja-

vukra tekintettel lévő intézkedéseket, kedvezményeket. A ravaszabbak ugyan komolyan küzdenek az enyhítésért, de kizárólag saját elképzeléseik alapján cselekednek, ide értve az irigykedés szülte vamzerkodást, zárkabéli tapasztalataik részletes ismertetését. Mivel arra nincs lehetőség Kalocsán, hogy az azonos neműek között kialakult párkapcsolatok „művelőit” külön tegyék, mások előtt szerelmeskednek őszintén vagy szemérmeskedve. A társak ezt kénytelenek tudomásul venni, hivatalosan sem büntetik, de szemlélet – ha úgy tetszik: tolerancia – kérdése, mennyire csukja be szemét az a felügyelő, akinek anyaként, feleségként, élettársként más a véleménye az efféle vonzódásról, kedvességről, szexről.

A lesbikusok találékonyasága végtelen. A témával foglalkozók, az ahhoz értők a megmondható: álmaikban, fantáziálgatásaikban mennyiféle „jelenet” birizgálja libidójukat, hogy aztán ébren bárhol érvényt szerezzenek vágyaiknak. A zuhanyozók

alatti tér kedvelt hely a báméskodásra, az incselkedésre. Az óvatosabbak nem is vetkőznek le teljesen, mert a zuhanyzók előtt félmeztelen némberek nézelődnek slicces, piros szívekkel mintázott férfigatyákban, de betartják a szabályokat, ezért nem lehet felelősségre vonni az udvarlókat, a sóhajtasokkal vágyakozókat. Kalocsán vetettem papírra, hogy esetleg körbehatárolhatóbb lenne a fegyelmezés, ha pontosan meghatározni: milyen alsóneműt viselhetnek napközben, éjszaka, munkában, szabadidejükben, tisztálkodáskor a büntetésüket töltő nők. Ezt kiegészíthetnék még azzal is, hogy pontosítsák az arc-, bőrkremek és sminkszerek behozatalát, használatát. Ne az ápoltságot, szépítkezést korlátozzák, mert a lelkiállapot jól nyomon követhető az igényességgel, viszont keveseknek futja drága rúzsra, szemfestékre, körömlakkra, ezért lopkodják egymástól, üzletelnek a kialakult szokás szerint, és komoly veszekedések adódnak a csereberék közben, után, a kölcsönök törlesztésének elmaradásakor.

Valóban: hogyan tehet igazságot, tart hat fegyelmet egy alig ötven kilós, 160 centi magas felügyelőnő a hirtelen csetepatéknál, a szerelmi féltékenykedéseknél, a csomagok, féltve rejtgetett cigaretták, apróbb holmik csenegetésének tettenérésekor?! Bár mindig „kéznél vannak” férfi kollégáik, de percek múlhatnak el érkezésükig: a sokat tapasztalt „lenyúlós” prostituáltak, gyermek- és férjgyilkosok, az alvilág „emberi” erőszakosságát gyakorlatból ismerő „romnyik” odacsaphatnak a bajszos porkolábnak is, ha nem tartanak a következményektől. A BörtönÚjság szinte valamennyi számában lehet kurta híreket olvasni arról, hogy az „erősebbik nemhez” tartozókból hetente hol, mennyien erőszakoskodtak társaikkal, netán a foglárokkal, nőkről azon-

ban ritkán tesznek említést, mintegy sugallván: nekik finomabb (más) a problémamegoldó képességük. Elképzelhető, hogy erőteljesebb az ösztöngátlásuk (félelmük), tettenérhetőbb a büntudatuk, esetenként a szociális érzékenységük, igyekeznek kerülni a látványos dühkitöréseket, ám döbbenetesen lusták: a sokéves ítélettel fogva tartott iskolázatlanok sem tolonganak a legalább nyolc általános befejezéséért, a szakmaszerzésért. Ebből következik a nagyon magas visszaesési arány, szinte semmit nem lehet velük kezdeni a börtönben!

Más a helyzet az önmagukat olyaténképpen ártatlannak tartókkal, akik nem az elkövetés (például emberölés) tényét tagadják, csupán a kiszabott ítélet mennyiségének igazságosságát vitatják. Ezt bírói tévedésnek, túlkapasznak értékelik, nem nyugszanak, bíznak fellebbezéseik eredményességében. Roppant nehéz azokkal szót érteni, akik folyamatos szenvedések után és nem előre kitervelten fogtak kést párjukra. Mit lehet kezdeni a férjüktől szabadulni képtelen nőekkel: a halállal végződő szűrés előtt tucatnyi alkalommal kértek segítséget a polgármesteri hivataltól, a rendőrségtől, de nem lakoltatták ki a garázda, iszákos apát, a kiskorú lányt hajkurászó „mostoha” élettársat, aztán „elszakadt a céma”! Ha bármiféle ok miatt elfogult a felügyelőnő vagy a nevelőnő, máris fölerősödve vetítődhet ki a megkülönböztetés, a rokonszenv, az alig titkolt undor.

Monológ III.

– A Kalocsai Fegyház és Börtön hivatásos állományában 1992. május elseje óta dolgozom. Kezdetben nem a jogtanácsosi végzettségemnek megfelelő munkakörben, hanem a büntetés-végrehajtási osztály nyil-

vántartó csoportján belül. Igazgatási munkaköröm később kiegészült fegyelmi kivizsgálói feladatokkal. Az itt töltött évek jelentik számomra ma is azt az írott anyagból el nem sajtítható ismeretet, amelyet a körleten dolgozva szerezhettem. A jogtanácsosi munkakör kialakítására intézetünkben a fogva tartást végző intézet és az elítéltek foglalkoztatását végző kft. szétválása, valamint az intézet önálló jogi személyiségűvé, egyben perképessé válása adott alapot. A körzeti feladatokat 1995-től ellátó jogtanácsosként az Állampusztai Országos Bv. Intézetben és a Tolna Megyei Bv. Intézetben is dolgozom. Munkaköröm perképviselőből és szerződéskészítésből áll. Ügyeim száma ugyan nem magas, de a skála változatos: elítéltek által indított kártérítések, a személyi állományt érintő szolgálati lakásra vonatkozó kiürítési és helyreállítási-, továbbá munkaügyi, valamint környezetvédelmi perek vannak folyamatban. Szerencsésnek tartom magam, hogy a hat éve tör-

tént pályamódosítással régi vágyam is megvalósult: a büntetőjog eme speciális területével is foglalkozhatom.

A kalocsai intézet a női büntetés-végrehajtás lesgzigorúbb fokozata, tekintettel a fegyházrezsím egyedül itt alkalmazott szabályaira. A pálhalmi és a Heves Megyei Bv. Intézetek szakosodtak az alacsonyabb fokozatú elítéltek befogadására. A nőket fogva tartó helyekről általában elmondható, hogy a férfi elítéltek intézeteihez képest alacsony a veszélyességi fokuk. Bár nem hagyhatók említés nélkül azok a női fogvatartottak, akik csekély számúak ugyan, de kirívóan közösségellenes magatartást tanúsítanak a végrehajtás ideje alatt. Kezelésüket illetően a személyi állomány részéről ez fokozott figyelmet követel. Megállapítható, hogy nem lehet egyértelmű következtetést levonni az elkövetett bűncselekmény súlyossága és az intézetben tanúsított magatartást illetően, bár a minősített esetű életel- leniek (akiknél az indító motívum az anya-

gi haszonszerzésen alapul) nehezen alkalmazkodnak a szigorú szabályokhoz.

Elvetem azt a véleményt, hogy a nőket nem lenne szabad bv. intézetben fogva tartani: az elítélt ember büntetését érdemel, függetlenül az elkövető nemétől. Ki kell mondanani, hogy a női bűnözés tartalmaz eltérő sajátosságokat a férfiakéhoz képest, elsősorban kiemelendők az arányszámok: az elítéltnéesség 5-6 százalékát képezik, az összes bűncselekményt megvalósítókhoz képest viszont magas az életellenesek aránya. A Kalocsán fogva tartottak esetében különösen, tekintettel a legszigorúbb fokozatra. Megállapítható, hogy az erőszakos vagyoni haszonszerzés céljából motivált és az élet ellen forduló elkövető nők aránya 50-50 százalékos megoszlású. Az utóbbiak esetében különösen jellemző, hogy legtöbbször családtagjaik, házas- és élettársaik, valamint (lényegesen kisebb előfordulási számban) gyermekeik ellen követik el végzetes tetteiket.

A párjuk ellen fordulókat általában negyvenéves koruk körül zárják le a hosszú évek kínlódásait. Gyakorta az asztalon lévő konyhakés, a kamrában tartott mérgező, permetezőszer, balta az „eszköz”. Az intézetünkben fogva tartott nők esetében igen magas arányban állapította meg a bíróság a sértett és a vádlott italozó életmódját. Sokszor az alkohol hiánya, a pénztelenség, a szellemi leépülés vezetett gyilkossághoz, kevésbé az áldozattá lett férfi által tanúsított sanyargató, bántalmazó magatartás. Az elkövetési magatartás „uralkodó” formája a hirtelen felindulás, míg az előre kitervelt cselekmények ugyan ritkábbak, de annál kegyetlenebbek. Ebben a körben többször is előfordul, hogy a vagyonnal rendelkező (házas)társ megöléséhez „segítség” vesz igénybe a nő, olyanét, aki nincs vele érzel-

mi kapcsolatban, kizárólag anyagi ellenszolgáltatás reményében vállalkozik a közreműködésre. Ritkábbak azok az esetek, amikor a távozni nem akaró férj ellen az új „baráttal” közösen cselekednek. Egyedi a nálunk lévő fiatal lány esete: partnerével bosszúból lőtték le a nő régi szerelmét, mivel az korábban elhagyta.

Az életellenesek arányán belül 10 százalékra tehető a csecsemő- és gyermekgyilkosok. Az elkövetők kora, családi állapota között egyértelműen kimutatható az összefüggés. A fiatal, egyedülálló nők szegényükben követnek el kicsinyeik sérelmére bűncselekményt, míg a korosabb házasok, a családjuk ellátásában magukra maradt anyák nem akarják felnevelni a teherként született sokadikat, de a meglévőket gondosan ellátják. A bíróság különbséget tesz a büntetés kiszabásánál az áldozattá váltak kora szerint: az újszülöttek sérelmére elkövetett ítéletek általában harmadannyiak az idősebbekéhez (ötévesek) képest. Az 1992-94-es esztendőkből megfigyeléseket végeztem arra vonatkozóan, hogy az anya részéről létezik-e bizonyítható különbség a gyermekek nemére vonatkozóan. A témával foglalkozók szerint nincs (birtokomban országos adatok vannak), viszont az intézeti vizsgálataim alapján az újszülött kisfiúkkal szemben erősebb az indulat és a nagyobbaknál szinte valamennyi esetben ők lettek áldozatok. Kivételt két mozgássérült kislány jelentett: addig sanyargatta, verte az anyjuk, míg behaltak sérüléseikbe.

Az idősebb fiúkra visszatérve: az ítéletekben megfogalmazták, hogy egészséges, eleven gyerekek voltak, és az anyáknak egyedül, anyagi, lelki támasz nélkül kellett róluk gondoskodniuk. A cselekmény elkövetéséig szinte majd mindig igyekeztek tö-

ródni a későbbi áldozattal, de megviselte valamennyiüket a férj és apa távolléte. Hiányzott a családban a segítő anyai nagypapa is, sőt nem egy esetben ő táplált ellenérzést fiú unokája iránt, aki megsínylette a férfi életminta és törődés hiányát. A gyilkosságok elkövetése előtt a nők próbáltak kibékelni gyermekük apjával (élettársukkal), de miután az eredménytelenül végződött, ölték: nagykéssel, vízzel teli kádban. Számomra ma is az a legmegdöbbentőbb eset, amikor egy toronyház tetejéről dobta le kisfiát az anya. A szakközépiskolai érettségivel rendelkező háromgyermekes nő azért vetemedett erre, mert a két lány után várva-várt fiú világrahozatalát követően férje máshoz költözött, és hiába igyekezett azzal zsarolni, hogy megcselekszi a kitervelt szörnyűséget: a telefonálgatás eredménytelenül végződött. Ehhez még anyit, a gyermeküket megölő anyák bv-kezelése szinte problémamentes: fejüket lehajtva, munkájukat példamutatón végezve éltek börtönöveiket.

A büntetés mértékét tekintve (akár rövid- vagy hosszúújdós, fiatalabb vagy idősebb az elítélt) a szabadság utáni vágy minden korosztály éltető gondolata. Az itt töltött hosszú esztendőket elviselhetőbbé teszi számukra a rendszeres étkezés, a megkövetelt tisztálkodás, a korszerű egészségügyi ellátás, az iskolai oktatás és a jutalomként kiérdemelhető eltávozások lehetősége, valamint a feltételes szabadulás bírói megítélésének reménye. A fogvatartottak felügyeletét-nevelését ellátó kolléganőimről az a véleményem, hogy magatartásuk határozott, céltudatos. Arányuk a férfiakéhoz viszonyítva fele-fele. Törvényes előírás, hogy egyes biztonsági feladatok végrehajtását csak azonos neműek végezhetik. A körleten szolgálatot ellátók gyakran igen

fárasztó tevékenységét segítheti a gondmentes családi háttér, kiegyenlítheti az esetlegesen bekövetkező munkahelyi ártalmakat. A női alkalmazottak ellen fegyelmi eljárást még nem kellett indítani!

A Börtönügyi Társaság Történeti Szekciójának tagjaként kutatómunkát végzek intézetünk történetjének feldolgozásában. A város központi helyén 100 éve emelt barokk épület ma is a legszebbek közé tartozik. A korabeli újságcikkek, az érseki levéltári és a városi könyvtár dokumentumai szerint a törvénykezés céljára emelt igazságügyi palota jelenlegi helyén történt kivitelezése a támogatók, valamint az ellenzők véleményének kereszttüzeiben született meg. Míg a fenti viták majd húsz évig tartottak, az igazságügyi kormányzat döntését követően az alapokat 1886 tavaszán rakták le: helyi átadásra 1897 őszén került sor, 1898 nyarán az igazságügy-miniszter ünnepélyes külsőségek közepette felavatta, majd a városatyák megbékélésével kezdetét vette a jogszolgáltatási tevékenység. Az akkori vezetés örömmel fogadta a színvonalas intézményrendszer működtetését. Kifogásuk csupán az volt, hogy nem a városházával szemben, illetve a gimnázium mellett, a település legszebb részén kellett volna felépíteni.

A belső tagolódás ma is hasonló az eredetihez, de a folyamatos korszerűsítések javították az elhelyezés körülményein. A korabeli újságcikkek szerint a fogház felosztása: 44 egyes, 12 ötös zárka az egészséges férfiakkal, továbbá 5 egyes és 2 ötös a hasonló állapotban lévő nőknek. A fogház befogadóképességét 130 főre tervezték. A mai közel kétszerese az eredetinek. Hajdanán külön részleget alakítottak ki a betegeknek, 8 „sötétet” (dunklit) a „nem alkalmazkodó” raboknak. Helyet adtak a feleke-

zetek szerinti kápolnának, imateremnek, munkahelyeknek, tanulásra alkalmas helyiségeknek, a pincében főző- és mosóruzszegeknek. A „rondán bekerülő foglyoknak” fürdőkonyha állt rendelkezésükre. Idézve a 100 éve íródott újságcikkekből: az állampolgárok irigyelheték is az itt elhelyezettek kényelmét, ellátását.

Kalocsához fűződik az első női dologház létrehozása 1916-ban: közveszélyes munkakerülők kerültek ide, őrizetüket a meglévő személyzet intézte. A törvényszék helyébe 1950-ben a megyei bíróság került, és az év nyarán a márianosztrai női börtönt is ide költöztették. Az elítéltek foglalkoztatása a kezdetektől teljes körűnek mondható, varrodai tennivalóikat igyekeznek gyorsan elsajátítani, akik erre képtelenek, a vegyesiparban dolgoznak, de a fogvatartottak jelentős részének ez az első hazamosabb ideig tartó munkahelye.

Jogászként azt tapasztalom, hogy a hazai női elítéltekre vonatkozó kriminalitási adatok a külföldiekéhez hasonlóan egy helyben topognak. Különösen a kirívóan vagyonellenesnek induló, de gyilkossággal végződő bűncselekmények többrendű vádlottai esetében. A kifosztásnál, valamint a korábban bűncselekménynek minősített üzletszerű kéjelgésnél nehéz megállapítani a kiszolgáltatottságot, illetve a gyors pénzszerzés közötti összemosódás határait. Eme kör áldozatainak önkéntessége legalább annyira elítélendő, mint maguk az elkövetők. Az életfogytiglani büntetésnek a halál bekövetkeztéig tartó kiterjesztését nem látom célravezetőnek a bűnözés visszaszorítására. Minden elítéltnak meg kell adni a szabadulás bármilyen távoli, de reálisan bekövetkező reményét. Ha erre nincs törvényes lehetőség, ön- és közveszélyessé váló magatartással kötik le folya-

matosan környezetüket. Ennek feloldására sem a bv. személyi állománya nem készült fel, sem a műszaki adottságok nem megfelelőek.

A feltételes szabadulás (30 évnyi letöltött idő után) már megoldás lehetne, de ekkora büntetést még évekkel kitoldani értelmetlen, figyelemmel az emberességi és anyagi szempontokra is. A társadalomnak el kell fogadnia a tényt, hogy a fogva tartással létrejön az a kényszerhelyzet, amit nem választ önként senki. Az úgynevezett „intimszobák”-kal kapcsolatos kérdésre röviden: követendő megoldásnak azt tartom, hogy az arra érdemesek jutalomból eltávozhassanak az intézetből. A homoszexuálisoktól csak annyit követelünk, hogy ez irányú igényeikkel másokat ne botránkoztassanak meg. Összességében az a feladatunk, hogy az elítéltek személyisége pozitívan változzon büntetésük töltése idején, legyenek alkalmassá az önálló, felelősségteljes és jogkövető életvitelre.

(Szentgyörgyiné dr. Rudnai Etelka, százados)

„Félelemmentes” újrakezdés...!

Vésőforma szerszámot jelent az ógörög kifejezésben az a szó, hogy karakter. Átvitt értelemben a jellemre utal, nevezetesen: olyan „karcolat”, ami felismerhetővé teszi hordozóját. A nem alkuvó gerincesekről fogalmazta Horatius híres ódájában: „Iustum ac tenacem propositi virum...”, de ezt számosan tekintik merev erkölcsi törvénynek, hiszen a megbocsátani képes gyűlölhet, a következetes kitérhet az értelmetlen harcok elől. Sokáig kerestem azt az illetőt, aki mérhető pontossággal elemezte a büntetés ama formáját, hogy mekkora jelentőség tulajdo-

nítható a „szeretettelvonásnak”. Iskolai végzettségét tekintve a nyolc általános után belekóstolt a gimnáziumba, próbálkozott szakmaszerzéssel, ám a nagykorúság elérése előtt barátjához költözött, nem tudván róla, hogy a szolid, magába zárkózó fiú profi betörő, a szakma titokzatos magányos farkasa. Napközben olvasott, rajzolgatott, és a nála bő tíz esztendővel fiatalabb lány nem kételkedett foglalkozásában: tűzoltókészülék-ellenőr, ezért utazik szerte az országban, hetenként pár alkalommal mindenféle szállodákban éjszakázva. A hölgy súlyos testi sértést kiváltó indulatát – négyezer szúrt – a bíróság nem tekintette enyhítő körülménynek: párja trippert és lapostetűt hozott haza a rabolt holmikkal. *„Ézért böktem hasába az ollót, de a nyomozók társtettesként is gyanúsítottak, mert málhányi ékszeret, mütyüröket találtak elrejtve!”* Az immáron harmincon túli asszony szabadulása után férjhez ment, két gyermek anyja, sikeres vállalkozó, „tetten érhetetlenül” becsületes adófizető, és mindmáig alkalomszerűen leszbikus.

– Amikor előzetesbe kerültem, ketten várakoztak a zárkában, és haragudtak rám, amiért „közjüket feküdtem”, de aztán közösen szagolgattak, persze fogalmam sem volt arról, hogy az ajtón túlról kukkolnak. Maga a szex nem hiányzott, inkább az orgazmus izása, ezért tartva az esetlegesen létrejöhethő frigidiségtől – mindezekre később találtam a könyvekben magyarázatot –, engedtem a kéréseknek, kifejezésre juttatva: hol, meddig, hogyan. Ez a hírem utolért a börtönben, mert mások előtt is mertem izgalomba jönni, viszont veszélyt jelentettem a személyzetnek, attól tartottak, feldúlom a közösség rendjét, nyugalmát. A nevelőtisztem, negyvenes nő, azzal szórakozott, hogy a közömbösség hatását ismételte esténként, hétvégeken: ve-

gyem tudomásul, minél erősebb a nemi izgalom, annál nagyobb az esélye a fegyelmiknek, hiszen a kölcsönös élvezetek kiszámíthatatlanul végződhetnek. Szabadulásomat követően kerültek birtokomba a latens melegséget elemző könyvek, tanulmányok, hogy a bv. intézetekben mekkora lelki küzdelmekkel járhatnak az elfojtások, a szadizmussal, netán fantáziálgatásokkal viaskodók magatartásának takargatása. Tapasztalataim szerint az elítélt nők körében szinte semmi lelki ismeret-furdalást nem jelent az önkielégítés, a másik csókolgatása, csupán akkor szenvednek, amikor betegesen szeretnek. Ez a kiszolgáltatottság meghatározza a munkakedvet, a lelki egészséget, felerősíti a belső vádakat, és nincs az a felügyelő, orvos, aki lecsapolhatná a túltelítettséget, kasztrálhatná a vágyakat. Illetve csak a rokonszenvezők képesek erre, de az állását, előmenetelét féltő hivatásosokból melyik vállalja a „bemelegedettek” védelmét? A párom meglelt korú „nagyothalló”, utálja a panaszkodást, és gyanakodva fogadja a lelkes örömeiket: valódi krampusz, nyugalmazott pilóta. Neki köszönhetem a teljes egyenjogúság gyakorolhatóságát, hiszen számára nem a heteroszexualitás a házasság, a család értékmérője.

Rozál – nevezzük így – bízott a félelemmentes újrakezdésben, érte ezen azt is, hogy fordíthat korábbi életén, kitörölheti álmaiból az erogén zónák incselkedését, nevelőinek, felügyelőinek megvetését, és képes lesz örökre elfelejteni férfiként becézett leszbikus simogatóit: az örökös fáradhatatlansággal – helyette is – dolgozó „Misut”, a görcsösen iparkodó egykori hekus „Jocót”, a józanul is delíriumos mázsányi „Krizsánt”. Életének második fele vaskos regény témája lehetne, mert a fegyházakban kettyósnak vélték közül valójában kevésnek van fokozott körültekintést igénylő „cicája”. Ha mégis, lehet-e ana-

lizálni a lelki folyamatokkal körbebástyázott elmebetegségeket, hiszen mind a kül-, mind a belső világ folyamatos ingerei megakadályozzák a békeség nyugalmi állapotának kiteljesedését.

Szorogató látvány, ahogy a férfinak is ronda nők reggeltől estig mázolgatják magukat, nyelnek, falcolnak, hogy fidzni mehessenek Tökölre, miközben kísérőik azért morgolódnak: a fogvatartottak cicomáskodhatnak, de tőlük nem veszik jó néven, ha szolgálat közben saját lábbeli, zokni, harisnya van rajtuk. Merő kíváncsiságból összebogarásztuk a BVOP 1997-es évkönyvéből, hogy az intézményekben és a kft.-knél hány nőt alkalmaztak vezető beosztásban, továbbá mennyien szereltek föl ebben az esztendőben. Az adatok hozzáférhetőek, tehát csupán annyit: a hölgyek, mint a civil életben is leggyakrabban, messze elmaradnak az arányosságtól, talán csak az egészségügyi, a jogi és a (köz)gazdasági területen kaptak többen magasabb rangot, pozíciót. De nincs miért csodálkozni a „kirekesztett ségen”: hallucinációktól telített korunkban

sem rendeződnek át az indulatok, a szokások, a megszólított nők java része most is ajakharapdálással dadog, és nehéz feladat elhíttetni az érintettekkel, hogy nincs ok gyanakvásra.

A Nap-kezte című tévéműsor saunázás érzésével kínlódtam néhányszor a tanulmányt fogalmazva, mert egyfelől az otthonosság bizalmasságával tették lehetővé Kalocsán, hogy dolgozhassak, ugyanakkor gránitkeménységű falakba ütköztem, és pontosan érzékeltem a folyosón is cirkáló ösztönimpulzusokat: „Nincs arca a tényeknek...!” – töprengtem a miérteken. Kilépvem az intézet kapuján, belenyugodtam a netán csonkán végződő munka tudatába, de fölismertem: mégsem mehetek panaszra, még külön szerencse, hogy láttam szép tekintetű nőket is. A kézirat postázásának napján bódultan ébredtem, és azt kérdeztem szomszédomtól, mikor lesz szombat. „Soká!” – felelte csodálkozva, nem értvén, hová lett hirtelenjében betegesen pontos időérzésem.

Hajnal László Gábor

Bútorszilánk

Harminc évig egy helyen

Magas, szikár, ősz hajú férfi fogad a Budapesti Fegyház és Börtön előcsarnokában. Tóth László szerelvezető, a Faipari Termelő és Kereskedelmi Kft., a Bufa dolgozója, a jól képzett asztalos szakmunkás harmincadik éve visel bévés egyenruhát. Míg rójuk a fellelé vezető lépcsősorokat, hogy beszélgetésünk színhelyére, a kijelölt irodahelyiségbe érjünk, máris megkérdezem: ugye, még nem volt szabadságon? Nem – válaszolja –, a jövő héten megyek.

A fáradtság úgy ül az arcán, mint megviselt politúr egy nélkülözhetetlen tárgyon. Személyében bévéország egy hűségese katonáját ismertük meg. Szerény, sokat dolgozó embert, hallgatag csendestársat a becsületességhez.

– A Bufa elődjéhez, a Budapesti Faipari Vállalathoz 1968. december 2-án léptem be tizennyolc éves srácként – beszél a kezdetekről. Családi örökségként, mondhatnám. Édesapám 25 évig át állt bv. intézeti alkalmazásban. Először az őrségnél szolgált, majd a virágkertészet főnöke lett. Sokat mesélt a Gyűjtőről, elbeszélései megfogtak, de a telepi mikroklíma is hatással volt rám. A kőbányai börtön melletti Kozma utcai lakótelepen valamikor sok egyenruhás családfő élt. Bévések, rendőrök, katonatisztek családjai laktak itt egymás mellett, jó közösségben, összetartozásban.

– *Rezignációt érzek a hangjában. Mint ha ez ma már messze nem így lenne...*

– Az emberi összetartozás szálai meglazultak a telepen, s bent a börtönben is. Az elítéltek műveltebbek, dörzsöltebbek lettek, akiknek van idejük gondolkozni a zár-

kában, az állomány meg annyira elfoglalt, hogy időnként, helyenként azt is elfelejti, amit tud.

– *Ezt bizonyos keserűség mondatja önnel. Megbánta az itt töltött harminc évet?*

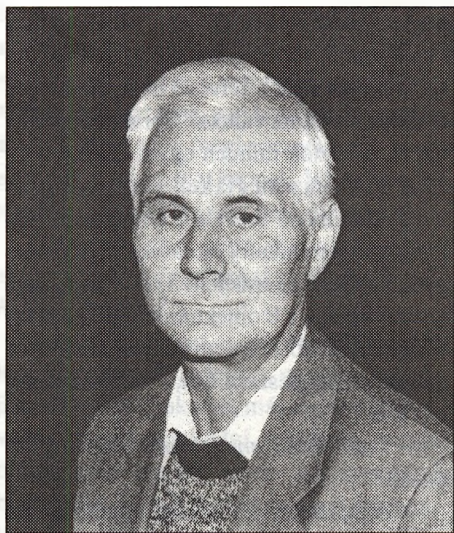
– Tulajdonképpen igen. A börtönklíma is más, a bútorszakma pedig a sok átszervezés közben leszálló ágban stagnál. Én három évig tanultam egy asztalos kisiparosnál, a fa vonzott, az anyag, amelyből szép dolgokat lehet előállítani. Az asztaloság alkotó mesterség. S én megrekedtem a bévénel.

– *Gondolom, az apai rábeszélés mellett az anyagiak is eldöntötték sorsát 1968-ban...*

– Hát igen, egy ifjoncnak a havi 1800-1900 forintos járandóság kellemesen hangzott. Jó pénz volt ez akkoriban. Apám régi vágású, az utasításokat pontosan betartó ember volt. Ki volt adva; családtagok nem beszélhetnek a falakon belül egymással. Nem beszélgettünk. Nehéz volt a fegyelmezett légkört megszoknom, s az elítéltekkel való igen kemény bánásmódot.

– *Újoncként milyen beosztásba került?*

– Először a szerszámkészítő csoport-

hoz osztottak be, ahol idősebb, középkorú szakmunkások vettek védőszárnyaik alá. Sokat segítettek a kezdőnek, mind szakmailag, mind emberileg. Emlékszem fő profilunkra: az Orionnak gyártottuk szériában a tévékávákat. A szerszámkészítő, előkészítő csoport a képcsőkovácsolást is végezte. Utána hat év szünet következett, mert kijártam az Orionhoz, ott végeztem el a garanciális javításokat. Az itt gyártott kávákat ott kellett megjavítani. Amikor visszajöttem, úgy 1975–76 körül, meósnak neveztek ki. Később ez a státusom is megváltozott. Művezetőnek léptettek elő. A meót átszervezték, kisebb létszámmal is elvégezhető volt az ellenőrzés.

– *Őn újra kijárt a városba, elítéltekkel buszozgattott...*

– Igen, mivel az történt, hogy megrendeléseink a Fegyver- és Gázkészülékgyárhoz kötöttek úgy tíz hónapig. Mintegy száz elítéltet vitt naponta a busz kora reggel a FÉG-hez, a csoportot a műhelyben én felügyeltem. Ezután kerültem a mostani munkahelyemre, a szereldébe.

– *Ez a szerelde, meg az a régi azért egy kicsit más, ugye?*

– Hogyne! Régebben 60-70 emberrel működött, mára ez a létszám 30-35 személyre csökkent. A bútorgyártás nagyon érzékenyen reagál arra, hogy nincsenek nagy lakásépítő programok. Ha nem épülnek lakások, ha az emberek nem tudják a bútort megvásárolni, akkor nekünk befellegzett. A '75–79 körüli lakásépítési és bútordömpinget mély hullámvölgy követte.

– *Sok-sok átszervezéssel...*

– Ahogy az lenni szokott. A kisbútorgyártás a faipari műhelyekben úgy-ahogy él még, bár alig-alig működik, a hazai nagybútorszerelések is csak részben, s a fűrészáru műhely. Az elítéltek 33-35 forintos órábérben dolgoznak. Ez nagyon kevés.

Egy jó szakmunkást csüggedéssel tölt el, ha a termékeit nem vásárolják. Ám amíg a világ áll, bútorkra is szükség van. Mi épül mostanában a bankok mellett? Szálloda. Az Ibisz szállodában 120 szobát rendeztünk be Bufa-termékekkel.

– Ezek boldog napok voltak – jelenti ki a mester. – Szabadabbnak, szakmailag büszkének éreztem magam. Miskolcon is szállodát rendeztünk be, evsz.-esekkel mi szereltük össze a bútorkat.

– *Valamiről megfeledkeztem. Nem tettem fel eleddig a magánéletére vonatkozó kérdést. Biztosan meg is nősült az évek során...*

– Megnősültem 1978-ban, és elváltam 1985-ben. Jobb, ha erről nem is kérdez. A volt apósom az őrségnél dolgozott a kőművesbrigádban, a nejem a Bufa titkárnője volt. Szóval, családirag is „bv-dinasztizálódott”. Van, létezik egy bévés házassági ártalom; az ember hozzászokik a parancsolgatáshoz az otthonában is. Én jó előre figyelmeztettem a feleségem, még vélet-

lenségből se nézze el nekem ezt a hibát, szóljon rám. Végül is nem ettől ment tönkre a házasságom, az okokat nem részletezem, de jó pár kollégát ismerek, aki emiatt vált el.

– *A biztos, óvó családi háttér pedig nagyon fontos az önök sok feszültséggel terhes munkájában...*

– Igen, elismerem, nekem ez nem sikerült – suhan át felhő Tóth László barázdált arcán. – Két lányom van, a gyermektartásra elmegy a fizetésem, a 81 ezer bruttó 40 százaléka. A két szoba összkomfortos lakás rezsije is témérdek. Így elmondhatom, az utóbbi 10-12 évben egyszer sem voltam nyaralni. Illetve az intézettől kivettem az egy hónapot, de elmentem egy barátomhoz maszekolni.

– *Akkor hogyan piheni ki magát? Miképp regenerálódik?*

– Ilyenkor felfrissülök, jóval kipihentebb vagyok, mint a benti taposómalomban. A környezetváltás felüdít. A pénz nagyon kell. Harminc év egy helyen a kinti munkahelyen is sok, nálunk pedig hatványozottan az a motonóriájával.

Tóth László vállalati szervezésben járt külföldön Csehszlovákiában, Lengyelországban, még a régmúltban. Nem tartozik azok közé, akik a turistautakra befizetnek. Pedig üdülni, kikapcsolódni kötelező, ajánlják épp az intenzívebb munka érdekében az orvosok.

– *Elmehetne nyugdíjba is, ha a kifáradást ennyire érzi...*

– Gondoltam rá, de 48 évesen 50 százalékot kapnék. Ez kevés. Megy hát tovább a verlki. Apám meghalt, 76 éves anyámat naponta látogatom, aki enni sem tud, ha nem együtt eszünk. Ezért nem bent étkezem, hanem nála.

– *Hogyan osztja be a napjait? Miként alakul egy hétköznapija?*

– Reggel fél ötökor kelek, fél hat, három-

negyed hatra be kell érnem. Átmegek a B objektumba, az alagúton keresztül megteszem a napi sétám, felveszem az elítélteket, akiknek létszáma változó. Sorakozót rendel el, beosztok minden egyes embert a kiadott munkafázisra. Ha kell, elmegyek a raktárba különböző szerelési anyagokért. Ellenőrzöm a munkafolyamatokat. Háromnegyed kettőkor elrendelem a takarítást, majd visszavonulok a B objektumba. Az óránkénti létszámenőrzést nem hanyagolhatom el. Szigorúan megteszem. Sőt, a visszaúton motozok is.

– *Talál tiltott anyagokat a fogvatartotaknál?*

– Ajjaj, sokat is. Pálmateket például. Ez nagy kincs köreikben, szipuzáshoz használják. A hátukra ragasztva, lábszárukra kötözve fadarabokat próbálnak felcsempészni a zárkaikba, hogy hajókat, Eiffel-tornyot, cigányos tükröket barkácsolgassanak.

– *Afafaragáshoz igényesség kell. A bűnelkövető, ha általánosítok, nem a saját élete igényességéről, a mások élete iránti tiszteletéről híres, igényesen dolgozik-e a fairparban?*

– Itt általánosítani nem lehet, mert van közöttük igényes, ügyes. Nemrég szabadult egy brigádvezető, aki az egyedi darabok összeállításának betanulása után még az asztalosokat is elkápráztatta munkáival, annyira szépen, érzékkel tudta csinálni a dolgokat, hogy le a kalappal előtte. Én meg ór vagyok, nevelő, művezető, mindenese egy személyben.

Tóth László nem szándékozik a nevelők kenyerét elvenni. Ellenkezőleg. A nevelők munkájának megreformálására tesz észrevételeket.

– A nevelőknek az lenne a dolguk, hogy a szereldében is foglalkozzanak velük. Azelőtt többször lejöttek a műhelybe, megnézték, mint dolgoznak az elítéltek, megérdem-

lik-e a jutalmat. Manapság nevelővel a szerdében én nem találkozom. Az elítéltek sokszor rajtunk kéri számon a nevelőjüket. Odajönnek hozzánk, panaszozzák, hogy nem találják őket. Mire megismernék vagy megszoknák, addigra újat kapnak. Valamikor ismerték a nevelőket, most nem. Ez hiba.

– *Marad önnek ideje, energiája a lelkizésre? Egyáltalán, akarnak az elítéltek a műhelyben lelkizni?*

– Igen – bólogat –, sokféle szöveget el kell viselnem. Mindegyik gazdag, hazudják, több milliójuk van, már szerintük. Felválni, nagyképűsködni imádnak. Aztán otthon még kenyér sincs. Az evsz.-szel hisztériába hozza őket az európai normához közelítő büntetés-végrehajtás. Mindenki haza akar menni, minden egyes hétvégén. Az egyik fiatalember is hetvenkedett, nagyon kérte a hétvégi eltávozást. Kiengedték megfelelő magaviselet után. A nagyhangú srác lógó orral jött vissza két nappal hamarabb. Családja nincs, a híd alatt csövezett.

– *Harminc év alatt hány becsületes emberrel találkozott?*

– Néhány jó irányba változó életről azért én is meggyőződhettem. Emlékszem egy valutázó sráca, akiből virágkötő kisleiparos lett. A szerdében nem sok visszaeső fordul meg. A múltkor egy volt ötvenhatos üzent nekem, amiért bántottam, leki-csinyltem egy munkáját. Nem könnyű velük. Sok a halandzsa. Az életüket kiszínezik az önmagukról táplált illúziókkal. Mesélik a történeteiket. A feleséggyilkos azt, hogy ő csak részegen egy pofont akart lekevernem az asszonynak, s mire felkelt és kijózanodott, őt is meglepte, hogy már nem él az asszony. Tudom, mikor, mi célból mondanak valót és mikor beszélnek mellé. Nagy a tapasztalatom. A fusizni akarók ret-

tegnék is tőlem, az arcukon meglátom a rejtegetett fadarabot. Jön a mumus – ez vagyok –, és elveszi a barkácsolnivalójukat.

– *Ön érzékelheti a bűnözői körök rétegződését is...*

– Hogyne. Első nap, ahogy munkába állítom őket, kiderülnek a különbségek. Még fizetés sem kell, nem akarok balhét, csak hagyjanak dolgozni – szól a tehetős, műveltebb maffiózó. A piti bűnözők olykor elviselhetetlenek. Az egyik, aki a Batthyány-sírboltot kirabolta, egy analfabéta, buta, roma gyerek volt, de utánam kiskutyaként jött, pitizve. Egyszer nem jól szólt, s azzal büntettem meg, hogy két hónapig nem szóltam hozzá egyetlen szót sem. A végén annyira a lelkére vette a dolgot, hogy sírva letérdelt elém, most az egyszer bocsássak már meg.

– *Sajnálkozni szokott-e?*

– Ritkán. Most szabadult egy 25 éves dadogós fiú, aki egyetlen levelet sem kapott az anyjéktól, csak az utolsó hónapban jutott be hozzá egy pénzkérő levél. A fiú nem tudott pénzt küldeni. Az apja temetésére kiengedték volna, ha a családtagjai közül valaki bejön érte. Nem jött senki, így a falak közt élte át, mint annyiszor, a családi melegség, a szolidaritás teljes hiányát. Ezt a szegény gyereket nagyon megsajnáltam.

– *De azt a másikat, ugye, már kevésbé, akit két hónappal előbb csípett fülön némi vodkával...*

– A szerelde két részből áll, a felső rész körfűrészénél az elítélt gyanús, kapkodó mozgását tapasztaltam. Csak nem dugdos valamit? Megmotoztam rögvést, kis vodkásüveg lapult a zsebében. Az illetőt azonnal átadtam biztonsági tisztnek.

– *Beszélgetésünk napján hányan felügyelnek hány dolgozóra?*

– Ma ketten vannak tizenhárom foglal-

kozottatott mellé beosztva. A foglalkoztatottság messze nem megoldott a Gyűjtőben sem. A rendszerváltás előtt jobban jutott munka az elítélteknek, mi is jobban kerestünk az ilyen-olyan prémiumokkal. Nagyon változó ez az egész szisztéma, és ez nem jó.

– *Az irányelv azért maradt, foglalkoztatni kell az elítélteket...*

– Igen, de nem mindenáron. Most pedig a mindenáron súlyát érezkelhetjük. Nálunk csak elvéve vannak nagyobb munkák, egy elhúzódozó mélypont nehézségeit tapasztaljuk folyamatosan. Kiemelkedő pont volt a három-négy szálloda berendezése, de ez kevés.

– *Külföldi megrendelésekkel nem próbálkoztak a Bufa vezetői?*

– De igen. Németországba előszobabútorított szállítottunk volna a közelmúltban, de a vállalkozás nem sikerült. Kunhegyesen gyártattuk le az ajtókat, de olyan silány lett az áru, hogy az export egyszerűen meghiúsult. Rajtunk maradt a termék.

Bútor diszkontbolt. A temető előtti nagy forgalomban még tábla is jelzi a helyét. Mégis kevés vásárló keresi fel a bűnelkövetők gyártotta, a más üzletekhez képest valamivel olcsóbban kínált portékát. Tóth László szerint érdemes lenne megnyitni a diszkont bútorbolt mellett egy barkácsboltot is a felgyülemlett sok hulladékanyag hasznosítására.

– *A napirend folytatásával, a délutánnal, a szabad idővel még adós maradt. Kérdezhetem erről is? A bv. közkatonájaként mennyi feszültséget visz haza bentről?*

– A délután hamar elrepül egy megfáradt, középkorú férfinak. Anyámat mindennap meglátogatom. Szórakozásnak csak a tévé marad, a mozit kihagyom a 600 forintos jegyek miatt. Azelőtt színházba is jártam, ma már soha. Szívesen olvasok, a Mai Napot mindennap megveszem, de az újságok ára is felháborítóan magas.

A Kozma utcai temetőt sokan keresik fel, a városközpontból bumliznak a 28-as vagy 37-es villamoson. Tóth László viszont ezen a pár száz négyzetméteren él, közlekedik, dolgozik, lakik. Ritkán jár bent. Kőbánya az ő Bakonya, vadona, mint Adynak Párizs. Behatárolt életter.

Lassan beszélgetésünk végéhez érünk. Tóth László még elmondja, hogy a fiatal örök anyagi megbecsülése terén a bévének nagyot kellene lépnie, a helyzet hovatovább tarthatatlan. Az elítélt szabad lehet a hétvégén, míg az őr egyre kevésbé. Rendszeresen túlórárt kell vállalnia, hogy a havi fizetése kijöjjön.

– Azelőtt kinevettem az idősebbeket, ha ájuldostak a melegtől, most ott tartok én is – törli meg izzadó homlokát. Harminc év törődöttsége érződik mozdulatán. A nehéz helyen, szabad választásból letöltött harminc év gyorsan elrepült.

Végjátékul a pénz ördögei kuncognak még egy kicsit. Harminc évi munkaviszony után a dolgozó a kollektív szerződés szerint három hónapi fizetés felvételére lett volna jogosult. Volna. Mára ez is, mint annyi más, módosult.

Pardi Anna

Nemzetközi kapcsolatok

1998. július 4–9. között dr. Tari Ferenc vezetésével öttagú magyar delegáció járt Észak-Rajna Vesztfáliában, az ottani börtönmisszióval és utógondozással foglalkozó szervezet meghívására. A küldöttség tagja volt *Albrecht Győző*, a Magyar Evangéliumi Börtönmisszió kuratóriumának elnöke.

1998. július 13–17. között dr. Müller Anikó és Erkiné Szécsényi Edit részt vett az Európai bűnüldöző hivatalok szervezetéről és hatásköréről tartott konferencián Németországban.

1998. augusztus 9–13. között Csóti András és Fok Róbert utazott az Amerikai Börtönügyi Társaság 128. kongresszusára az Egyesült Államokba.

1998. szeptember 2–5. között dr. Boros János előadást tartott a lengyelországi Krakkóban az Európai Igazságügyi-Pszichológiai Társaság 8. Konferenciáján.

1998. szeptember 6–11. között Huszár László a Nemzetközi Büntetés-végrehajtási Társaság Előkészítő Bizottságának ülésén járt Kanadában, közelebbről Torontóban.

A bajor büntetés-végrehajtási igazgatók kilencfős delegációja *Bernhard Wydra*, a Bajor Büntetés-végrehajtási Szervezet Kiképző Iskolájának igazgatója vezetésével 1998. július 6–10. között látogatást tett több bv. intézetben.

A Szent Adorján-napi ünnepségen szeptember 4–5-én részt vettek a környező országok országos parancsnokai: *Anton Fábry* szlovák, *Włodzimierz Markiewicz* lengyel, *Paul Mann* osztrák országos parancsnok, valamint *Ana Balan*, a román országos parancsnokság nemzetközi kapcsolatok főosztályának vezetője.

Dr. Tari Ferenc országos parancsnok és a külföldi vendégek az Adorján-napon

Elismerések

Az állami ünnep alkalmából eredményes munkájuk elismeréséül az igazságügy-miniszter a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért” emléklakett

arany fokozatát

adományozta *Pécsi Róbert* őrnagynak, az Ipoly Cipőgyár Kft. műszaki igazgatójának, *Rodek Lajos* őrnagynak, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet biztonsági tisztjének, *Csányi Ferencné főtörzsaszólsónak*, a Bv. Központi Kórháza vezető szülésznőjének.

Az országos parancsnok a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért” emléklakett

ezüst fokozatát

adományozta *Fecsó Lászlóné századosnak*, a bv. országos parancsnoksága terelésirányítási és marketingigazgatósága főelőadójának, *Bazsó István főhadnagynak*, az Állampusztai Országos Bv. Intézet főelőadójának, *Vászin Márkné főtörzsaszólsónak*, a Bv. Központi Kórháza gazdasági előadójának, *Kasziba Sándorné főtörzsőrmesternek*, a Kalocsai Fegyház és Börtön körletfelügyelőjének,

a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért” emléklakett

bronz fokozatát

adományozta *Pintér György zászlósnak*, a Fővárosi Bv. Intézet műhelyvezetőjének, *Rusz Attila főtörzsőrmesternek*, a Békés Megyei Bv. Intézet biztonsági felügyelőjének.

Soron kívül előléptette

alezredessé

Bleicher Ferenc őrnagyot, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet osz-

tályvezetőjét, *dr. Hangyál István* őrnagyot, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet osztályvezetőjét, *Horváth Zoltánné* őrnagyot, a Kalocsai Konfekcióipari Kft. termelési és kereskedelmi igazgatóját, *Kokavszki János* őrnagyot, az Ipoly Cipőgyár Kft. gazdasági igazgatóját, *Kövér György* őrnagyot, a Budapesti Fegyház és Börtön gazdasági vezetőjét, *Simonné Tányéros Márta* őrnagyot, a Duna-Mix Kft. gazdasági igazgatóját,

őrnaggyá

Dobó István százados, a Sopronkőhidai Kft. műszaki osztályának vezetőjét, *Guba Endre százados*, az Állampusztai Országos Bv. Intézet csoportvezetőjét, *Kiss Bálint százados*, a Heves Megyei Bv. Intézet osztályvezetőjét, *Földi István százados*, a Baracska Országos Bv. Intézet parancsnokhelyettesét,

századosá

Veszeli Zsolt főhadnagyt, a Bv. Országos Parancsnokságának költségvetési és revíziós önálló osztálya revizorát,

hadnaggyá

Rózsa Lajos főtörzsaszólsót, a Bufa Kft. igazgatóhelyettesét.

Eredményes munkája elismeréseként nyugállományba vonulása alkalmából az igazságügy-miniszter

Tauffer Emil-díjat

adományozott *Varga Károly alezredesnek*, a bv. országos parancsnoksága módszertani igazgatósága főmunkatársának.

A büntetés-végrehajtási szervezet napja alkalmából eredményes munkájuk elismeré-

seként a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért” emléklakett

arany fokozatát

adományozta *dr. Mészáros József nyugállományú ezredesnek*, a Bv. országos parancsnoksága volt osztályvezetőjének, *Kópis József alezredesnek*, a Magyar Honvédség Katonai Fogháza parancsnokának, *Csóri Lajos alezredesnek*, a Bv. országos parancsnoksága ellenőrzési és értékelési igazgatósága ellenőrének, *dr. Kováts Imre orvos alezredesnek*, a Bv. Központi Kórház főigazgató főorvosának, *dr. Lepp Pál orvos alezredesnek*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön orvosának, *Rákli Ferenc alezredesnek*, a Vas Megyei Bv. Intézet parancsnokának, *Szoboszlai Gombos Katalin alezredesnek*, a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet osztályvezetőjének, *Újszászi Zoltán alezredesnek*, a Veszprém Megyei Bv. Intézet parancsnokának, *Balogh Erzsébet őrnagynak*, a Szegedi Fegyház és Börtön gazdasági vezetőjének, *Berauer Éva őrnagynak*, a Kalocsai Fegyház és Börtön nevelőjének, *Hetés Ferenc őrnagynak*, a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet parancsnokának, *Katona József őrnagynak*, a Büntetés-végrehajtás Továbbképzési és Rehabilitációs Központja igazgatójának, *Mészáros Lajos őrnagynak*, a Baracskai Országos Bv. Intézet vezető nevelőjének.

Soron kívül előléptette

ezredessé

Filemon Tivadar nyugállományú alezredes, a Bv. Országos Parancsnoksága volt osztályvezető-helyettesét, *Molnár Lajos nyugállományú alezredes*, a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet volt parancsnokát.

Az országos parancsnok a „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért” emléklakett

ezüst fokozatát

adományozta *dr. Bok Éva alezredesnek*, a

Bv. Országos Parancsnoksága humánpolitikai főosztálya osztályvezetőjének, *Kántor Gáspár alezredesnek*, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja igazgató-helyettesének, *Gergely Jolán századosnak*, a Bv. Országos Parancsnoksága jogi és igazgatási főosztálya főmunkatársának, *Sovány Andrásné századosnak*, a Fiatalokruák Bv. Intézete osztályvezető-helyettesének, *Molnár László törzsszászlósnak*, a Márianosztrai Fegyház és Börtön ápolójának, *Sipos Jenő törzsszászlósnak*, a Baracskai Országos Bv. Intézet megbízott biztonsági tisztjének, *Zombori János törzsszászlósnak*, a Fővárosi Bv. Intézet biztonsági tisztjének, *Kinter Gyula Pál zászlósnak*, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet gépjárművezetőjének, *Lavrik István zászlósnak*, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön felügyelőjének.

A „Büntetés-végrehajtási Szolgálatért” emléklakett

bronz fokozatát

adományozta *Szöke Lászlóné zászlósnak*, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet szociális előadójának, *Kakuzsi István főtörzsőrmesternek*, a Szegedi Fegyház és Börtön gépjárművezetőjének.

Soron kívül előléptette

alezredessé

Baráth Ferenc nyugállományú őrnagyot, a Váci Fegyház és Börtön volt osztályvezetőjét, *Gorencz András nyugállományú őrnagyot*, a Bv. Országos Parancsnoksága volt főelőadóját, *Simkó Sándor őrnagyot*, a Pálhalmi Agrospeciál Kft. volt osztályvezetőjét,

őrnaggyá

Péter László századost, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön volt osztályvezetőjét.

Képek - események

A büntetés-végrehajtás harmadik szakmai napja alkalmából a köztársasági elnök zászlót adományozott a testületnek, amelyet Tóth Kálmán ezredes, az elnök katonai irodájának vezetője adott át ünnepélyes keretek között a bv. szervezet oktatási központjában.

Szeptember 11-én rendezték a büntetés-végrehajtás 1998. évi lövbajnokságát. 34 intézetet és intézményt képviseltek a versenyzők, sőt a PA-63-as pisztolylovásban nők is indultak, a győzelmet a pálhalmi Menyhárt Istvánné szerezte meg. A férfiak ezen számát Nádasai Béla, a bv. oktatási központjának dolgozója nyerte. Az MC-9-es puskával a máriánosztrai Balázs Péter, Mossberg-puskával a nyíregyházi Gégény Miklós lőtt a legjobban. Az összesített csapatversenyt a tököli bévések nyerték.

Augusztus végén került sor Kecskeméten a negyedik nemzetközi nyári jogakadémiára. A kétnapos rendezvény fő témája a kommunikáló jogalkalmazás volt. Ennek keretében vitafórumot is rendeztek, amelyen többek között dr. Horeczky Károly, a Legfelsőbb Bíróság kollégiumvezető bírója tartott nagyszerű előadást. Az előadók között volt Ruzsonyi Péter, az országos parancsnokság sajtóreferense, aki a büntetés-végrehajtás és a sajtó viszonyáról tájékoztatta az érdeklődőket.

Szeptember 10-én a büntetés-végrehajtás második alkalommal rendezte meg az Adorján-focigálát. A Tűzoltóság Országos Parancsnokságának, a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságának, illetve oktatási intézményeinek, a Köztársasági Örezrednek és a Consec Vagyonvédelmi Kft.-nek a csapataival mérkőzött a bévés válogatott. Remek teljesítményt nyújtva elnyerte az Adorján-kupát, amelyet egy évi őrizhet.

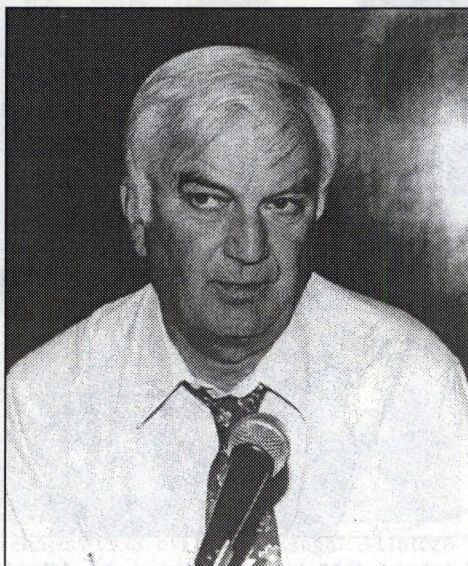
Bizalmi elv

*Az angliai és walesi pártfogói szolgálat**

Angliában és Walesban a pártfogó szolgálat eredete 1877-re, a bírósági misszionáriusok tevékenységére vezethető vissza. Az 1925-ös büntetőjogi törvény hivatalosan felhatalmazta a bíróságokat helyi hivatásos pártfogók kinevezésére. A szolgálat azonban csak 1948-ban öltött nagyobb méreteket, amikor megindult a belügyminisztérium által finanszírozott egyetemi, vagy a minisztérium által szervezett képzés. 1964-ben helyi pártfogó szervezetek vállalták az elítéltek utógondozását, és hivatásos pártfogókat küldtek a börtönökbe azzal a céllal, hogy a szabadulásra váró fogvatartottak reszocializációját előkészítsék.

Azóta a pártfogoltság a büntetőjog kulcsterületévé vált. Ennek főbb állomásai: 1967-ben bevezették az ideiglenes szabadlábra helyezést, 1973-ban a közhasznú munkát. A 10–17 évesek számára, az ítéletet megelőzően jelentést készítettek a szociális helyzetet felmérő jelentések helyett; kombinált rendelet készült, amely magában foglalja a felügyeletet és a közérdekű munkát egyaránt.

1997-ben a büntetőjogi törvénykönyvön kívül az új törvényhozás további felelőségekkel ruházta fel a szolgálatot: a kábítószer-fogyasztók vizsgálatával és kezelésével; a veszélyes bűnelkövetők (szexuális zaklatók, erőszakos bűnelkövetők) szabadulás utáni tíz évig kiterjeszhető ellenőrzésével megfigyelő kamerákkal; a fiatalkorúakkal foglalkozó, külön-

John Harding

* Az 1998. május 28–29-én rendezett magyarországi konferencián elhangzott előadást közlésre előkészítette és szerkesztette Tóth József, a MAPOSZ elnöke

KITEKINTÉS

böző szakemberekből (civil tiszték, szociális munkások, rendőrök, pedagógusok, egészségügyi dolgozók) álló munkacsoport létesítésével; az utolsó figyelmeztetés jogával, a gyermekjogi rendelet bevezetésével fiatalok számára. Nevelési tanácsadást és képzést tarthatnak a szülők számára (esti tanfolyamokon) a fiatalok bírósága révén.

Anglia és Wales 54 pártfogó területre oszlik. Minden területnek megvan az önálló, bíróból, rendőrbírákból és választott személyekből álló foglalkoztató bizottsága, amely kinevezi a pártfogói szolgálat vezetőjét, a vezető menedzsereket, hivatásos pártfogókat és a nem rendszerített személyzetet. A bizottságok mérete területenként változik. A legkisebb, 15 hivatásos pártfogót foglalkoztató, Wales vidéki területén található, a legnagyobb London központjában, amelynek 1200 dolgozója közül több mint 600 hivatásos pártfogó.

A szolgálat jövedelmének 80%-át a belügyminisztériumtól, 20%-át helyi hatóságok adóiból kapja. A hivatásos pártfogók általában olyanokból válnak, akik elvégeztek egy kétéves posztgraduális képzést „pártfogóstanból” (szociológia, jog, kriminológia stb.). Meg kell felelniük a pártfogókkal szemben támasztott követelményeknek, fizetésük és munkafeltételeik pedig államilag meghatározott.

Mind a pártfogók által végzett munkát, mind a pártfogókat ellenőrzi a belügyminisztérium és a kormány. Vizsgálják, vajon teljesítik-e széles körű, törvényileg kötelező feladatukat. Munkájuk végzésekor meg kell felelniük a nemzeti követelmények által előírt feltételeknek, amelyek munkájuk minden területére kiterjednek. Ilyen például: az ítélet előtti jelentés a büntetőbíróságoknak, a családok jólétét segítő jelentések, pártfogói rendeletek, felügyeleti rendeletek fiatal elkövetőkre, közérdekű munkára irányuló rendeletek, kombinált rendeletek, az átmeneti szállások irányítása és menedzselése, elbocsátás előtti és utáni felügyelet.

A pártfogó szolgálat vezetői az alábbi területeken felelősek a helyi pártfogó bizottságok: a szolgálat határfoka és hatékonysága, a szolgálat stratégiai tervezése és kivitelezése, az esetleges változások kezelése, a bíróságok, a börtönök és a helyi közösségek felé irányuló szolgálat felügyelete és fejlesztése, a szolgálat minőségének biztosítása, az anyagi szükségletek biztosítása, a pártfogók teljesítménye, továbbképzése és irányítása.

A pártfogó szolgálat központi szerepet tölt be a bíróságokon, a börtönökben és a rendőrségen vezetett adminisztráció intézésében. Ezenkívül az elkövetők számára lehetőséget igyekszik biztosítani a külvilággal való kapcsolatfelvételre, köszönhetően a szervezet helyi hatóságokkal meglévő viszonyának. Igaz ez például az oktatásra, a lakásügyre, de igaz a szociális segítségre vagy a helyi munkahelyek teremtésére is. Mindezekon felül a pártfogók kapcsolatban vannak a helyi egészségügyi hatóságokkal is, hogy lehetőséget adjanak a kábítószerfüggőknek, a mentálisan be nem számíthatóknak, az alkoholistáknak és a szexuális bűncselekmény áldozatainak, hogy anonim vizsgálatokon vehessenek részt. Végül pedig a szolgálat vállalta, hogy a külső, önkéntes szektor révén egyéb kiegészítő szolgáltatásokat nyújt. Ezek közé tartozik az elszállásolás, a szabad idő egészséges felhasználása, drogosok kezelése, alkoholisták felvilágosítása, képességek felmérése és munkakeresés. Külön foglalkoznak az etnikai kisebbségekkel és olyan önkéntesek toborzásával, akik segíteni tudnak a pártfogoltaknak, vagy a börtönből szabadultaknak. A pártfogásra jutó pénz hét százalékát fordítják az önkéntesekkel való kapcsolattartás fejlesztésére.

A szolgálat fő feladata, hogy a következőkön keresztül szolgálja a bíróságot és a közösséget: jelentés készítése a bíróságok számára, az elkövetők ellenőrzése a közösségen belül, olyan programok biztosítása az elkövetők számára, melyek által a törvényben előírtaknak meg tud felelni, és ezáltal minimálisra csökken a társadalom veszélyeztetettsége, a gyermekek családban történő, biztonságos fejlődésének biztosítása, segíteni a közösségeket a bűnmegelőzésben, illetve a bűncselekményeknek a sértettre kifejtett hatásának minimalizálásában.

Céljai fenntartásának érdekében a szolgálat vállalja, hogy rávilágít azokra a viselkedésekre és körülményekre, melyek bűncselekményt eredményeznek és tönkreteszik az áldozatokat/sértetteket, a bűnesetek megelőzésének érdekében együtt dolgozik a közösségekkel és a közösségekért, elősegíti a családok jólétét, mindenkivel szigorúan, nyíltan és tisztelettel bánik.

A szolgálat elsődleges felelősségei a következők: pontos és időszerű információkkal látja el a bíróságokat az ítélelhozatal segítésére, megtervezi és ellenőrzi a közösség elkövetőkre vonatkozó ítéletét, helyeket biztosít az átmeneti szállókban, kockázati felbecsülést és egyéb felméréseket készít a börtönszolgálatnak, előkészíti a fogvatartottakat a szabadulásra, és felügyeli őket szabadulásuk után, előkészíti a bíróságok által igényelt gyámügyi beadványokat, és ha szükséges, közvetítőként működik a szülők között.

A bűnözés rendkívül fontos politikai kérdéssé vált, a munkanélküliséghez vagy az ország gazdaságának az állapotához hasonlóan azon problémák közé tartozik, amelyek egyaránt érdeklik a politikusokat és a közvéleményt is. A pártfogó szolgálatnak a rehabilitációs célok szem előtt tartása mellett, a nyilvánosság védelme érdekében kötelessége felbecsülni, milyen veszélyt jelent az elkövető a lakosságra, valamint kötelessége hatékonyabb felügyeletet biztosítani. A pártfogók egyre inkább kapcsolatban állnak a sértettekkel, és tájékoztatják őket az erőszakos elkövetőkre kirótt ítéletekről, valamint az elítélt küszöbönálló szabadulásáról.

A kormány is elvárja a szolgálattól, hogy hatékony, különböző vizsgálatokon alapuló, sikeres felügyeleti stratégiát dolgozzon ki. Az igazságszolgáltatási folyamatban a többi képvisellett is egyre szorosabb partneri viszony alakul ki. Például, tájékoztatják a rendőrséget arról, mely elkövetők hajlamosak arra, hogy további bűncselekményeket kövessenek el. Az információcserét követően a szolgálat a többi szervvel együtt személyre szabott tervet dolgoz ki az esetleges bűncselekmény megelőzésére. Az akció részeként a rendőrséggel és a helyi hatóságokkal közösen olyan biztonsági tervet dolgozunk ki, amely csökkenti a bűncselekmények lehetőségét (például megfigyelő kamerák elhelyezése forgalmas pályaudvarokon vagy a kábítószerfüggő elkövetők megfigyelése az érintett körzetekben).

De milyenek maguk az elkövetők? Milyen a bűntettek módja, egyéni jellegzetességeik és szociális helyzetük? Változott-e a pártfogó szolgálat klientúrája az elmúlt évek során?

Azon pártfogoltak száma, akik már „börtönműlttal” rendelkeznek, a hetvenes évek 18%-áról 1996-ra 40%-ra emelkedett. Ugyanebben az időintervallumban, az 1979. évi 28%-kal összehasonlítva, a felügyelet alatt állók felét helyezték vád alá betörés, rablás

vagy más bűntény elkövetése miatt. Az elkövetők átlagéletkora nőtt. 1979-ben 50%-uk 21 év alatti volt, ma 22%-uk.

A szolgálat kimutatta, hogy a bűntény ismételt elkövetésének esélye nagyobb, ha az elkövető szociálisan hátrányos helyzetű. A felügyelet alatt álló elkövetők több mint fele alkohol-, illetve kábítószerfüggő. Kisebb, de jelentős részük olyan szellemileg nem beszámítható személy, aki állandó lakhellyel nem rendelkezik. A felügyelet alatt álló 150 000 embert tekintve, a szolgálat rászorul az önkéntes és hivatásos szervezetekkel való egyre szorosabb együttműködésre annak érdekében, hogy szembe tudjon szállni a munkanélküliség, hajléktalanság, rossz egészségi állapot és függőségek okozta problémákkal.

Figyelemre méltó az a tény, hogy a növekvő munkamennyiség ellenére a pártfogói rendeletek 80%-a sikeres, és csak 9%-át kell ismételt elkövetés miatt beszüntetni. A közérdekű munkára és az ideiglenes szabaddábra helyezésre vonatkozó arányok 71%, illetve 90%.

Pártfogó és pártfogolt kapcsolata

A szolgálat által biztosított felügyelet feltétele az ítéletet megelőző jelentés. Pártfogók évente 225 ezer oldalnyi jelentést készítenek a bíróságok számára. A pártfogó vagy a helyi irodában készíti el a gyanúsítottról szóló jelentést, vagy a helyi börtönben, ha a gyanúsított vizsgálati fogságban van. A pártfogónak 15 nap áll rendelkezésére ahhoz, hogy előkészítse a jelentést, és – ha szükségét érzi – beszéljen a gyanúsított családtagjaival, házas-társával is. A jelentésben érinteni kell a nemzeti követelmények által felsorolt területeket, amelyek a következők: a szóban forgó bűntett (a tények összefoglalása, a tett komolyságának felbecsülése, a gyanúsított vádhoz való hozzáállása, a jelenlegi bűncselekmény összefüggéseibe helyezése, korábbi bűncselekmények megemlítése, a társadalmi veszélyesség felbecsülése, további bűncselekmények, a bűnisméltélés valószínűsége, következtetések, esetleges javaslat közérdekű munkára).

A jelentéskészítőnek jogilag mérlegelnie kell, vajon a bűntény „elég súlyos-e” a közérdekű munkához, vagy „annyira súlyos”, hogy börtönbüntetést kell maga után vonnia. Világosan ismertetnie kell azokat a feltételeket is, amelyeket a gyanúsítottnak be kell tartania a közérdekű munka végzéséhez, illetve fel kell vázolni az azok elmulasztása esetén bekövetkező intézkedéseket. Ha a gyanúsított szellemileg nem beszámítható, illetve kábítószerfüggő, a pártfogó feltételként szabhatja az elvonókúrán való részvételt, illetve a pszichiátriai kezelést. Az ítéletet természetesen a bíró vagy a rendőrbíró hozza. A bíróságok a pártfogó által közérdekű munkára vagy más büntetésre (például pénzbírság) tett javaslatok körülbelül 50%-át fogadják el. Az ítéletet követően a kirendelt pártfogó informálja az elkövetőt a felügyelet, illetve közérdekű munka első napján tartandó beszélgetésről.

A pártfogoltság időtartama hat hónaptól három évig terjedhet. A pártfogoltaknak kötelességük adott időközönként jelentkezni pártfogóiknál, bejelenteni lakcímváltozásukat, munkaviszonyukat, jó magatartást és szorgalmat kell tanúsítaniuk.

A pártfogó és a pártfogolt közötti kapcsolat középpontjában a jogsértő magatartás

elemzése és a pártfogolt szociális szükségletei (munkanélküliség, hajléktalanság) állnak. A munka hatékonyságát csoportos foglalkozások vagy a személyre szabott egyéni megoldások segítik. A siker kulcsa egy olyan felügyeleti tervben rejlik, amelyben a pártfogó és a felügyelő közösen dolgoz ki programot.

A helyi szervezetek pártfogói a különböző jogsértő magatartásformák alapján számos programot dolgoznak ki, például szociális képzést tartanak szexuális bűncselekményt elkövetőknek, ittas vezetőknek, jogosítványuktól megfosztott gépjárművezetőknek, otthoni erőszakot elkövetőknek, bántalmazóknak, ezenkívül elvonókúrát alkoholfüggők számára.

A következő programok szolgálnak a jogsértő magatartás visszaszorítására: olyan megközelítések, amelyek viselkedési vagy kognitív módszerekre alapulnak, amelyek olyan mértékben tartják felügyelet alatt az elkövetőt, amilyen veszélyt az a közösségre jelent. Kutatják és felismerik a bünténnyel kapcsolatos tényezőket, amelyeket aztán az egyéb szükségletektől elkülönülten kezelnek. Olyan tanulási stratégiát alkalmaznak, amelyek aktívan bevonják az elkövetőket, ugyanakkor erősen strukturáltak, tehát a problémamegoldó és szociális kapcsolatteremtési képességek fejlesztésére összpontosítanak. Segítik az elkövetők munkához jutását, általánosságban az alkalmazott módszerrel összhangban lévő célokat tűznek ki, amelyek az elkövetők problémáinak széles skáláját magukban foglalják. E programok a közösségre alapulnak, segítik az elkövető családjával és a valós élettel kialakuló kapcsolatát.

A legutolsó pont különösen fontos, ha összehasonlítjuk a közösségben folytatott programokat a börtönkörnyezetben folytatottakkal. Bár a fogvatartottak is részesülnek ilyen programokban, de számuk elenyésző. A börtön az elkülönítés helye, ahol a rehabilitáció csekély szerepet játszik. A közösségre jelentett veszély alapos felmérése után azonban ezeket az elkövetőket is felügyelet alá helyezik.

A fiatalok bűnözők esetében is figyelembe kell venni a fenti tényezőket, de a család, a kortárs csoport és a neveltetés jelentőségét sem szabad elhanyagolni vagy alábecsülni.

A pártfogolt lehetőségei

A pártfogói rendeletnek a további feltételeket kell tartalmaznia: a szabadult 12 hónapig tartózkodhat a szolgálat vagy más önkéntes szervezet által irányított átmeneti szálláson. Egy szálláson általában 25 ágy áll rendelkezésre. Az alkohol-, illetve kábítószerfüggőknek a velük foglalkozó szálláson kell tartózkodniuk. A szabadultaknak a pártfogó által előírt szálláson kell tartózkodnia, például kijelölt szálláshelyen vagy munkásszálláson.

A pártfogoltnak 60 napig terjedően látogatnia kell egy pártfogói központot. A pártfogók által fenntartott központok hetente 4-5 napot tartanak nyitva, lehetőséget adva a 16 év feletti elkövetőknek arra, hogy felülvizsgálják sértő magatartásukat és annak okait. A programok szem előtt tartják az iskoláztatást is, és céljuk, hogy az elkövetőket nappali oktatási intézményekben helyezték el, vagy szakmai képzésben részesítsék a program végén. A pártfogolt kötelezhető arra, hogy egy legfeljebb 60 napig tartó terápián (például elvonókúrán) részt vegyen. Szexuális bűntényt elkövetők esetében az időhatár túllépheti a

60 napot. A pártfogolt köteles részt venni pszichiátriai kezelésen, ha a pszichiáter javaslatot nyújt be a bíróságnak, és van lehetőség megfelelő kezelésre. A kezelés tarthat a pártfogoltság egész ideje alatt, vagy olyan hosszú ideig, amit a bíróság elrendel. A pártfogolt köteles részt venni alkohol-, illetve kábítószerelvonó-kúrán. A komoly függőségben szenvedők nappali, illetve bentlakásos lehetőséget kapnak. A kezelés időtartama nem korlátozott. A kezelés tarthat a pártfogoltság egész ideje alatt, vagy olyan hosszú ideig, amit a bíróság elrendel.

Közérdekű munka

A közérdekű munkát Angliában és Walesben 1973-ban, kísérleti tárgyalásokat követően vezették be. Közérdekű munkára 16 év feletti fiatalokat és felnőtteket ítélhetnek, amelyet 12 hónapon belül, 40-240 órában kell teljesíteni. Az 1991-es rendelet alapján a közérdekű munka a kombinált rendelet egy része is lehet, amely egytől három évig terjedő pártfogoltságot és 40-120 óra közérdekű munkát foglal magába.

A nemzeti követelményrendszer megállapítása alapján a közérdekű munka arra szolgál, hogy jóvátételt fizessen a közösségnek társadalmi munkán keresztül, valamint a közösségbe való beilleszkedés által megelőzze a további bűntények elkövetését. A büntetés abból áll, hogy az elítélt köteles szabad idejének egy részét feladni és közérdekű munkára fordítani.

A közérdekű munka legyen fizikai vagy érzelmi erőfeszítést követelő, váljon a közösség javára, segítse az elkövetőt a személyes felelősség és önfegyelem kialakításában, biztosítsa a közösség támogatását az elkövető felügyeletében.

Ha a pártfogó az ítéletet megelőző jelentésben javasolja a közérdekű munkát, meg kell vizsgálnia, alkalmas-e a munkára az elkövető. Van-e olyan tényező, amely megakadályozza az elkövetőt a közérdekű munka végzésében (például gyenge egészségi állapot, szellemi fogyatékosság, függőség)? Rendelkezésre áll-e megfelelő munka? Beleegyezik-e maga az elkövető?

Ha az elkövető alkalmas, és a bíróság beleegyezését adja, a pártfogó betervezi az esetet a pártfogó szolgálat illetékes osztályára. A pártfogó jelentést készít arról, milyen mértékben veszélyeztetheti az elkövető a közösséget, illetve a pártfogókat, mi a bűntény háttere. Minden esetben be kell tartani a nemzeti követelményrendszerben foglaltakat. Mik ezek a követelmények?

Az elkövetőnek hetente minimum 5, maximum 21 órát kell dolgoznia. A közérdekű munka ideje nem eshet egybe az elkövető rendes munkájával. Nyilvántartást kell vezetni az elkövető pontosságáról, a ledolgozott órák számáról, a munka színvonaláról. Az elkövetőknek hetenkénti utasításokat kell kapniuk. Elfogadhatatlan magatartás esetén az elkövetőket hazaküldik.

Az elhelyezés függ az elkövető képességeitől, a közösségre jelentett veszély mértékétől és a rendelkezésre álló munkahelyektől. Az elhelyezés általában két kategóriában történik: A megbízható elkövetőket önkéntes vagy hivatásos szervezeteknél helyezik el a szervezet egy tagjának felügyelete alatt. Ez az elhelyezések körülbelül egyharmadát fog-

lalja magába. Az elkövetőket a következő munkakörökbe helyezhetik el: idősök otthonának felújítása (festés stb.), fogyatékos gyermekek napközi otthonában segítség, jótékony célú üzletben kiegészítés, ifjúsági csoport vezetésében segédkezés.

A csoportos elhelyezést a pártfogó szolgálat által alkalmazott, képzett felügyelő vezeti. Általában egy csoport 6-8 főből áll. A felszerelést a szolgálat munkáltatója adja. A csoportos elhelyezés csapatmunkára ösztönzi az elkövetőket, és gyakran kézzelfogható eredménye van, ami sikerélményt nyújt. A csoportos elhelyezés emellett lehetővé teszi a szigorúbb felügyeletet, a felmerülő konfliktusok gyors kezelését. A csoportos elhelyezés eredménye gyakran látványosabb, jobban észlelhető a közvélemény számára.

Az elkövetőket a következő munkakörökbe helyezhetik el: a sértettek lakóhelyeinek új zárákkal, ajtókkal, ablakokkal való felszerelése, lakótelepi házak falainak megtisztítása a feliratoktól, firkáktól, megrongált vasútállomás helyreállítása, osztálytermek kifestése, folyópartok, ösvények, folyómedrek tisztítása, játszóterek építése.

Ha a közérdekű munka meg akarja őrizni hitelességét a bíróságok előtt, szigorú intézkedéseket kell hozni és érvényesíteni azokkal szemben, akik nem tartják be a feltételeket. Az a munkás, aki nem jelenik meg a munkahelyén, vagy magatartása közösségszorongató, visszakérül a bírósághoz, ahol bírságot kell fizetnie, és ahol eldöntik, folytathatja-e a munkát, vagy az általa elkövetett tettért újabb büntetést rónak ki rá. Ha az elkövető megsérti a szabályokat, két írásos figyelmeztetésben részesül, ha pedig harmadszor is mulasztást követ el, szabálysértési eljárás indul ellene.

A hajléktalanság, hasonlóan a munkanélküliséghez, 40%-kal növeli a tett ismételt elkövetésének esélyét. A pártfogó szolgálat ezért bevételeinek nagy részét arra fordítja, hogy szállást adhasson a hajléktalan elkövetőknek. Már említettem az ideiglenes szállásokat, ahol az elkövető legfeljebb 12 hónapig tartózkodhat, pártfogói felügyelete mellett. Az ideiglenes szállások célja a pártfogoltak és szabadon bocsátottak felkészítése a független életre. A szállások személyzete segít személyes tanácsadással, csoportterápiával, amely érinti például az alkohol- és kábítószer-függőség, valamint a sértő magatartás témáit, segítik az elkövetőt a munkakeresésben és a szabad idő hasznos eltöltésében, higiéniai és egészségügyi tanácsadással, az elkövető pénzének kezelésével, jó ételt és szállást adnak neki, segítenek az elkövető családjával történő kapcsolatfelvételen, illetve annak helyreállításában, felkészítik az elkövetőt a hazatérésre vagy az önálló életre a megfelelő időben.

Az ideiglenes szállások csak korlátozott számú elkövetőt képesek befogadni, ezért a belügyminisztérium segílyt utal át az egyes regionális pártfogó szervezeteknek, amelyek az összegből további szállást képesek biztosítani az önkéntes és magánszektorokban. London központjában mi mintegy 700 ilyen férőhellyel rendelkezünk. A nagyvárosokban a pártfogók egy része azzal foglalkozik, hogy fenntartja a kapcsolatot az önkéntes szektorral, közvetíti a megfelelő egyéneket, és megszervezi azok felügyeletét. Az önkéntes szektor különféle szálláslehetőségeket ad a kis garzonlakásoktól kezdve az intézményesített szálláshelyekig, amelyek mintegy 70 fő befogadására alkalmasak. Az alkalmazottak száma arányos az elhelyezett szükségleteivel. Néhány szálló a személyzetre nagyobb összeget fordít – azok, amelyek nehezen kezelhető elkövetőkkel (szellemileg be-

számíthatatlanokkal, szexuális bűntényt elkövetőkkel vagy olyan fiatalokkal, akiknél szigorúbb határokat kell húzni) foglalkoznak. Más helyeken kevesebb az alkalmazott. Ide olyan lakókat vesznek fel, akik bizonyos felelősségérzettel rendelkeznek életüket és jövőjüket illetően.

A pártfogó szolgálat és az önkéntes, illetve független szektor közötti megállapodás értelmében a szolgálat évente felülvizsgálja az intézkedéseket és meggyőződik arról, hogy hány hely áll rendelkezésre, illetve a pénzükért a megfelelő értéket kapják-e. A szolgálatnak információt kell biztosítania arról, hogy az elkövetett bűntény alapján az elkövető mekkora veszélyt jelenthet, és gondoskodnia kell arról, hogy egy esetleges krízishelyzetben a szálló megkapja a megfelelő segítséget, például közösségromboló tevékenység esetén, ha a lakó nem fizet bért, vagy ha ismét bűncselekményt követ el.

Foglalkoztatási gondok

Az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban folytatott kutatások rámutatnak a munkához jutás és a büntett elkövetésétől való tartózkodás közötti szoros összefüggésre. Dr. Farrington angliai kutatásai alapján megállapította, hogy az anyagi javak megszerzéséért büntetett elkövető fiatal férfiak közül háromszor több a munkanélküli, mint akinek van munkája. Az amerikai Dr. Lipsey megállapítása szerint: „A büntettek ismételt elkövetését megelőző legjelentősebb tényező, mely 37%-os javulást eredményez, a foglalkoztatás.”

A pozitív hatást nem pusztán a megfelelő tanácsadás és irányítás éri el, hanem az, hogy valóban munkához is jutnak az elkövetők. Világos tehát, hogy az elkövetők munkához jutása növeli a pártfogás hatékonyságát.

Bármilyen kívánatos is azonban a pozitív eredmény, tudatában kell lennünk annak, hogy a pártfogó szolgálatok a közösségek legkevésbé nevelhető tagjaival foglalkoznak. Az angliai kutatások megállapították, hogy az elkövetők 90%-a 16 éves korában abbahagyta tanulmányait és semmilyen végzettséggel vagy képesítéssel nem rendelkezik. Az iskolai jelentésekből nem hiányoznak a közösségromboló magatartásra, koncentrációs nehézségekre, tanulási hiányosságokra, a szülők közreműködésének hiányára, a kisebbek zaklatására vagy az iskolából való kizárásra utaló észrevételek.

Bár a pártfogó kötelessége, hogy segítse a pártfogoltakat a munkához jutásban, az egyre növekvő terhek és a tennivalók sokasága mégsem teszi mindig lehetővé, hogy elegendő időt szenteljen a feladatnak. A nagyobb szervezetek külön munkavállalói tanácsadókat foglalkoztatnak, vagy olyan ügynökségekkel veszik fel a kapcsolatot, amelyek képzési, munkavállalási lehetőségekkel foglalkoznak. Nem elég pusztán elküldeni az elkövetőt egy munkaközvetítő irodába. Sokkal hasznosabb szakértőket bízni meg azzal, hogy az elkövetővel folytatott beszélgetés során mérjék fel, milyen szükséges intézkedéseket kell hozni.

A munkaközvetítő irodákon túl a nagyobb városok rendelkeznek továbbképző központokkal, amelyek lehetőséget adnak a tanulásra, és olyan képességekkel rendelkező oktatókat alkalmaznak, amelyek elengedhetetlenül szükségesek egy fiatal vagy egy többszö-

rös büntettet elkövető munkára nevelésében. Ezen felül a kormány olyan szociális munkaprogramot támogat, amely lehetővé teszi a 18–24 éves fiatalok számára az államilag támogatott, privát szektor által biztosított programban való részvételt, amely nappali képzést, illetve egy szociális intézetben eltöltendő évet foglal magába.

Olyan korban, amikor a költségvetést csökkenteni akarják, a pártfogó szervezeteknek egyre több olyan forrást kell találniuk, amelyekből kibővíthetik tartalékaikat. A London központjában szervezett jó néhány programunkat részben az Európai Szociális Alap is támogatja, amelynek egyik célja a tagországokban meglévő munkanélküliség csökkentése. Az ILPS egy helyi partnerszervezettel és egy helyi továbbképző és vállalkozói szervezettel együtt pályáz meg támogatást és szervez szakmai továbbképzést. Újabban a regionális pártfogó szervezetek együttműködnek más országokkal, és kapcsolatot teremtenek törvényhozási és üzleti szektorokkal.

Egyaránt fontos az elkövetők számára hasznos munkát találni, és olyan önkénteseket toborozni az üzleti szektorból, akik készek a kitartásra és arra, hogy a fiatalok elkövetőt motiválják. A bűnözés a vállalkozásoknak is sokba kerül, ezért a cégek egyre inkább felelősségüknek tekintik, hogy munkaidőt biztosítsanak alkalmazottaiknak arra, hogy az elkövetőket törvénytiszteletre neveljék.

A visszaesés aránya a hatékonyság elsődleges, de nem egyetlen mutatója. A pártfogói felügyelet célja a rehabilitáció, nem pedig az elkövető társadalomból való kizárása. A pártfogoltságra úgy kell tekintenünk, mint egy ítéleti formára, melynek megvannak a sajátosságai, s irányulnak az ítéletben előírt kötelezettségek és korlátozások betartására, a felelősségteljes viselkedésre való nevelésre, az elkövető magatartásának javítására, az elkövető szociális körülményeinek és társadalmi kapcsolatainak javítására, az elkövető társadalmi veszélyességének csökkentésére.

Szeretnék idézni az általam legjobbnak tartott, szociális munkáról szóló műből, Konrád György magyar író könyvéből: *„Jöjjön mindenki, aki akar; egyikünk beszél, a másik hallgatja, de legalább együtt vagyunk.”*

Az általam vázolt programok meghaladják ugyan a Konrád által leírt hallgató és beszélő közti kapcsolatot, de a hatékony kapcsolat alapja a bizalom, amely nélkül lehetetlen belépni a vázolt területekre.

John Harding

Östolvajnyelv

*A titkosnyelvek kialakulása és a simándiak koldusnyelve**

A magyar titkosnyelvek első adataként a tolvajnyelvvvel foglalkozók egy 16. század első feléből származó említést szoktak számon tartani, amelyre a szerzők – sokszor anélkül, hogy ellenőriznék a szinte szájhagyomány útján terjedő állításokat – a „magyarországi bűnözők beszélt titkosnyelv nyomai”-ként hivatkoznak, ahogy ez a Börtön-

ügyi Szemle idézett mondatában is előfordul (Bencze, 1994:129). Ez az Oláh Miklós esztergomi érsek említette titkosnyelv azonban valószínűleg nem bűnözők, hanem koldusok csoportszlengje volt, és egészen biztos, hogy nem a legelső adata a magyar titkosnyelvnek. Mindezeket figyelembe véve nem árt talán ennek a „nyelvtudományi közhelynek” a

1. Oláh Miklós *Hungariájának* a simándi „vakok nyelvéről” írott passzusainál – mely helyen egyébként nyelvi adatokat, szakakat nem közöl a szerző, pusztán a környékbeliek számára érthetetlen nyelv megletéről tudósít bennünket – van régebbi adatunk a magyar titkosnyelvekre.

Az esztergomi érsek bizonytalan feljegyzésénél biztosabb és korábbi emléke a magyar tolvajnyelvnek a Zichy család okmánytárában található *Konth Miklós* nádor által 1364-ben hozott ítéletben szereplő *Filetlen Pálként* is említett személy Zagyurwagou neve (ZichyOkm., III, 237). Filetlen Pál mindkét ragadványneve alapján állíthatóan tolvaj, mégpedig *szatyorvágó*, azaz táskák felmetszésével lopó tolvaj volt, s mint

„fületlensége” bizonyítja, visszaeső, akit az ekkoriban szokásos csonkítással korábban már büntettek is (erről bővebben: Németh, 1996:264–5). Maga a szatyorvágó összetétel a 14. századi argó közszavaként „táska-felmetszéssel lopó tolvaj”-t jelentett (vö. cafkavágó ‘zsebtolvaj, aki nőket lop meg’: Berkes, 1888:106; Jenő–Vető, 1900:60; és még sok más későbbi tolvajnyelvi szótárunkban).

2. Oláh Miklós 1536-os traktátusának a simándi koldusok titkosnyelvére (az eredeti latin nyelvű szövegben: *lingua caecorum* ‘vakok nyelve’) vonatkozó sorai a szakirodalomban leggyakrabban idézett *Bél Mátyás-féle* kiadás (Bél, 1735:37–8) szerint a következők: „*Van egy falu – úgymond – a*

* Ez a dolgozat a Research Support of the Open Society Support Foundation (ösztöndíjszám: 563/1998) és a Bolyai Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Maros és a Fehér-Körös közt – Erdélyen kívül, melynek neve Simánd. Ezt majdnem csupa sánták, vakok, bénák s undok nyomorékok lakják, kik maguk közé ép embert be sem bocsátanak, hanem éktelenségökkel dicsekedve, egész külön felekezetet alkotnak; mely, hogy a maga béna épségében megmaradjon, a szülők csecsemőiknek szeméit világrajöttükkor azonnal kivájják, csontjaikat s tagjaikat kificzamítják, s hogy ne csak testekre de még beszédükre nézve is különbözzenek másoktól, maguknak tulajdon nyelvet koholtak, melyet egyesegyedül csak ők értenek meg, s melyet a vakok nyelvének neveznek. E csodálatos embereknek oly kiváltságaik vannak, melyek őket minden, a többi magyarnál szokásos teher alól fölmentik s föl szabadítják, hogy kolduló énekléssel kereseshessék élelmüket országszerte a maguk és hozzátartozóik számára. Az embereknek e rút faja, gyalázatos és minden kínzásra érdemes, mert az emberi természet díszét a maga rossz cselekedetével lealacsonyítja. Fejedelmünk s mások, nagyobb dolgokkal foglalatostkodva vagy észre sem vevén ily nagy országban, idáig nem üldözték őket; pedig égetni valók az emberi nemnek eme gyalázatoságukról és nyomorékságukról ismert tagjai.” (magyarra fordítva idézi: Márki, 1890:442).

3. A simándi koldusokról és nyelvükről szóló leírás két kérdést is felvet, ha tisztázni akarjuk, hogy valóban valamiféle koldusszlengről szól-e Oláh Miklós tudósítása. Először is: valóban koldustanya volt-e Simánd, másodsorban pedig, hogy magyarok voltak-e a lakói vagy pedig – mint egyes kutatók vélték – cigányok, s ennek megfelelően a simándi koldusnyelv sem más, mint a környékbeliek számára érthetetlen idegen nyelv.

3.1. Az újabb szövegkiadások¹ alapján egészen biztosnak látszik, hogy nem maga

Simánd volt a tanyája ezeknek a koldusoknak. Arad megye történetét áttekintve Fábrián Gábor már a XIX. század elején úgy vélekedett (Fábrián, 1835:155-60), hogy az Oláh Miklós adatai nem fedik a valóságot, hiszen az 1800-as évek Simándjának lakosságán semmi nyoma sincs annak, hogy nyomorékoktól származtak volna, ráadásul el-eve hihetetlennek tartja – nem is találni rá sem az írásbeliségben, sem a szóbeliségben adatokat –, hogy egy egész községben úrrá lehessen effajta „természet-elleni elvetemültség”. Ha még azt is figyelembe vesszük, hogy Oláh Miklós által említett 1530-as évek után néhány évtizeddel már virágzó város volt Simánd – amit bizonyít, hogy az 1572. év Szent György napján, amikor éppen vásár volt a községben, már „érdemesnek” tartotta egy katonából és civilekből álló csapat kirabolni –, akkor valóban kevés hitelt adhatunk az azonosításnak.

Sokkal valószínűbb az – mondja Fábrián –, hogy Oláh Miklós leírása nem Simánd lakosaira, hanem a Simánd alatt megtelepült sátoros cigányokra vonatkozik, akikről a XVI. század elején – nem ismerve szokásaikat – keletkezhet az Oláh által lejegyzett mendemonda. A hírnek annyi valóságtartalma azonban lehetett, hogy ezek a cigányok koldulással (is) foglalkozva valóban nyomoréknak tetették magukat, „mint ezen sok ravaszkoldulót ma is rajtakaphatnánk, ha kezéről-lábáról a rongyokat letépnők”. S minthogy a cigányok a magyaroktól egészen különválva éltek tanyáikon, természetes, hogy az ő cigány nyelvüket senki sem értette. Így ez a nyelv csak a kívülállók, a cigányul nem beszélők számára volt „titkos nyelv”, bár egyébként ismerünk olyan lejegyzéseket, melyek szerint maguk a cigányok is használták elzárkózásra a nyelvüket².

Fábián nyomán Márki Sándor is a Simánd mellett lakó, az országban először állandó lakhellyel rendelkező cigányokra vonatkoztatja Oláh Miklós szavait, hiszen a magyarországi cigányok voltak azok – mondja –, akik 1423. április 23-án Zsigmond királytól kiváltságot kaptak a vándorlásra. (Valamiféle kiváltságról – szemben a többi magyarral – Oláh Miklós is szól.) A Simánd melletti letelepedésük legfőbb oka éppen Simánd gazdagsága lehetett, a gyakori megyei közgyűlések és a híres vásárok, melyek kiváló lehetőséget adtak a koldulásra, de egyúttal a hagyományos cigánymesterségek termékeinek eladására is (Márki, 1890:444).

3. 2. Sztripszky Hiador – ellentétben Fábiánnal és Márkival – énekes koldusokat, igriceket vél felfedezni ezekben a különös emberekben, mondván, „*hogy a cigány akkor is csak az lehetett, a mi ma: hegedűs, kovács, lótolvaj-nomád, a ki inkább ette meg az elásott döögöt, mintsem hogy énekszóval kísért koldulásra adta volna fejét. Erre semmiféle király sem adott volna szabadalmat. Sugyan mikor éltek cigányaink szervezett társaságban, állandó helyen? Simándtól alig pár kilométernyire van az 1429-ben emlegetett Igriczverse, meg a kladovai völgybe nyíló Valea Igrisolui; ennek környékén pedig még mai napig is található Igricz, Igriczánalaku családnevek*” (Sztripszky, 1908:346–7).

Amennyiben elfogadjuk Sztripszky érveit, a „simándi” koldusok nyelvében egy sajátos csoportnyelvet kell látnunk, amely bizonyára számos hasonlóságot mutatott a ma ismert tolvajnyelv egykori változatával. Így vélekedett egy helyütt Sándor István is, aki – nem tudni milyen adatok alapján – az Oláh Miklóstól ismertetett simándi koldusnyelvről azt mondja, hogy a 19. század legelején már nem élt, de „*Ehez a Vakok Nyel-*

vökhöz a mi időkben hasonlít az alföldi vásáros Zsiványok 's a bor és serházi testáros Leányok különös Nyelvök” (Sándor, 1801:225, jegyz.), azaz egyértelműen tolvajnyelvként határozza meg a „simándiak” koldusnyelvét.

3.3. Vannak természetesen egyéb feltevések is a „vakok nyelvéről”, mint például a *Tolnai Vilmosé*, aki szerint nem elképzelhetetlen, hogy valamilyen szótagbetoldásos madáryelv³ volt ez a titkos nyelv (Tolnai, 1917, 1922). Ez azonban már csak azért se nagyon hihető, mert a magyarban egyetlen adat sincsen a madáryelvnek szlengként való használatára, még ha titkosnyelvi funkciója más nyelvekben vitathatatlanul megtalálható (lásd például az abházban: Istanovits, 1974:12), mint ahogy a szótagok, illetve hangok sorrendjének felcserélésén alapuló verlant és a madáryelvvvel azonosítható javanais-t is az argó egyik típusaként tartják számon a franciában (Szabó, 1997:176-8).

4. Mivel a simándi koldusnyelvből semmilyen nyelvi adat nem maradt fenn, jellegének megállapítására leginkább a csoportnyelvek születését irányító univerzális szabályok az alkalmasak.

4.1. A tolvajok, koldusok szakszlengjének kialakulásához – ugyanúgy, mint bármelyik szleng létrejöttéhez – aránylag zárt, intenzív beszédkapcsolatot fenntartó, szociológiai értelemben is csoportnak nevezhető, közös értékrenddel, belső hierarchiával rendelkező közösségek kialakulására volt szükség.

Ezzel kapcsolatban érdemes egy kicsit hosszabban idézni Kovács Ákos és Sztrés Erzsébet szavait: „*Ezeknek a csoportoknak a létrejötte – nyilvánvalóan különböző előzményekből – bizonyos népi szubkultúrák megszületésével magyarázható. A tolvajok és koldusok ellenkultúrájának »kialakulá-*

sa» szorosan összefügg Nyugat-Európa gazdasági és társadalmi életében a XIV. század elején bekövetkezett hirtelen megtorpanással. (...) (Különböző társadalmi okok miatt) a középkori feudális Európában százezrek lettek földönfutókká és kényszerültek elhagyni otthonaikat.

Ennek az éhség és a pestis elől menekülő hatalmas tömegnek azonban szembe kellett néznie a bandába szerveződő zsoldosok, útonálló, erőszakos álkoldusok és más, társadalmon kívüli csoportok pusztító seregeivel is, amelyek néhány év alatt Európa-szerre félelmetes hírű koldus- és rablótanyákat szerveztek.

Talán még François Villon is járt azon a koldus- és rablótanyán, amely Csodák udvara (Cour des miracles) néven volt ismert, s ahonnan reggelenként sánták, bénák, tolvajok, gyilkosok, törvényes és törvénytelen gyerekek sereglettek elő, s mesterségesen elnyomorított testiükkel, szörny-nyé torzított arcukkal igyekeztek szánalomra indítani, koldusadományra bírni a párizsiakat. (...) Az efféle tolvaj-, csavargó és kolduscsoportok ellen már a XIII. század végén, a XIV. század elején véres törvényeket hoztak (...).

A törvényen kívüli deviáns csoportosulások külön szervezeteket, külön társulásokat hoztak létre e véres törvényekkel szemben. A társulásalakításokat egyébként is a kor legszembetűnőbb vonásaként szokták emlegetni. (...)

A koldusok és a tolvajok, akárcsak más szakmák képviselői, kötelező tagsággal és korlátozott jogi autonómiával rendelkező céhekbe tömörültek. Ezek az érdekvédelmi szervezetek a különböző jámbor, ájtatos társulatok mintájára a XI. században kezdtek kialakulni, s – mint vallásos és jótékony céllal szerveződő elődeik – elsősorban védelmi feladatokat láttak el.

E confraternitasok, vallásos társulatok mintájára alakították ki a céhek is saját szervezeteiket. Innen vették át azokat a szervezeti szabályokat, mindennapi szokásokat, amelyek aztán olyan sokáig meghatározták életüket.” (Kovács–Sztrés, 1994:11–2; a különböző európai tolvajcéhek szokásairól, rítusairól lásd még ugyanitt).

A tolvajoknak ez a középkori céhszerű szerveződése szinte változatlan formában a legtovább (a második világháború végéig) Oroszországban, illetve a Szovjetunióban őrződött meg, s bizonyos módosulásokkal mind a mai napig megtalálható (ez háttér is magyarázza egyébként az 1990-es években az orosz maffia sikeres terjeszkedését világszerte), őrizve a tolvajvilágon belüli hierarchiát, a kodifikált tolvajtörvényeket stb. (Kovács–Sztrés, 1989:23–5; az archaikus orosz tolvajtársadalom kérdését magyarul részletesen tárgyalja: Szilágyi Á., 1989 és Kovács–Sztrés, 1994:11–48).

4.2. A tolvaj- és kolduscéhek megszerződésének nyelvi következménye a tolvaj- és koldusszlengek megszületése volt. Ezeknek az összetartozást kifejező, a csoport működését biztosító nyelvváltozatoknak a létrejötte természetes, elkerülhetetlen folyamat, és az is természetesnek tekinthető a tolvaj és koldus szubkultúrák esetében, hogy az argó egyúttal a titkosság, a kívüljár elleni védekezés eszköze is lett. Ezekben a zárt és a pontos normakodifikációval szabályozott közösségekben a tolvajnyelv ismerete egyben a tolvajtársadalomhoz tartozás egyik feltétele is volt.

Az argó megtanulása egy-egy új tag számára nemcsak nyelvi ismereteket jelentett, hanem a közösség norma- és értékrendszerének elsajátítását, a szokások megismerését is. Éppen ezért nemcsak spontán sajátították el a többiekől hallva a szavakat, ha-

nem a beavatottak tanították is az újoncokat. Ez kitűnik XVIII. századi büntetőpereink vallomásaiból is: „*Mondd el hát mit tudsz azon a nyelven? hol tanítottak? – Midőn Debreczenbe mentünk volna leg először lopni melly zsványoságra Bokor Judith és Fejér Sára tanítottak, uyan ekkor ezt mondták. Ha zsványokat talállok úgymondjam csak; Bezzeg őlt jó viz nyalék pozdorját az annyit tézzen hogy sok ember volt a Gyólts árulóknál lehetett lopni Gyóltsot, Nyalni azt teszi Lopni. Pozdorja Gyólts, Jó víz sok ember Lobogó Sellyem keszkenő, Kuksi vásár, Dóka December, Kutya Hajdú (.) Város cseledje.*” [Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Hajdúböszörményi Fióklevéltára IV. A 505/e, 10.1782. Fasc. EE. No. 2. 35a, egykorú számozásban 12/a].

Az, hogy a bíróságok a tolvajság ismérveként jelölték meg a tolvajnyelv ismeretét, tanulását⁴, a „nyelvi beavatás” szokásán alapulhat. Ezt erősíti meg az egyik bandavezér vallomása is 1776-ból: „...*a' magyar Zsványokat, a' nyelveken lehet meg esmérni*” (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár - Acta fiscalia IV. A 1018/d, 2. csomó).

4. 3. A tisztességes társadalom azon törekvése ellen, hogy nyelvüket megismerjék, a bűnözők állítólag a tolvajnyelv szándékos változtatásával védekeztek. Ennek magyarországi említésére nem ismerek ugyan példát, de a külföldi források többször utalnak rendszeresen megrendezett tolvajkonferenciákra, melyeken – érthető okokból kellően nem alátámasztott információk szerint – a tolvajnyelv régi szavainak újakkal való felcserélése is szerepelt (vö. Bárczi, 1932:3). Az archaikus vonásait őrző orosz tolvajtársadalomban még ma is élnek azok a hiedelmek, melyek szerint „*a tolvajkongresszuson döntenek a tolvajnyelvbe felvehető új szavakról, illetve régiektőlrléséről. A blatnoj*

jazik, blatnaja muzika, még másképpen: fénya azonban sokkal állandóbb és szervezettebb szakzsargon, semhogy ilyen mesterségesen szabályozhatnák. Mindenesetre ezzel a hiedelemmel függ össze a régi fénya-új fénya, azaz régi és új tolvajnyelv megkülönböztetése, melyet tudományosan még senki-nek sem sikerült igazolni.” (Szilágyi Á., 1989:233). (A „plenáris” ülést tartó tolvajkongresszusok – melyeket a nyolcvanas évek óta két évenként tartanak – hírétegyéb-ként Kovács és Sztrés is megerősíti: 1994:24.).

5. Az archaikus, céhszerű tolvajtársadalom, akárcsak a velük párhuzamba állítható koldustársaságokat, legkésőbb a XIX. század folyamán Európa-szerte felváltotta a modern világ, amely már nem önálló, a „rendes” társadalom alatti, melletti társadalomként működik, hanem egyfajta üzleti ágazatként, „*a piac elemeként alkalmazza a bűncselekményeket, részben a piacon árulja azokat*” (Szilágyi Á., 1989:227). Tőlünk keletebbre ez a folyamat megkésve zajlott le, ezért találni itt még a XIX. században is nagy számban koldustársaságokat⁵. Magyarországon ez a változás a XVIII. század végére (de inkább korábban) már lejátszódhatott, a XIX. század folyamán előkerült tolvajnyelvi emlékek ugyanis már nagy mennyiségben tartalmaznak a városi bűnözésre, nemzetközi kapcsolatokra utaló, tehát teljesen más bűnözői szokásokra valló szavakat.

6. A kolduscéhek kialakulása és fennmaradása kapcsán bővebben idézett adatok alapján elég nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az Oláh Miklós által említett „*vakok nyelve*” egy XVI. századi argó volt, és a későbbiekben felbukkant más ötletek kevésbé valószínűek.

Jegyzetek

1. A Bél Mátyás megbízhatóbb forrásból származó szövegkiadás (Oláh, 1536/1938:34) a koldusok települését Simánd mellett lokalizálja: „Van egy másik falu is a Maros és a Fehér-Körös folyók között, Erdélyen kívül, melynek az azonos nevű és szomszédos mezővárosról Simánd a neve...” (Oláh, 1985:80).

2. „Megjegyzendő pedig, hogy a Czigány faj a nyelvére oly féltékeny – miként – ha egyik vagy másik szava a nép előtt már nagyon ismeretessé vált, nehogy őket valaki meg értse, azokat új szavakkal váltják fel, például a Z s i d ő t már nem mondja, hogy B i b o l d o, hanem C s o r v a l o ...” (Györffy, 1885:5–6). – Szmodis János, gelsei plébános „Annyira lelkesedett a cigányokért s annyira jól tudott nyelvükön beszélni, hogy elment Baranya megyébe Siklósrára cigány prédikációt tartani. A cigányok meghallgatták, meg is értették; de zúgolódnak kezdettek, mi lesz velük, ha az urak is megtanulják az ő nyelvüket. A vége az volt, hogy Szmoisznak menekülnie kellett.” (Ponori Thewrewk, 1887:705).

3. A madárnyelv szöferdítése ld. Aranynál: „Turgudorgod mirgi forgogargadtárgál: / Argadörgősorgom margarargadtárgál?”, azaz: tudod, mit fogadtál: / Adósom maradtál? (Arany János: Jóká ördöge. In: Költői művei II.

(Költői beszélyek és beszélytörödékek. Idegen költőkől. Az elveszett alkotmány). Budapest, 1981., 214).

4. Vö. erre még: 1775: „Sivány vagy é, és tudod a' sivány nyelvet? – Nem vagyok és soha nyelveket nem hallottam.” (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (Nyíregyháza) IV. A. 9/cc. 63. doboz 3. lap); 1775: „Valdemeg mitsodaképpen beszélnek eök, hogy hiják egymást, és hányszor voltál te az olyanokkal? – Sohasem voltam tsak most tanítottak először, beszédeket nem tudhatom...” „...avval az Eszlári Kis Gyermekekkel, Andrisnak hívják, eő is Zsivány, még jobban tudja a Zsivány nyelvet mind az örege...” (uo. 12. lap); 1776: „Mihászna tétovázol te a Zsiványok közzül vagy; sőt a nyelvekre is sokakat te tanítottál meg?” (uo. 64. doboz).

5. Róluk írja Sztripszky, hogy „Saját zárt céhszerű társadalmukba nem bocsátanak be idegeneket másképp, mint csak úgy, hogyha válogatott próbákon és torturákon sikerrel esnek keresztül. Hogy idegenek ne értsék szavukat, maguknak külön nyelvet koholtak, a mely a közönséges kisorosz nyelv egyes szavainak jórészt tulajdonképpen csak elferdítése, de a koldusnyelv saját külön lexicológiája is eléggé bő.” (1908:347, bővebben uo. 347–8).

Felhasznált irodalom

Bárczi Géza (1932): A „pesti nyelv”. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 29 sz.) Budapest.

Bél Mátyás (1735): Adparatvs ad historiam Hvgariae, sive collectio miscella, Monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium. Conquisit, in Decades partitus est, et Praesationibus, atque Notis illustravit, Matthias Bel (Adalékok Magyarország történetéhez, avagy részben kiadatlan, részben kiadott, de könnyen veszendőbe menő okiratok vegyes gyűjteménye. Összegyűjtötte, tízes csoportokba osztotta; előszóval és jegyzetekkel ellátta Bél Mátyás). Posenii.

Bencez Imre (1994): A magyar tolvajnyelv. Börtönügyi Szemle 13/1. (1994. március): 129–32.

Berkes Kálmán (1888): A tolvaj élet ismertetése. Budapest.

Fábián Gábor (1835): Arad vármegye' leírása historícai, geographiai és statistikai tekintetben. I. Rész. Historícai Le-írás Négy réz-metszettel. Buda.

Györffy Endre (1885): Magyar és cigány szótár. Czigányul mondva Vakeriben. Paks.

Istanovits Márton (1974): Adatok egy etnolingvisztikai univerzáliahöz. („Madárnyelv” – különböző nyelvcsaládokban). Múzeumi Kurír, 14 (II. kötet 4. sz.) Debrecen, 11–4.

Jenő-Vető (1900): A magyar tolvajnyelv és szótára. Írta és gyűjtötte: Jenő Sándor és Vető Imre. Budapest.

Kovács Ákos–Sztrés Erzsébet (1989): Te-

tovált Sztálin. (Szovjet elítéltek tetoválásai és karikatúrái). Szeged.

Kovács Ákos–Sztrés Erzsébet (1994): Az orosz tolvajvilág művészete. Budapest.

Márki Sándor (1890): Aradmegye cigányainak történetéből. Ethnographia, 1:442–7.

Németh Miklós (1996): Csavargók megkülönböztető nevei a XIV. században. Néprajz és Nyelvtudomány, 37:261–9.

Oláh Miklós (1536/1735): Nicolai Oláhi Archi-Episcopi Strigoniensis Hvgaria, sive De Originibus gentis, Regionis Situ, Diuisione, Habitu, atque Opportunitatibus, liber singvlaris, Nunc primum in lucem editus. Decadis I. Monvmentvm I. Accessit, Eiusdem, Compendiarium Aetatis Suae Chronicon (Oláh Miklós esztergomi érsek Magyarország című jeles könyve, avagy népének eredete, a vidék helyzete, felosztása, szokásai, kedvező fekvése. Most először került kiadásra. Első dekas. Első emlékcsoport. Hozzájárul ugyanazon szerző saját koráról szóló rövid krónikája). In: Bél 1735:1–38.

Oláh Miklós (1536/1938): Nicolaus Olahus: Hungaria-Athila. Ediderunt Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saeculum XVI.) Budapest. 1938.

Oláh Miklós (1985): Hungária. Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor sorozat-

szerkesztő. Fordító Németh Béla. Budapest.

Ponori Thewrewk Emil (1887): Bevezető József főherceg „Fundamentum linguae zingaricae J. J. M. Koritschnyák. Anno 1806” c. közleménye elé. Egyetemes Philologiai Közlöny, 705–6.

Sándor István (1801): A Magyar Történeteket illető Jegyzetek. Sokféle, Nyóltzadik darab. Győrött. 197–253.

Szabó Dávid (1997): A francia argó. In: A szlengkutatás útjai és lehetőségei. Szerk.: Kis Tamás. Debrecen. 159–83.

Szilágyi Ákos (1989): Orosz alvilág a Szovjetunióban. (A „blatnoj” természetrajzához). In: Kovács-Sztrés 1989:209–35.

Sztripszky Hiador (1908): Igriczek – énekes koldusok. Ethnographia, 19:345–53.

Tolnai Vilmos (1917): A madármylevről. Magyar Nyelv, 13:247–8.

Tolnai Vilmos (1922): A simándiak koldusnyelve és a madármylev. Magyar Nyelv, 18:38–40.

ZichyOkm. III. = A zichi és vászonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Gróf Zichy Károly ez idő szerinti senior áldozatkészességéből közli a Magyar Történelmi Társulat. Harmadik kötet. Szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván és Véghegy Dezső választmányi tagok. Pesten 1874.

Alapítva: 140 éve

Márianosztra tegnap és ma

A Márianosztrai Fegyház és Börtön október 17-én ünnepli alapításának 140. évfordulóját. Az ünnepi alkalomból közöljük e rövid történeti áttekintést, melynek forrásául Tamáska Péter **Márianosztrai panoptikum című könyve, valamint napjainkban is a börtönben aktív szolgálatot teljesítő **Tasnádi György börtöntörténeti gyűjteménye** szolgál.**

Az ország egyik leghíresebb és legrégebbi börtönének története messzire nyúlik vissza. 1532-ben Nagy Lajos király az elhagyott, sűrű erdővel borított hegyvidéken a pálos eremita rendnek területet és értékes építőanyagot adományozott kolostorépítés céljára. A hosszú szentélyű templom és a két négyzet alakú udvar körül álló kolostor-épületek gyorsan elkészültek. A király szívesen és hosszan időzött a kolostorban, betegségében itt szerzett erőt a szenvedés elviseléséhez. A rendház folyamatosan működött 1526-ig, amikor a törökök ostromát a szerzetesek még visszaverték, de 1535 után menekülniük kellett. A kolostor a templommal együtt elnéptelenedett, majd romossá vált.

1711-ben kezdődött az újjáépítése. Helyreállították a templom eredeti szentélyét, majd a kéttornyos homlokzatot építették meg. A templommal egy időben az új kolostor építése is elkezdődött. Nagyjából a középkori épületek csoportosítását követték, lépésről lépésre bontva le a középkori falakat. Új szárnyat kapott a kolostor a déli traktuson, majd 1777-ben ennek díszes új főbejáratot építettek.

Az 1780-as években II. József az egyház hierarchiáját a világi hatalom alá rendelte, eltörölte a szerzetesrendet, és vagyonukat elkoboztatta. Ez lett a sorsa a márianosztrai pálos rendnek is: 1786-ban feloszlatták, a kolostorépületeket az állam átvette, de évtizedekig nem használta. Többször felmerült a hasznosítás gondolata, így 1809-ben a győri csata sebesültjeinek ápolására ideiglenesen kórházzá alakították át.

A szabadságharc leverése után jelentősen megnőtt az országban a bűnözés, a kormányzat új börtönök építését szorgalmazta. Márianosztrán a régi kolostorépületek felhasználásával alakították ki az új országos börtönt, mégpedig az első olyan női börtönt, amely az akk ori felfogás szerint modernnek számított. A börtön ünnepélyes megnyitása 1858. október 17-én volt. A büntetés-végrehajtási feladatokat a Szent Vince rendi apácák látták el, mivel megbízhatóságukat bebizonyították azzal, hogy 1848–49-ben szembefordultak a szabadságharcral, és mert az erős hit és vakfegyelem jellemezte életformájuk erre alkalmassá tette őket. Az első főnöknő *Wagner Paula* volt, aki 21 nővér-

rel vette át az intézetet. Év végére 323 elítéltet, valamint 21 javítóintézetbe utalt lányt szállítottak be. A külső őrzést 4 férfi őr látta el. Éjszaka 2 „virrasztónővér” és 1 őr felügyelt a körleteken.

Az 1890-es években nagy építkezések kezdődtek, amelyek során az intézet elnyerte lényegében ma is változatlan formáját. Ekkor épült a háromemeletes magánzárkatömb, a rabkórház, a munkatermek és a rabtemplom. Néhány évvel később megépült a kert felé eső kétemeletes épületszárny, amellyel kialakult a zárt sétaudvar.

1903-ra a börtön létszáma már 4-500 elítéltekből, 42 nővérből és 21 őröből állott. Az akkori igazgató, Wenszky Eugénia fontosnak tartotta, hogy a moder börtönigazgatási elvek megvalósuljanak. Felismerték, hogy az elítéltek foglalkoztatása, különösen pedig a szabadban végzett mezőgazdasági munka enyhíti a bezártság személyiségromboló hatását. Ennek érdekében az addig bérelt földek megvásárlásával mintegy 200 holdas mintagazdaságot hoztak létre, amely egyszersmind kivételezett státust is szerzett a márianosztrai börtönnek.

Az 1918–1945 közötti időszak nevezetesebb politikai elítéltejei közül például Berzeviczy Gizella, Vámos Ilonka, Rákosi Hajnal, Andics Erzsébet töltötte itt büntetését. A politikai foglyokkal való megkülönböztetett bánásmód és az általuk behozott ideológia ismét megindította a házon belüli eszmei „birkózást”.

Az ország német megszállását követően, 1944-ben megkezdődött a zsidók elkülönítése, gettókba zárása, majd deportálása. Ezt nem kerülhették el a Márianosztrán fogva tartottak sem. 1944 júniusában 200 zsidó elítéltet adtak át a hatóságoknak, ami a szemtanúk visszaemlékezései szerint őszintén megrendítette a felügyeletet és az elítélteket egyaránt.

1948-ban ismét visszaállították a szigorított dologházat, és fogházat rendeztek be fiatalok elítélteknek. Az őrség kettészakadt, külön parancsnoka volt a férfi őrségnek és külön a női őrségnek, „az igazgató főnöknő és az apácák tekintélye megingott”. Felszólították őket, hogy lépjenek állami szolgálatba, erre azonban nem voltak hajlandók.

Ilyen előzmények után aztán 1948 áprilisában olyan döntés született, hogy 1949. május elsejétől az intézet állami igazgatásba kerül. A tervek szerint az elítéltek létszámát 700-ra, az alkalmazottakét pedig 100-ra kívánták emelni. Ennek előkészítéseként rendezték az örök fizetését, betöltötték a börtönorvosi állást, és a kórház helyreállítása után pótolták a hiányzó orvosi felszerelést.

A márianosztrai fegyház 1858 óta változatlan formájában ezután még egy évig működött, „Nosztra zárt jellege, a falu viszonylagos közelsége Pesthez és az Államvédelmi Hatóság növekvő igényei mintegy predesztinálták arra, hogy egy különleges börtön szerepét töltsse be”.

1950 májusában a fegyházat átvette az ÁVH férfi fogvatartottak őrzésére, és megkezdődtek az átalakítási munkák. A női elítélteket Sátoraljaújhelyre, majd a kalocsai börtön kialakításával Kalocsára szállították. Lezárult tehát a márianosztrai fegyház életének csaknem évszázados fejezete: megszűnt a női börtön, amit a köztudat még a mai napig sem vett teljesen tudomásul, annyira összeforrott a női börtön fogalma és Márianosztra neve.

A fegyház feltöltésével új fejezet kezdődött az intézmény életében. Zömmel politikai elítélteket hoztak, akik kezdetben főleg a háborús népellenes büntetteket elkövetők kategóriájából kerültek ki.

A létszám rövidesen 2000 körülire emelkedett, ami a maximális 900 fős befogadóképesség kétszeresét jelentette. A két-háromszemélyes zárkákba 6-8 embert zsúfoltak össze. Aki nem jutott ágy, az a földön, szalmazsákon aludt. Az épület felső emeletének egyik oldalán voltak a háborús bűnösök és a politikaiak, őket nem vitték munkára. Hetenként négy-öt-ször volt séta, 20-30 percig libasorban, hátratett kézzel, csak előre nézve. Könyv, papír, ceruza nem lehetett a zárkában, A „komfortot” a zárka sarkában elhelyezett kübli és egy mosdótál meg a vizesvödör jelentette. Az ételmezés szűkös volt, az étel sűrűjét a dolgozók kapták. Havonta egyszer írhattak levelezőlapot a hozzátartozóknak, évente kétszer kaphattak 3 kg-os ételmiszercsomagot és fogadhattak látogatót.

Az 1956-os politikai mozgolódások következtében szeptemberben az ÁVH-s elítélteket Budapestre szállították. Október 23-ára mindössze 445-re olvadt a létszám, ebből 390-en voltak politikaiak. A forradalmi események idején olyan utasítást kapott a fegyház vezetése, hogy az elítélteket teljesen el kell szigetelni a külvilágtól, dolgozni sem vitték őket, a zárkák-ból még sétára sem mozdultak ki. Október 25-én egy csoport a politikai elítéltek szabadon bocsátását követelte. Ez végül is megegyezéssel megtörtént, erőszakra nem került sor. A börtönben csak 55 köztörvényes elítélt maradt.

A forradalom bukása után, a megtorlás idején Márianosztrán ismét megjelentek a politikai elítéltek. Híres írók (Déry Tibor, Háty Gyula, Eörsi István, Göncz Árpád és társaik), államférfiak (Bibó István, Krassó György, Antal István), híres színészek (Mensáros László). A névsor természetesen csak kiragadott, példaszerű, külön tanulmány és feldolgozás tárgya lehetne az itt raboskodott híres emberek sorsának alakulása Márianosztrán.

A munkáltatási gondok enyhítésére a kötélfonó műhely mellett labdavarró üzemet, később könyvkötő műhelyt indítottak. Az elmebetegek bélyegválogatást és kábelbontást végeztek.

Az 1966-ban és 1971-ben kiadott törvényerejű rendeletek a büntetés-végrehajtásban új szabályokat vezettek be, új büntetési elveket írtak elő, új fogalmakat iktattak a büntetés-végrehajtás régi rendjébe. Előtérbe került a törvényesség, amely az utóbbi időszakban meglehetősen elvesztette jelentőségét. Hozzákezdtek a személyi állomány képzettségének javításához, figyelembe vették az iskolai végzettséget és megfelelő szakmai tapasztalatokat, gyakorlatot. Ismét felfedezték a nevelés jelentőségét, ezzel együtt nagyobb hangsúlyt kapott a nevelési tevékenység és a nevelők személye.

1984-től – ugyancsak az országban az elsők között – kísérletképpen a felügyelők a nevelési szolgálat irányítása alá kerültek. Ezt a lépést indokolta, hogy feladataik sok tekintetben kapcsolódnak a nevelők tevékenységéhez, egységes irányítással az elítéltekkel való foglalkozás célszerűbben oldható meg. Ezt a kísérlet igazolta, ezért 1986-tól egységesen az összes bv. intézetben bevezetésre került. Az általános iskolai oktatás 1993-ig folyamatos volt, de anyagi okok miatt meg kellett szüntetni.

A kort megelőzve kereste az intézet a kapcsolatot az egyházal. Már 1989 őszétől bejárta a katolikus plébános, és foglalkozásokat tartott az elítélteknek. Az egyik nagy zárkát kápolnának alakították át, amelyet 1990-ben szenteltek fel. Azóta ökumenikus jelleggel használják a különböző felekezetek.

1990-ben a pálosrend benyújtotta igényét az igazságügyi miniszterhez, hogy az állam adja a rendnek a régi kolostort. Végül megállapodás született, így 1991. december 23-án egyházi és állami vezetők jelenlétében az igazságügy-miniszter és a pálosrend magyarországi rendfőnöke ünnepélyes keretek között aláírta az átadási okmányt, amely szerint a rend megkapta a börtönépületnek a templom falával határos részét.

1991. november elsejétől a büntetés-végrehajtás szervezeti rendszere megváltozott, ezzel összefüggésben a Márianosztrai Fegyház és Börtön belső szervezete is átalakult. Ennek lényege a nagyobb önállósággal és több felelősséggel végzett munka, áttekinthetőbb alá-fölérendeltségi viszonyok, egyszerűbb és világosabb ellenőrzési rendszer kialakítása.

Az elítéltek foglalkoztatását az '50-es évektől a '80-as évek végéig vállalati keretek-

ben az állam vállalta. A rendszerváltozáskor a bv. vállaltok súlya válságba kerültek, de jelentős állami segítséggel, belső átalakításokkal 1992–93-ra sikerült a gazdálkodásukat stabilizálni. 1994 óta a vállalatok korlátolt felelősségű társasági formában működnek tovább. Márianosztrán az elítéltek foglalkoztatása az ötvenes évektől 1975-ig az Ipoly Cipőgyár gyáregységeként történt. Ebben az időszakban konfekcióvarró műhely, majd kötő-fonó és bélyegüzem működött. 1976. január elsejétől önálló vállalatként Börzsöny Vegyesipari Vállalat néven működött tovább. Tevékenységi köréhez a kötélgyártás és az ipari bér munkák végzése tartozott.

1994. január elsejétől alakult a NOSTRA Vegyesipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., amely a Börzsöny Vegyesipari Vállalat jogutódja. Fő profilja a cirokseprűgyártás. Évente 380-400 ezer darabot állít elő és értékesít. A seprűk 90%-ban Nyugat-Európába (Németország, Svájc, Franciaország) kerülnek. Bér munka-tevékenység keretében meghatározó volument a sportlabdavarrás jelent. Ezenkívül az Ipoly Cipőgyár számára munkavédelmi bakancsok felsőrészét készítik. A faüzemben seprűnyelet, valamint skandináv fenyőbútort gyártanak. Az intézeti keretek közt indított fogvatartotti képzéshez a kft. nagymértékben hozzájárult.

A foglalkoztatási arány 1998-ban várhatóan meghaladja a 35 százalékot.

Az évforduló tiszteletére emlékezzünk meg a Márianosztrai Fegyház és Börtön parancsnokairól: Wagner Paula 1858–1866, Rappl Ernesztina 1866–1877, Schreiner Dominika 1877–1903, Wenszky Eugénia 1903–1918, Márkus Virginia 1918–1925, Proiszl Angéla 1925–1927, Borsó V. Emma 1927–1949, Bukovszky József 1949, Nagy Józsefné 1949–1950, Cséfi Lajosné megbízott 1950, Lovasi Ferenc megbízott 1950, Józsa Sándor megbízott 1950, Martin György megbízott 1950, Tóth Gyula megbízott 1950, Keresztes Sándor 1951–1956, Tóth Gyula 1956–1957, Csikmérő Antal megbízott 1957, Juhász Imre 1957–1961, Kiszely Pál 1961–1968, Táncos István megbízott 1968, Hegedős Imre 1968–1972, Selymes János megbízott 1972, Hazai Tibor 1972–1976, Demjén János 1976–1983, Kovács Géza 1983–1994, Gáfor János megbízott 1994, Puljer Fülöp 1994–1995.

Felhasznált irodalom

1. **Tamáská Péter:** Márianosztra panoptikum. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, évszám nélkül.
2. **Tasnádi György** gyűjteménye a márianosztrai börtön történetéről.

Újabb alapmű

A magyar büntetőjog általános része

Csak nemrégiben jelent meg *Földvári József* büntetéstanai munkája (a *Börtönügyi Szemle* 1997/4. száma ismertette), s máris újabb alapvető kiadvány jelent meg a hazai könyvpiacra e témában: a Korona Kiadó az idén kiadta *Nagy Ferenc és Tokaji Géza* könyvét *A magyar büntetőjog általános része* címmel. (Érdekes lenne e két tankönyv szemléletének, illetve tartalmának egybevetése, összehasonlítása – erre a feladatra azonban jelen könyvismertetés nem vállalkozhatott.)

Természetesnek tekinthetjük, hogy az elmúlt tíz évben a hazai egyetemi jogászképzés során a különböző jogi karok saját oktatói gondoskodnak a szükséges tananyag összeállításáról, a tankönyvek, illetve jegyzetek készítéséről. Így például a büntetőjog területén Pécsen Földvári József említett munkája szolgálta az oktatást.

A szegedi egyetem oktatói, Nagy Ferenc és Tokaji Géza komoly tankönyvszerzői, -összeállítói múlt után 1993-ban együtt jelentkeztek hasonló című kötetükkel, azonban az azóta a büntetőjogban lezajlott számos változás következtében mára már e jegyzet átdolgozásra és kiegészítésre szorult.

A szerzőtárs, Tokaji Géza professzor halálával Nagy Ferencre hárult az új tankönyv elkészítésének feladata. Miután Nagy Ferenc a Tokaji Géza által korábban írt anyagrészeket is átírta, s a szöveg nagyobb részének amúgy is egyedüli szerzője: az új oktatási anyag voltaképp Nagy Ferenc szellemi termékének tekinthető.

Az öt részből álló tankönyv feldolgozási és tárgyalási rendje a büntető kódextől részben független rendszert követ, részben igazodik a Btk. rendelkezéseinek sorrendjéhez is, segítve a törvény anyagának jobb megértését. A kézirat lezárása 1997 decemberében történt meg.

Az első rész címe *Bevezető tanok*, amely három fejezetet tartalmaz. Az első a büntetőjog és a büntetőjog-tudomány fogalomrendszerét járja körül, többek között ismerteti a büntetőjog tudományának főbb irányait. A második fejezet röviden áttekinti a magyar büntetőjog fejlődését 1878-tól, a Csemegi-kódextől az 1978. évi IV. törvényig, a jelenleg is hatályos Btk. létrejöttéig. A harmadik fejezet a büntetőjog alapelveit, vagyis a büntetőjog egészét átható elvi tételeket tisztázza.

A második, *Jogszabálytan* című rész szintén három fejezetből épül fel. A büntető törvénnyel, a büntető törvény hatályával (időbeli, területi és személyi hatály) foglalkozó anyagrészt követően a legutolsó fejezet a nemzetközi büntetőjogi együttműködés intézményeit ismerteti. Nagy Ferenc megállapítása szerint, ha a szó szoros értelmében még nem létezik is európai büntetőjog, az egy sajátos természeti joganyagnak tekinthető, amely nemzetközi szerződési jogot, európai közösségi jogot, európai vonatkozású nemzeti jogot, valamint az európai államok közös büntető elveit egyaránt tartalmazza.

A *bűncselekmény tana* című harmadik rész elsőként a bűncselekmény fogalmát

tisztázza. Nagy szerepet kap ezen fejezetben a *tényállás*, illetve a *jogellenesség* fogalmának értelmezése, a bűnösség, illetve a bűnösséget kizáró okok részletezése, továbbá az úgynevezett büntetethetőségi akadályrendszer ismertetése. Külön fejezet szól a bűncselekmény megvalósulási szakaszairól (stádiumairól), a bűncselekmény elkövetőiről (tettes, társtettes, részes stb.), illetve az egység és a többség tanáról.

A negyedik rész – *A büntetőjogi jogkövetkezmények tana* – foglalja magában a büntetéstant, ez – 10 fejezetével – a kötet legterjedelmesebb anyagrésze.

A jogkövetkezmény (szankció) büntetőjogi szerepét tárgyalja az első fejezet, amely többek között összefoglalja a hatályos magyar büntetőjogi szankciórendszer jellemzőit. A büntetés elméleti kérdéseit tárgyaló fejezet kitér a büntetőjogi büntetés fogalmára, a büntetési (cél)elméletekre, a büntetés jogalapjára és a büntetés céljára.

Ezt követően az egyes büntetési nemeken belül a főbüntetéssel foglalkozó fejezet külön figyelmet érdemel. A szabadságvesztés-büntetést tárgyaló alfejezet rövid kitérőt tesz a szabadságvesztés-büntetés kialakulására, a szabadságvesztés-büntetés tartalmának szabályozására, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtási fokozataira, illetve a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására. Ez utóbbi anyag rész ismereti a börtönrendszerek négy alaptípusát, továbbá a magyar büntetés-végrehajtás jogi szabályozásának főbb állomásait. (Érdekes táblázat foglalja össze a szabadságvesztés-büntetés tartalmának és végrehajtási fokozatainak hazai alakulását.) Még ugyanezen fejezet a feltételes szabadságra bocsátás, a közérdekű munka és a pénzbüntetés tárgyalását követően úgynevezett exkurzus formájában külön kitér a halálbü-

ntetés és a szigorított javító-nevelő munka kérdéseire.

A *mellékbüntetések* (közügyektől eltiltás, foglalkozástól eltiltás stb.) ismertetése után a *büntetés kiszabásának kérdéseit* tárgyalja a szerző. A büntetés végrehajtását kizáró okok, a mentesítés problémaköre, az intézkedés elméleti kérdései a következő fejezetek témái. A magyar büntetőjog egyes intézkedési nemeit ismertető anyag rész függelékében (exkurzusában) a *szigorított őrizetről* olvashatunk. A negyedik rész tizedik, záró fejezete a büntető intézkedések alkalmazására vonatkozó elvekről szól.

A kötet utolsó, ötödik részének címe *Külön rendelkezések: a fiatalkorúak büntetőjoga*. A nemzetközi egyezmények és tendenciák számbavétele után a szerző röviden vázolja a fiatalkorúak büntetőjogának hazai fejlődését, általánosan jellemzi a fiatalkorúakra vonatkozó hatályos rendelkezéseket, majd a fiatalkorúakkal szemben alkalmazható intézkedésekre, illetve büntetésekre tér ki.

Az *Ajánlott irodalom jegyzéke* zárja a kötetet. Az irodalomjegyzék csak a fontosabb irodalmat tartalmazza, de így is inspiráló lehet azoknak, akik az anyag egyes részleteiben kívánnak elmélyülni.

Nagy Ferenc azon kevés hazai, büntetőjogot előadó egyetemi oktatók közé tartozik, akik a büntetés-végrehajtási jog ismeretén túl a börtönügy kérdéseiben is naprakész tudással rendelkeznek. Ez a jelen mű esetében is érzékelhető.

A könyv nemcsak ismeretanyagát tekintve, hanem szemléletmódját illetően is korszerű. Mindvégig jellemző rá a *történeti látásmód*, amely azt eredményezi, hogy a mai magyar büntetőjog fogalomrendszere is érthetőbbé válik az olvasó számára. A

könyv a hazai joganyagon túl sokrétűen tárja fel, hogy melyek azok a nemzetközi előírások, szabályok, amelyekhez a hazai jogalkotásnak a büntetőjog területén alkalmazkodnia kellett. A következetesen végigvitt történeti szemléletmód, illetve a beépített nemzetközi tapasztalatok nemcsak az ismeretek bővülésével jártak együtt, hanem a szöveget érdekesebbé, befogadhatóbbá tették.

Az említett értékek együttes, komplex érvényesülésére lássunk csak egyetlen példát. A feltételes szabadságra bocsátás témájánál (299–303. oldal) a jelenleg érvényes jogszabályokon túl Nagy Ferenc utal a történeti összefüggésekre (múlt századi kialakulás, a szabályozás e századi változásai), a gyakorlati tapasztalatokra, továbbá hivatkozik a nemzetközi vonatkozásokra.

A kötet szerkezete jól áttekinthető, logikus, az anyagrészek terjedelme a tartalom jellegéhez igazodik. Nyelvezete tömör, világos – az oktatás tapasztalatát tükrözi –, a szöveg könnyen tanulható. A szerző gyakran jelez a sajátjától eltérő véleke-

déseket anélkül, hogy felesleges szakmai vitákkal terhelné a tankönyvet.

A könyv didaktikai eszköztárába tartoznak a kiegészítő információkat tartalmazó táblázatok, illetve a kiadvány tipográfíája is segíti a megértést. Vastag betűvel kerültek kiemelésre a Btk. általános részének hatályos szabályai, illetve a büntető törvénykönyv szövegein kívüli egyéb törvényi rendelkezések is dőlt vastag betűvel íródtak.

Ez a külsejét tekintve is tetszetős tankönyv nemcsak az egyetemi, főiskolai hallgatók kötelező olvasmánya lehet, használna forgathatják mindazon elméleti és gyakorlati szakemberek is, akik kapcsolatban állnak a büntetőjoggal.

Nagy Ferenc szerint a jogi képzést szolgáló tankönyvnek – Fayer László kifejezésével élve – a törvényen keresztül a törvény fölé kell emelkednie. Jelen könyvismertetés írója úgy véli: *A magyar büntetőjog általános része* eleget tesz ennek a kívánalomnak.

Deák Ferenc

Könyvajánló

Bokorné Szegő Hanna: Nemzetközi jog. Bp. Aula Kiadó 1997, 378 oldal, 2980 Ft

A technika rohamos fejlődése nem-hogy csökkentené az államok közötti feszültségeket, inkább számos globális problémát hoz felszínre. Bokorné Szegő Hanna meggyőződése, hogy a nemzetközi jog döntő szerepet kap az államközi kapcsolatok zavarainak elhárításában.

Az egyetemi tankönyvben a szerző – három évtizedes oktatói tapasztalataira támaszkodva – a nemzetközi jog ismeretanyagát foglalja össze. Nem foglalkozik a nemzetközi jog kialakulásának történetével, az azzal kapcsolatos különféle elméleti felfogásokkal, viszont átfogó képet nyújt mind- arról, ami az olvasóközönség (az egyetemi hallgatók és elsősorban a külügyi szakemberek) érdeklődésére számon tarthat.

A tankönyv először meghatározza a nemzetközi jog helyét a nemzetközi kapcsolatokban, majd bemutatja a kapcsolatok alanyait, és sorra veszi a nemzetközi jog forrásait. A nemzetközi szerződések joga éppúgy tárgya a nemzetközi jognak, mint az állam, az államterület, továbbá a területi felség alatt nem álló térségek meghatározása. Az emberi és kisebbségi jogok védelmével külön fejezet foglalkozik. A nemzetközi kapcsolatok állami szerveinek működését követően az állam nemzetközi felelősségének kérdéseit, az államok közötti viták békés elintézésének eljárásait, valamint a fegyveres összetűzések nemzetközi jogi vonatkozásait tárgyalja a szerző. Tárgy- és névmutató, valamint a különféle fejezetekhez ajánlott irodalom jegyzéke egészíti ki a kötetet.

A mű nemcsak egyetemi oktatási anyagként szolgálhat, hiszen a téma kézikönyv értékű összefoglalását nyújtja.

Cole, Michael–Cole, Sheila R.: Fejlődéslektan. Bp. Osiris Kiadó 1997, 787 oldal, 2850 Ft (Osiris tankönyvek)

A tankönyvnek szánt kiadvány a fejlődéslektan átfogó tudományos feldolgozására vállalkozik a csecsemőkortól a gyermek- és serdülőkoron át a felnőtt- és időskorig.

Az amerikai szerzőpár szerint az emberi fejlődést olyan életfolyamatként kell felfogni, amely az emberi kultúra egyedi közegében kölcsönhatásba lépő biológiai, társadalmi és pszichológiai tényezők összefonódásából emelkedik ki. Ezért nemcsak azt mutatják be, hogy milyen szerepet játszanak ezek a tényezők, hanem azt is, hogyan lépnek kölcsönhatásba a legkülönbözőbb kulturális környezetekben.

Egy bevezető jellegű anyagrészt követően a könyv szerkezetileg öt részben tárgyalja az egyedfejlődés szakaszait. (A részek címei: *A kezdetek, Csecsemőkor, Kisgyermekkor, Iskoláskor, A serdülőkor és azon túl.*) A fejezetek – ezekből tizenhét található – végén rövid összefoglalás és a „kulcsszavak” felsorolása könnyíti az anyag megtanulását. A kötetet a szakifejezések jegyzéke, a hivatkozott irodalom felsorolása, továbbá a név- és tárgymutató zárja.

Alapvetően a neveléslektant felsőfokon tanuló hallgatóknak szánt kötet egyben fontos kézikönyv is. Ez a nagyszabású munka hatalmas tényanyagot tartalmaz, képekkel, ábrákkal gazdagon illusztrált, szövege közérthető.

Dobay Péter: Vállalati információmenedzsment. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 311 oldal, 1185 Ft

„Kockáztassuk meg a véleményt: az információ menedzselése lesz a következő évtized vállalati-üzleti sikereinek titka” – írja a szerző egyetemi tankönyvnek készült munkája összefoglalásában.

Az információmenedzsmentnek el kell érnie a szervezet igényének pontos megfogalmazását, fel kell mérnie a szervezet információs szintjét, gondoskodnia kell az információk szűréséről, elérhetővé téve a külső információs erőforrásokat, meg kell oldania az információtárolás, visszakeresés lehetőségét, tudatosítania kell a szervezet tagjaiban az információs ellátás és felhasználás jelentőségét.

Dobay Péter ennek megfelelő mélységben tárgyalja a témát, amelyben az alapfogalmak, az információmenedzsment meghatározása éppúgy szerepel, mint a vezetői információ megszervezése, az információval való gazdálkodás, az információs rendszerek tervezése és szervezése, valamint az internet menedzsment szempontú felhasználása. Olyan igazán gyakorlati témák is szerepelnek a könyvben, mint a költség-háson elemzések lehetséges módszereinek kimunkálása vagy a rendszerek értékelése, illetve ellenőrzése.

Az irodalomjegyzékkel, tárgymutatóval és angol rövidítésjegyzékkel kiegészített kötet a közgazdászhallgatókon kívül menedzserek, vezetéstudományi szakemberek érdeklődésére számíthat.

Pokol Béla: Szociológiaelmélet. Bp. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 1997, 542 oldal, 1990 Ft

A könyv mintegy összefoglalja a szerző munkásságát, amelyet a szociológiaelmélet

terén a legutóbbi tizenöt évben kifejtett. Pokol Béla nézeteire kezdetben leginkább *Niklas Luhman* gondolatai hatottak, két alkalommal ösztöndíjasként is dolgozott a bielefeldi egyetemen a neves német professzor mellett. Később a francia szociológiaelmélet képviselői (Bourdieu, Foucault stb.) is hatást gyakoroltak a szerzőre, akinek munkásságában így a társadalmi struktúráknak az intézményrendszer szempontjából történt elemzése a továbbiakban kiegészült a társadalmi csoportok politikai, kulturális és nyelvi küzdelmeinek vizsgálatával.

A kötet három részben, összesen tizennyolc fejezetben tárgyalja a szociológiaelmélet tárgykörét. Az első, elméleti keret adó részben a szerző végső soron a „*professzionális intézményrendszerek elméletét*” kísérli meg kialakítani. Itt még a sok elmélet mellett főként Luhmané dominál. A második rész a tudomány, a politika, a tömegkommunikáció és a jog intézményrendszerét tekinti át. A harmadik rész a modern francia szociológiaelméleteket ismerteti. A kötet zárófejezete Luhman és Bourdieu elméleti kiindulópontjainak összevetésével fejezi be az elemzést.

A terjedelmes kötet az elméleti szociológia és a modern társadalomelméleti gondolkodás főbb áramlatainak jó összefoglalását adja.

Somlai Péter: Szocializáció. A kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata. Bp. Corvina Kiadó, 1997, 195 oldal, 1450 Ft (Egyetemi Könyvtár)

Somlai Péter tankönyve egy viszonylag új tudományággal, pontosabban a szocializáció elméletével ismerteti meg olvasóját. A szocializáció a szociológia és a társadalomlélektan közös kutatási területe, tárgya a társadalmasodás, vagyis annak vizsgálata,

hogyan az egyén hogyan illeszkedik be a társadalomba, melyek a társadalom életében való hatékony részvételhez szükséges szabályok és normák.

A szerzőt, aki a magyar társadalomtudomány nemzetközileg is megbecsült képviselője, már a 70-es évek második felétől foglalkoztatták a szocializáció kérdései. Előbb a családi kapcsolatok szervezeti formáit és alakulását vizsgálta, majd pedig azt, hogyan folyik a kamaszok szocializációja.

A könyv első része a kultúra átörökítésének lehetséges útjait – ezen belül a tanulás modelljeit, illetve az átörökítés mechanizmusait – tárgyalja. A második rész a szociális integráció világába vezet: az elsődleges (életkori és nemi) szerepeket követően a társadalmi normákkal foglalkozik. E helyt külön fejezet tárgyalja a deviancia kérdéskörét. A harmadik rész az elsődleges szocializáció intézményeinek – család, kortárs-csoport, iskola – szerepét vizsgálja. Szakirodalom címmel a téma hazai és nemzetközi irodalmát is közli a szerző, kiváló bibliográfiát nyújtva mindazoknak, akiket a szocializáció témája bővebben is érdekel.

E hiánypótló munkát haszonnal forgathatják, akik a társadalomtudomány gyakorlati területei iránt érdeklődnek vagy e területen tevékenykednek (pedagógusok, szociális munkások stb.).

Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához. Bp. COLPI (Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, a Nyílt Társadalom Intézet Társintézete) 1998, 379 oldal, ár nélkül

A hazai sajtó tavasszal nagy figyelmet szentelt egy abban az időben napvilágot látott felmérés eredményének, amely a rend-

őrök előítéletességével volt kapcsolatos. Jelen kiadványra, amelyben a szóban forgó adatok olvashatók, kevesebb figyelem irányult.

A könyvhöz, amely tulajdonképpen egy a rendőrség és a cigányság kapcsolatainak javítását szolgáló oktatási segédlet, *Kaltenbach Jenő*, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa írt előszót.

A terjedelmes kötet hat fejezetre oszlik. Az első két fejezet lényegében jogszabályok gyűjteménye. Az első a kisebbségi ügy kezelésének nemzetközi normáit közli, illetve ezek tükröződését a hazai jogi szabályozásban. A második azokat az állami (rendőrségi) intézkedéseket veszi számba, amelyek a cigányság élethelyzetének javításáért, az esélyegyenlőtlenség mérsékléséért, ezen belül a megkülönböztetésmentes rendőri tevékenység kialakulása érdekében születtek. A harmadik anyag rész tanulmányokat közöl neves szerzők (*Csepeli György, Tauber István* stb.) tollából a rendőrség és a cigányság viszonyáról. A következő fejezet a kisebbségi ombudsman, a cigányszervezetek és a jogvédő irodák tapasztalatairól számol be. Az ötödik fejezet *Nézetek a kisebbségi kérdésekről* címmel újabb tanulmányokat közöl. A könyv utolsó fejezete a kisebbségi ügyekkel foglalkozó állami, önkormányzati szervek és civil szervezetek jegyzékét tartalmazza.

Az értékes összeállításban, amelynek elkészítésében népes szerzőgárda működött közre, számos olyan információ található, amely a büntetés-végrehajtás személyi állománya számára is hasznos lehet.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság szakkönyvtára szerzeményeiből)

CONTENTS

STUDY

1 István VAVRÓ: From a certian
(Juvenile prisoners 1991–1997)

8 György VÓKÓ: Guarantees
(Constitutional guarantees around the
execution of punishment)

EXCHANGE OF EXPERIENCE

31 László HUSZÁR: Prison-routine
(Treatment of long-term imprisoned)

41 Béla GAÁL: Survival strategies
(Can one avoid the harm caused by the
prison?)

47 Zoltán KARÁSZI: Hiding-place
(Drugs im prisons)

WORKSHOP

53 Miklós SZONDI: The responsibility
of leading (Study of the existence of
fluctuation)

73 István LAJTÁR: Postponable?
(Legal problems of the implementation of
punishment enforcement)

FOCUS

80 László Gábor HAJNAL: Women in
grey (Fates, faces and roles from Kalocsa)

PREMIER PLAN

96 Anna PARDI: Furniture splinters (30
years at one place)

IN BRIEF

101 International Relations

102 Awards

104 Pictures – Events

LOOKING OUT

106 John HARDING: Theory of trust
(The Probation Service in England and
Wales)

PAST

115 Tamás KIS: Ancient thieves' Latin
(The development of secret languages and
the begger-slang of Simánd)

122 Fonded: 140 years ago (Mária-
nosztra yesterday and today)

BOOKSHELF

127 Ferenc DEÁK: Another basic
piece of work (The general part of the
Hungarian Criminal Law)

130 Ferenc DEÁK: Offering books

INHALT

STUDIE

1 István VAVRÓ: Aus einer gewissen Perspektive (Jugendliche Verurteilte 1991–1997)

8 György VÓKÓ: Garantien (Rechtsstaatliche Garantien um den Strafvollzug)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

31 László HUSZÁR: Gefängnisroutine (Behandlung der Gefangenen mit Langstrafe)

41 Béla GAÁL: Überlebensstrategien (Kann man den Gefängnissschaden abwehren?)

47 Zoltán KARÁSZI: Versteck (Betäubungsmittel im Gefängnis)

WERKSTATT

53 Miklós SZONDI: Verantwortung der Leiter (Untersuchung der Fluktuation am Arbeitsplatz)

73 István LAJTÁR: Aufsehbar? (Gesetzliche Probleme der Durchführung vom Strafvollzug)

IM FOCUS

80 László Gábor HAJNAL: Frauen in grau (Schicksale, Gesichter und Rollen von Kalocsa)

PORTRAIT

96 Anna PARDI: Möbelsplitter (30 Jahre an demselben Ort)

IN BRIEF

101 Internationale Beziehungen

102 Anerkennungen

104 Bilder – Ereignisse

AUSBLICK

106 John HARDING: Vertrauensprinzip (Probation in England und Wales)

VERGANGENHEIT

115 Tamás KIS: Alte Diebessprache (Die Entwicklung der Geheimnissprachen und die Simander Bettlersprache)

122 Begründet: Vor 140 Jahren (Márianosztra gestern und heute)

BIBLIOTHEK

127 Ferenc DEÁK: Wieder ein Grundwerk (Der allgemeine Teil des ungarischen Strafrechts)

130 Ferenc Deák: Bücherangebot

TARTALOM

TANULMÁNY

1 VAVRÓ István: Távlatból (Fiatalkorú elítéltek, 1991–1997)

8 VÓKÓ György: Garanciák (A büntetés-végrehajtás övező jogállami biztosítékok)

TAPASZTALATCSERE

31 HUSZÁR László: Börtönrutin (A hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték kezelése)

41 GAÁL Béla: Túlélési stratégiák (Kivédhető-e a tartós börtönártalom?)

47 KARÁSZI Zoltán: Rejtekhely (Kábu-latkeltő szerek az intézetekben)

MŰHELY

53 SZONDI Miklós: Vezetői felelősség (A munkahelyi fluktuáció jelenségének vizsgálata)

73 LAJTÁR István: Halasztható? (A szabadságvesztés-büntetés foganatba vételének törvényességi problémái)

FÓKUSZBAN

80 HAJNAL László Gábor: Asszonyok szürkében (Kalocsai sorsok, arcok, szerepek)

KÖZELKÉP

96 PARDI Anna: Bútorszilánk (Harminc évig egy helyen)

RÖVIDEN

101 Nemzetközi kapcsolatok

102 Elismerések

104 Képek – események

KITEKINTÉS

106 JOHN Harding: Bizalmi elv (Az angliai és a walesi pártfogói szolgálat)

MŰLT

115 KIS Tamás: Óstolvajnyelv (A titkosnyelvek kialakulása és a simándiak koldusnyelve)

122 Alapítva: 140 éve (Márianosztra tegnap és ma)

TÉKA

127 DEÁK Ferenc: Újabb alapmű (A magyar büntetőjog általános része)

130 DEÁK Ferenc: Könyvajánló

Ára: 100 forint

Adorján-nap

'98

